अनर्घराघवः

५१४

अ॰
रा॰
१

ॐश्रीगुरवेसरस्वतीरूपायनमः ॐनमःसरस्वत्यै ॐश्रीरामायनमः ॐनिष्प्रत्यूहचकोर
पारणपटूज्योतिष्मतीलोचने याभ्यामर्धविबोधमुग्धमधुरश्रीरर्धनिद्रायितो

अनर्घराघवं

ऐश्वर्यस्य समग्रस्य धर्मस्य यशसः श्रियः ज्ञानवैराग्ययोश्चैव षण्णां भग इतीङ्गना २ = ३ [illegible]

विष्णुभागाय

अ. रा. १

ॐ नमो गुरवे श्रीसरस्वतीरूपाय ॐ नमः सरस्वत्यै ॐ नमः श्रीरामाय ॐ निष्प्रत्यूहमु
पास्महे भगवतः कौमोदकीलक्ष्मणः कोकप्रीतिचकोरपारणपटुज्योतिष्मती लोचने
याभ्यामर्धविबोधमुग्धमधुरश्रीरर्धनिद्रायितो नाभीपल्वलपुण्डरीकमुकुलः कम्बोः सपत्नी
कृतः ॥ अपि च ॥ विरमति महाकल्पे नाभीपथैकनिकेतनस्त्रिभुवनपुरःशिल्पी यस्य प्रतिक्ष
णमात्मभूः । किमधिकरणा कीदृक्कस्य व्यवस्थितिरित्यमूमुदरमविशद्द्रष्टुं तस्मै जगन्निधा
ये नमः ॥ नान्द्यन्ते सूत्रधारः ॥ भो भो लवणोद्वेलावनालीनमालकंटलस्य त्रिभुवनमौलि
मंडनमहानीलमणेः कमलाकुचकलशकेलिकस्तूरिकापत्राङ्कुरस्य भगवतः पुरुषोत्त
मस्य यात्रायामुपस्थानीयाः सभासदः कृतमतिद्वीपान्तरादागतेन कलहकंटलनाम्ना कुशी
लवेन रौद्रबीभत्सभयानकभूयिष्ठं कमपि प्रबन्धमभिनयता नितान्तं किलायमुद्वेजितो लो
कः । तत्कस्यचिदभिमतरसभाजः प्रेक्षणकस्य प्रयोगान्नयानास्य वेदोपाध्यायबकुरूपेणेत
वासीभवद्भिर्मध्यदेशीयैः सुचरितनाम्ना भवतः पुत्रो [illegible] प्रीतिर्नाम सदस्यानां
श्रियां रङ्गोपजीविनः । जितानतदपरत्रैरमेघव्रत्याहरमितो मारकाशोकएंटलो । किं ब्रूथ वेदे

लोचनाभ्यां

विभुवनमेवनगरीतस्याः

आदितनतला यासहृशीकृतः =

आशीर्वचनसंयुक्तास्तुतिर्यस्मात्प्रवर्तते देवद्विजनृपादीनां तस्मान्नान्दीति कथ्यते = ६

हेउस्थानाहाः सहृदया नाट्यप्रेक्षकाः = ८

स्थायिभावाः

शंखस्य =

प्रीतिं = दूरस्थाभावलं यस्मात् दशारीरत्निवेदनम् पदेसानरितंवाक्यमाकाशभाषितमुच्यते १ = सूत्रधारो वक्ति ॥ १

अथ चापरदेशी
घोदंडकारण्य
वासी

असहायः — रावणावधेकर्मणि सूचितं भवति — सूत्रधारोव क्ति

अपरदे
शीयः शिको भवान् समग्रपात्रः कथमीदृशे कर्मणि प्रगल्भते इति विहस्य सप्रश्रयमंजलिं बद्ध्वा हंत

पद द्विः — अनुकारे शलाव्टी — रामस्य

भोः किमुदीर्यते भवद्विधानामाराधनीयैर्निमित्तैरेव पात्राणि समग्रयिष्यति यतः याति न्यायप्रवृ

वानर — रावण — विभीषणोऽपि

त्तस्य तिर्यंचोऽपि सहायतां अपंथानं तु गच्छंतं सोदरोऽपि विमुंचति पुनः कर्णं दत्वाकाशे किं ब्रू

पत्रिका

थ तर्हि प्रहिणुतास्मभ्यमस्माभिः पत्रिकेति प्रविश्य नटः पत्रिकां ददाति सूत्रधारो गृहीत्वा वाचयति

संदर्भे — पर्याप्तं काव्यमीदृतम् — अलानिव

यत्र सर्वगुणस्पर्शाल्येनिः छंदिनि चेतः शुक्तिकयानिपीयशलशाः शास्त्रामृतानि क्रमाद्दत्तैरच्छ

नायके हारमध्यमणिः ऊथा नायकगुणग्रामस्य तव ३प सवर्गणी शील नम्र

रमूर्तिभिः सूक्तविनामुक्ताफलैर्गुम्फिताः उन्मीलत्कमनीयनायकगुणग्रामोपसंवर्गिण

पुण्यवतां — शुभाश्रितरूपाः — वीररसाद्भुतरसारंभमाश्चर्यवद्वीरगंभीरमहाशयं उदात्तदिव्यमानुषसंपद्युक्तं वस्तु वर्णनीयं यत्रेति

श्रोत्राहंकृततयोल्लुठंति सुकृतां कंठेषु हारस्रजः तस्मै वीराद्भुतारंभगंभीरोदात्तवस्तवे जग

प्रबंधाय — सूत्रधारो वक्ति — सूत्रधारे कर्मणि लोन्मीष स्य

दानंदकंदाय संदर्भाय त्वरामहे इति मुगलकं विमृश्य सहर्षस्मिते मारिष रामायणमितिस

मूलस्य — अवतारो यद्धेलोकाद्भूलोक प्राप्तिः सोपानस्य — प्रथमोनिष्यंदः — भवति

णोषि तत्र भवतः कवित्वावतारप्रथमतीर्थस्य वल्मीकजन्मनो मुनेः सरस्वतीनिर्यासो यशः

वक्ति — किमिति अपगमे — सभास्ते

शरीरमित्याकर्ण्य नटः अथ किम् सूत्र तस्यातिबद्धप्रबंधानुवर्तिनी पर्षदास्ते नटः वि

भवति — मूलधनं — हे

हस्य अहो सकलकविसार्थसाधारणी खल्वियं वाल्मीकीया सुभाषितनीवी सूत्र मा

रिष किमुच्यते अपि कथमसौ रघोराजन्यतापजगत्त्रयीमपि कथमभूदित्याकर्णे गृहेगरु

मान्यो भावेति वक्तव्यः किञ्चिद्रूनस्तु मारिषः ऊनः सूत्रधारात्

अ. रा. २

2

डुध्वजः अपि कथामृषीदैवो वाचः स्वतः प्रबन्धकाशिरेस्तु चरितपरीपाकः सर्वः प्रबन्धकृता
नटम्
मये तत्रापि तावत्त्रिभूपयामि रूपकमभिरूपमीदृशं मुहूर्तमिव स्थित्वास्मरणमभिनीयसो
ल्लासं अस्ति हि मौद्गल्यगोत्रसंभवस्य महाकवेर्भट्टश्रीवर्धमानतनुजन्मनस्तन्तुमतीनंद
नाटकं सम्यात्
नस्य मुरारेः कृतिरभिनवमनर्घराघवं नाम नाटकम् तत्प्रयोगेजानाः सामाजिकानुपास्महे
भवति महत्त्वेभककरताः भरतचारी
विविक्तरसं सर्वम् अहो रमणीयावलिरियं सामग्री पर्षदाराधनस्य महद्गर्भौरसमपाठगीत
रचनैः धीरोदात्तस्य
गतिषु प्रत्येकं सत्कर्षिणो मौद्गल्यस्य कवेर्गभीरमधुरोद्गारा गिरो रस्फीतयः धीरोदात्त
नाय कस्य नु तोः एमः स्थपतेः
गुणोत्तरो रघुपतिः काव्यार्थबीजं मुनिर्वाल्मीकिः फलति स्म यस्य चरितैस्तत्रोत्रायविद्या
वाल्मीकीयं कविभिः क्रांते
गिरः अयं तथापि चेतसीये कथावस्तु बहुभिः प्रणीतमपि प्रयोज्यमाणेनापराध्यति श्रो
मुरारिः कवि किं कवयः उपलक्षितं स्तव न्ति
त्रियपुत्रः पश्य यदि तत्सर्वैरिति जहति रामस्य चरितं गुणैरेतावद्भिर्जगति भुवनत्रयं
जिगातिकं स्वमात्मानं तत्तद्गुणगरिमगंभीरमधुरस्फुरद्वाग्ब्रह्माणः कथमुपकरिष्यंति
नाटकमारभ्यमाणः मुरारिः स्वयंप्रप माते वाल्मीकिं
कवयः उपक्रममाणस्य सत्कविः स्वतिर्भासमानां ब्रह्माणमाचार्य प्राचीनसंगिरं च देवता
श्लोकाभ्यामुपश्लिततवान
मेवमुपश्लोकितवान् तमृषिं मनुष्यलोकप्रवेशविश्रमणशालिनं वाचाम् स्वलोकात्

= नपनीनौयत्तरितेतान्ना
[illegible]निचेति तेनकृथा
सावतृगाप निकृतं भवति
ति तन्नाटकं नामेति = ४

= धनोधीरयुद्धवीरप्रधानो वि
नयष्फुत्रावलेपः स्वस्थाचा
दिविमत्वः क्रोधायमभिष्य
तान्नः कपाणीकृतनिर्वाह
कः स्थिरो धीरोदात्तः। यथा
एमभदिः ॥
सि

वतारप्रांतरविदम्बितदेवंदे धातस्तनमुखीकंठशृंगाटकविहारिणीं नित्यप्रगल्भवाचालामुप
तिष्ठे सरस्वतीं नटः सहर्षम् भाव तन्मयैव श्रूयतां अस्ति मौद्गल्यायनानां वलक्षीणामन्वयमूर्धन्यस्य
मुरारिनामधेयस्य बालवाल्मीकेर्वाङ्मयममृतबिंदुनिष्यंदि किंदलयति कौतुकं मे सूत्र मारिष
स्थाने भवतः कुतूहलं ईदृशमेवैतत् तथाहि उज्ज्वलकलत्रस्य कुलप्रदीपस्य रंभनिर्भरगंभीरम
नोहराणि वाल्मीकिवागमृतकूपनिपानलक्ष्मीमेतानि बिभ्रति मुरारिकवेर्वचांसि नेपथ्ये गी
यते दिनकरकिरणोत्करोऽपि शार्वरकौविमृशन्तजीवलोकस्य कमलमुकुलोकबालीकप्रमकु
प्रकाकर्कणविदग्धो सूत्र कथमुपक्रान्तमेव नर्तकैः यदियं शारद्योत्स्नागाढामभद्राकर्षिणो
विश्वामित्रस्य भावे शिकीध्रुवा प्रोवलोकसमसंभ्रमम् अथे कथमत्रभवतः कमलयोनिजन्म
नो मुनेरायतनात्प्रतिनिवृत्तेन अविज्ञावामदेवेन किमपि तदाचिकमभिधीयमानो महाराज
दशरथस्तिष्ठति नेदिष्ठे तद्योरंतरेतनीयेन भवितव्यं अवामप्यनंतरकरणीयसज्जीभवाव इ
ति निष्क्रांतौ प्रस्तावना ततः प्रविशत्युपविष्टो वामदेवश्च दशरथः अहो बहुधाकृतमपि भ
गवतो वसिष्ठस्यानुशासनमेतन्नवं नवमिव प्रमोदयति माम् वामदेवः मधुकैटभदानवेंद्रमे

८ तत्तारसाग्रयुक्ताननं... यतेप्रवेशेषु प्रावेशिकीतिना... म्नाविज्ञेयासाधूवानत्रैः ॥

नेपथ्यं रंगर
चनास्थानं ना
ट्यकारेरुच्यते

नांदींविदूषकोवापिपरिपार्श्विक एव वा सूत्रधारेणसहिताः संलापंयत्रकुर्वते चैत्र्य
वाक्यैः स्वकार्योत्थैर्वीथ्यंगैरन्यथापि वा आमुखं तत्तु विज्ञेयं बुधैः प्रस्तावनापि वा इति = २

अ. रा. ३
3

विर्मस्मादामगन्धियन् यथयतोऽन्तो
हेता विनि कोशः

दः क्षत्रविद्यामिमामेव मेदिनीयं त्वयि वासयता दिलीपकेन यशोभिश्चिरमेनामुपभुञ्जते नरेन्द्राः दशरथः
सविमर्षस्मितं महर्षे वामदेव तस्मान्नैव परिपालयतः प्रजामेकर्णोपकण्ठपलितकरणी जरेय
म् यच्च भङ्गुरमिव मामनुशास्ति सोऽयमस्यापि तन्मयि गुरुर्गुरुपक्षपातः वामदेवः महाराज
किमुच्यते समानज्ञानेऽपि कापि देवकस्य विनाशमैत्रके तथाहि सततं भवान् साधारणैर
गुणैर्गुरुभवत्रपि विशेषहृदयैस्ते नामोदयति कर्मिकः कुतूहलपुनरस्य सर्वेऽत्र दशरथः वाम
देव मम हृदि गुरुवचनश्रवणात्तस्यामेकशीकरोति श्रोत्रप्रवृत्तिरिन्द्रियान्तरमानि गोहृदयस्य न
त्व किंचिदपरमवशिष्यते वाम महाराज निःशेषमभिहिते इमां त्वमर्वसंदेशसंग्रहकारि
कामातिप्रयत्नेन भगवान् भवन्तमनुस्मारयति दशरथः सादरम् अवहितोऽस्मि किमाज्ञापयति
वाम स्नानमिष्टं च तस्मै च धर्मश्राप्यं कुलस्य ते गृहान्प्रतिनिवर्तते शरणं कामाय दर्शिनः दश म
हर्षे स्वगुरोर्वसिष्ठकृतमाचार्यवचने किंच प्रसङ्गो च मरकतः कृतभुजामयायुगयोरवि यं
ज्वानो वयमस्यते भगवती भूयराजन्वती प्रयरत्नवक्रमन्यते सह चैरस्माभिरावेडलोयेनैतावः
दहंधतीपतिरपि स्वेनानुगृहीतानिनः वाम राजर्षे सहजानुभावगम्भीर महिमानो भूयमेवैताह

इन्द्रियान्तरानुसारिहृदय
श्रोत्रेन्द्रियेणनियमितमि
तिश्रोत्रमेवावहितोऽस्मी
त्यर्थः ॥ ६ ॥

उपदेष्टृगुणसंख्यानापेक्षतेयथोपदेष्टृत्व रुणदृतितात्पर्यम्

प्रवृत्तिप्राया निशानासोजिता निस्तुषो निष्कलंक इति तत्पुरुषः समासः

अत्र पुनः हाववियुक्तं वंता विनिप्रतिपादनार्थं सपुनः

गाः वयं तु केवलमुपदेष्टारः उन्मुद्रयति कमलाकरमशारत्रिशानिशान्तनिस्तुषोपितया

किमुच्यते प्रसाधिः

रविकिरणः सपुनः किमुच्यते भगवान्द्वितीयपरमेष्ठी वसिष्ठः इदं वो याज्यानामुदितमुदि-

दिना दिनं सर्वतो हृष्टिगतमित्यर्थः

ककुत्स्थ कृपनडुकादि

तं यत्कुलसम्भूयदिलीपवाजककुत्स्थसगरः शतमुदधीन् इयं सर्वेषां तेन चरितपताकायट

मरस्त्ववंती कल्लोयं त्रिभुवनगुरोस्तस्याविभवः किंच कौशिकस्वीकृतस्यापि यदाज्ञा-

वसिष्ठालंघनात् त्रिशङ्कुः सर्वराजावसिष्ठपापाच्चण्डालत्वं प्राप्तः यत्ति

तिक्रमात्संभूत त्रिशङ्कोरूपभोगायनयोरपि न भूरपि प्रविश्यप्रतीहारः जयतु २ देवः

विश्वामित्रः मा भवति

देव भगवान्कौशिको द्वारमध्यास्ते इति दृष्ट्वा संभ्रमम् किं कौशिकः वाम स्वहमनुसस्य

वैदिकेन

श्रौतेन विधिना मुररक्षतपप्रवेशयामि तपोनिधिमिति प्रतीहारेण सहनिःक्रान्तः दृष्टावयः

टंकाः पाषाणदारणाः रजोभिः मेरे गंभीरः

सहर्षम् यः तत्र देहे पतितं स्पष्टं कैलपोमयैर्ब्राह्मणमुच्चचार यतो रजोभिश्च रितैर्गाधः स

विश्वा मित्रः वसिष्ठ

गाधिपुत्रोपि गृहानुपैति ततः प्रविशति वामदेवेनोपदिश्यमानवर्त्मा विश्वामित्रः २ स-

प्रश्ने भवति

खे वामदेव कथय तत्र मधुनैव वसिष्ठाश्रमादागतोसि कश्चित्कुशली नाव रन्धंधतीना

वसिष्ठः

म्ना पतिव्रतामयेन ज्योतिषा सह चरितधर्मा तत्र भवान्मैत्रावरुणिः वाम विशेषेणानयो

यजमानवृंदं

ज्यकुलमुपतिष्ठमाने चिरं तनप्रियसुहृदि कौशिके विश्वा सखे वामदेव चिरेणदयारयो

अ॰ रा॰ ४

५

सर्वेमनोरथाः कामा अस्माभिः प्राप्ता इति तात्पर्यम्
इष्टं इति सर्वमनोरथानामुपरि वर्त्तामहे। राम सविनयं भगवन्कौशिकनंदन धन्याः खलु
बहुमन्यंते स्तुतिपूजावचनम्
ये राजानः साविज्ञोयमेवमनुरुध्यते भगवतापि विश्वा सर्वेष्वप्यवाप्य नमन्नृपतिमंडली
प्रर्थदत्तप्रभाबाहु ल्यार्थे विश्लेषेन कथिता भुजवीर्य दशरथेन प्रप्रमेथ
मुकुटवेदिकादुर्दिनस्फारस्वरणपल्लवप्रतिपदोक्तदोस्संपदा अनेनसमसृजेततरांतवगामे
धाम्ना ग्रद्येवदृष्टमित्यर्थः
धनुष्कभ्रमतरंगाभुरवेक्षकप्रकारेंतरामेदिनी भुवोवलोकयव महर्षे चिरादद्यो जाऽऽर्ये
सुभगः संपाद्य मानैः प्रतिजन्य ल
ग्रामपतिसमस्तास्तरवधू कचाकृष्टिक्रीडाप्रसभसुभगंभावुकभुजः त्रिलोकीनेतालो
सहचरः सदेवेति कृनिपा
ज्वलसहजतेजामनुकुलप्रसूतिः संग्रामणोविजयसहकृत्वादशरथः सर्वेवामदेवः इय
प्रवृत्तं जलेव शीतलः धारे संपाता साधुगोष्ठी एव सर्वे दिग्भावेन वायुना
मनेननपीप्रप्रतघारसीकरासारवर्षिणी सज्जनसंगादकौतुकमेघलेखा मैत्रैरनेवमहता
पौरस्त्योवातोऽस्यं मैवविस्तारय नीतिप्रीति रिः प्रयप्रख्यानीतितात्पर्यम्
लोकनाथेनमहस्त्वगाढीक्रियते। राम भगवन्नयंखलुदिलीपकुलकमालकर्माण्येवक
विश्वामित्रोपि
ल्पलतानामंकुरग्रंथिभिकर्णैर्यितेकिमलयाति। यत्र भवानपि त्रिभुवनसनातनगुरुरेव
उभौ
मस्मैनरेंद्रायस्पृहयतीतिपरिक्रामतः। दशा सहर्षसंभ्रममासनादुत्थायोपसर्पणच भ
= पैक्ष्वाक इत्यत्र ... दशरथः युक्त
इक्ष्वाकुपंक्तिरथो भिवादयते वा = गवन्कौशिकनंदनपैस्वाकः पंक्तिरथोभिवादयते। विश्वा स्वस्तिभवते सपरिवारायेतिपथो
कांतारदुर्गमदेशे
चितंसर्वैउपविशंति। दशा समग्रयं भगवान्विश्वामित्र कश्चित्कांतारभाजां भवतिपरिभवः
कश्चिदनभ्रस्वेनकाङ्क्षावाक्यार्थ्यम्।

स्वापदेभ्यश्चागतः
कोपि श्यामावपदोवा प्रत्यूहेन क्रतूनां नवलु मखभुजो भुंजते वा हवींषि कर्त्तं वा कश्चिदेतं नवसति
सज्जंतत्वरंत हृदयेव सती तिराथित्त उ यो यंवचनम्। मरिण सः
वसुमती दाहिणः समन्ततस्त्वयं स्म प्राप्नोसि किं वा रघुकुलतपसामीदृशो ये विवर्तः विश्वामित्र
सति ग सापिनः प्राहरेव वस्तुतः संस्था
स्य ननयति त्वयि वीरदिशां पतीनापि रहांनमायज्ञ दुंभिनः रिपुरिति क्रान्तिरेव न वास्तवी प्रति
वास्तवीति प्रतिभयोन नेतेर्वि प्रोच्यम्।
धारेण
भयो त्वज्ञाभिरसत्कृत नत्वनः अपि च टंकैर्दशाभयविभ्रमाद्भुतभुजासंभारगंभीरया त्वद्दृष्ट्याधिशि
अंतस्तो षेतिलोकरक्षाचिंताये सुखेनत्यर्थः आश्मीन
लीकृतस्त्रिभुवनत्राणाय नारायणः अंतस्तोषतनधारमौरभमयद्या मामिलाम रणप्राणोत्तुंग
एव यत्तत प्रमित्राजेतस्य भिम स्थितस्य
भुजंगतल्पमधुना भद्रेण निद्रायते दश मविलसस्मिते भगवान्विश्वामित्रश्चाश्रमसमीपोणस्य
पूज्यस्य इंद्रस्य सेना स्म तेषाम थ्य अत्यंताल्पः यद्गुर्वल्नेयस्य सः
तत्रभवतः सुनासीरस्य नासीरस्यकेण पदातिपरमाणुनाम याऽपि कदाचिद्धूतेयन्नः यन्मूलो
अस त्यः सोनुत्नेषद्रास म् प्रतिभुवा
यमलीकश्रवादो भवंतमाप्याययति विश्वा सोऽस्याशस्मिते सखे त्रैलोक्याभयलग्नकेन
भवस्य भूषणभूतंवतत्र इंद्रचाप
भवता वीरेण विस्मारितस्तृणीभूतशुद्धहृतमेंदनधनुर्घोषोदिसमाविडंबलः किंचाजन्म समग्रापि
उत्कृन सचारांगानिश्चाप्नोनी ति ने स्थमित समूहः दुःखेन वर्त्तते त्यर्थः
ते नदृषिविश्वासं क्रूलमांसोलसत्सर्वांगीबलीविलासमनयनकुहः कथं वर्तते वाम विरस्य म
आदित्य देवसमाया प्रत्यही कृतं
हाराजभूकाश्यपौयथाहभगवान्कौशिकः स्वयमनेकधास्तधर्मो यामध्यार्तीकृतनमापिद्व
सति
वीमि त्वय्यर्थासनभाजि किंचारागणो हीतैर्भवद्भिक्रमैरंतः संभृतमन्युरोऽपि भगवानाकार

मुखरागादिसंवरणोद्धतः ... रोमाञ्चः सकीर्तिप्रथयन्नलन्कोद्भिदस्लेनविस्त्रान्यत एवोल्लसद्बाष्पाणीतिव्यासः। ... अभिनयतीतिनटवत्कुर्विन्मै रेवानुभवैः प्रकटयतीत्यर्थः
स्तु. ग्रमोक्तौ उन्मीलन्नवहृद्यदक्षिणभुजारोमाञ्चविद्योल्लुरद्बाष्पैरेव विलोचनैरभिनयन्यानेव
विहस्य ... मनुगतः प्रतिभटतया त्वां नं प्रकाशयसीत्यर्थः
कु. मार्कण्डलः दृष्टा सस्मितं त्वामदेवं त्वमपि भगवंतं गाधिनन्दनमनुप्रविष्टोसि एतस्मैसमरो
वज्रं ... एव ... इन्द्राय
५ गनप्रणयिनेति धेतकः सोज्ज्वलहूँ मौलिद्युतिमण्डलोज्ज्वलभुजस्तंभाय वज्रं भारये नियंढिर्बाहि
कोपेनता ... क्षीभव ... हि: ... समेत्यप्रारोहिप नमत्
5 देषदोषदहनज्योतिस्फुलिंगैरिवस्वैरव्यग्निरपीतलोमैः समन्ततो नादाग्रेयमत्वाद्दिषो विश्वा सगौ
संपन्नः
रवे दृष्टारम्यस्य वाङ्मात्रमभूत् राजर्षेर्वसिष्ठप्रसिद्ध संपन्नो येयदेन नवभुजच्छायया संश्रितोद्धे
भवति ... स्तुतिः ... इक्ष्वाकुप्रसादात् विषयवाः सदेवस्वर्गं स्थिय। इति तात्पर्यम्। ... पारम्पर्यप्राप्त इत्यर्थः
निर्विघ्नश्रीरियमभिनवाकीर्तिश्रीनेत्रशास्त्रिः इक्ष्वाकूणां लिखितपठिनां स्तवं वै धूर्गेऽपीठक्री
रक्षणकर्म
डापत्रप्रकरमकरीपाश्रुपाल्यहिन्नानि दृष्टा भगवन्सर्वामृतनिधे भवन्तमनुगंतभक्तिप्रस्तुतिः
कयापि केवयं एवं किलत्रिशंकुसंकीर्तनोपाख्यानपारदृश्वानः पौराणिकाः कथयंति ब्रा
रचिते ... सर्वनिर्मितं
सोत्कंपत्रिदशापरिषन्मौलिमाणिक्यमालाबालातपप्रकरकिरणस्मेरपादारविंदे प्राची
वाद्दूनि ... प्रथ्याख्य ... नेरचनायाः
मेतां भुवनरचनामन्यथानिर्मिमाणो कौशिकेनाकौलस्त्वापि रचितवानन्तरायमहेन्द्रः विरहस्य
सजि ... पातितः ... धावनेयामः
जवादारादुत्खातमुपनमति वर्गीदिविषदामपमस्तोमं तैरजनिरथ्यहंसः कलमभूः नियच्छामो
प्रतिक्रामति
जिह्वां ननवचरितेभ्यः किमुतते सुधासधीचीनामति यतति वाचामवसरः संजलिं बद्धा भग
सुधासदृशीनामित्यर्थः

नवागमनोद्भूतप्रेमायनास्था तिशयप्रसंगीतकं गीतवा द्यात्तत्रनर्तकी ।

नवानवानामित्यर्थः — यस्मात्

वत्सरीरत्नावदुन्नरोन्नरेखोमहोत्सवानां कदाचिदपि न तृप्यंति ।ं सांद्रहर्षाणि यदियं वदुपस्था

तदीयात्तादृप्रमेनुप्रदृष्टमाकांक्षुतीत्यर्थः

नेत्रलभसंभावनातिशयसंगसंगीतकर्तनकीमेचित्रन्नहर्निर्नियोगात्तुप्रहर्षयस्तूहर्षयति विश्वा ये

दर्शय — युष्माभिः — शुभ्रकंचुकपोषधवलैपवन — पद

दुमतेयकिमन्यन्नियोज्यं निकुंजकपोषधवलैरचलैर्हमंघसंततउदयमगमागरगर्भगौरैः राज

चूडदस्य नम तीवष्ठ लीभवति

न्निदंपवलपत्तदलन्मृगांकच्छेदोज्वलैस्तवयशोभिरशोभि विश्वम् पुनरिदानीमपि यशःस्तो

समद्रान् — वर्धय — स — चकोरा — एणं जिह्वाकोऽय — लेन — दृत्तनासयच्छिन्नश्चा — मो — समुद्रये

मानुषेषु रूपचित्रं चकोरप्रणयिनी रमत्ताघोडिताच्छिद्रपाशीथामप्रमकरान् अपितन्नेजो ।

आदित्यः

भिस्तमसिशामितेरत्नतदिशामसौयात्रामैत्रीं नभसिनितराममम्बरमणिः किं तकतिपयरात्र

सहिते न — यत्नदीदा

मात्रुपसंधीचाराममद्रेण सन्निहितवेलानंत्रतानामस्माकमाश्रमपदंस्तनायी करिष्यते अपि

मध्यद्वीपेतिमध्यपदेनिश्वनेचेतिगतिसंततात् । प्रीणयति

च मध्येकतयवनेयिनोतिजलधिः स्वैरं भ्रमिर्मेदिनीं हंति खैः किरणैस्तमिस्रमरुणैः कत्वांतराले

रविः त्वं रामांतरितस्वपालयसि जैरेवप्रतापैर्महीमीरक्तोपि परोपकारसत्कटामेषस्वभावो

अस्माभिः — तथा — तन्नीयानवलंबसेतद्रतिव

हिवः किं च हर्षः साक्षात्सत्वविजयीनाकिनो चक्रवर्ती मात्स्योन्यायः कथयति यथा वाहरणीदे

सर्पभयंसपद्मग्रभयंभयं च । — दुष्टभिः

दुनीतिः पातालैर्दागहिभयमयास्त्वेव नित्यानुषक्तं तत्रः श्रुएैरजनिभवतावीरराजन्वती भूः

ल — समाधासुते

रथा मविषादमात्मगते कथमिदमस्माकं सकललोकशोकशांतदरणशीलशीतलेष्वपि

यस्तात्वंजिताराज्यप्रत्यर्थिय तितस्थेयसमविजयीश्रमि दयद्दरणेनलाभविजयीम त्याम त्यात्तदुसतीतिदंड यदाभावे आन्वीक्षिकीत्रयीवा तीनांयोगक्षेमसाधनादंड स्यनीतिस्तस्याउमयोगा दंडनीतिस्तस्याभावे इतिमत्याद्दिवसगविष यथास्त्रथा: प्रसुप्तविज यो। यीसमपवर्तनीसदुर्लभंग सन्तइत्यर्थः ॥ =

अ
रा
६

6

कौशिकप्रसादेभ्यो रामभद्रप्रकाशस्यैव मनसः प्रसूयते हंहो वा निःशेषानंदनिःष्यंदिनीनामपीन्दु
करकंदलीनां कमलवनीविनिमीलनमेकनस्थाने विमृश्य कारणानि क्रमेराजभुजंगाधि
पगोऽयग्रावदृक्कीरिभिर्वीकपुरीणः सोऽप्रद्रूपकयमल्लुविगीतोहायवार्थविशुद्धोरथुवेशः वि
षा सहर्षस्मितं राजर्षेममकार्योहिराजपुत्रेषु बाह्यान्तुपलालनक्लेशायकेवलं उपयोगस्तु
प्रजानां यथैनत् काष्ठावेधव्याकष्टोनिसंचवारनक्रमः श्रवणानामलंकारः कपोलस्यत
कुंडलं दश भगवन्मरमनुगृहीतावयम् एवमत्रभवता संभाव्यमानानां किंपुनरकृतोपहः ती
रकंठस्थवत्सोयामितिप्रयुज्योऽस्मि विश्वाविहस्य स्वेतेनचभवंतमेत्राविहाणीमः खिंद्रोथायच
तितब्रह्मचर्यब्रतस्यध्रुवेद संस्कारानावदस्याकृशाः कृशाश्वप्रसादादस्मास्त्वायतंते दश
सविनयोपरोधम् भगवन्नुच्छ्वसितमपि रघुराजवीजिनां त्वदायत्तमेव किंपुनरकांडेकवि
धासंप्रदायः शंके सहस्रकिरणकुलैकपक्षपातेनैव सहस्रं परिवत्सरान् भगवान्भग
वंतं कृशाश्वमुपासीनो दिव्यास्त्रमंत्रोपनिषदोऽधिगीष्टाः विश्वा ग्रलं चतेरामभद्रेऽपि बालो
यमित्यलीकसंभावनया दिवस्यप्यह्नोस्तिमिरतिरस्कारिणीं नवीनतरुणतरोऽपि तेजसा

ऽतिप्रत्युत्तिकया ॥२ अथ्याचक्षे सस्मीकरोति ॥२

चिरत्नाम्भरशीतोऽर्थः तरलं विरलं लोकरतिकोश:

तिरस्करोति दशरथः सस्मितं भगवन्कौशिक वंशकेतोः ककुत्स्थलिनातातहरी जिह्वा याचमापि
ब्रुवाणमुग्रं नरोत्तमेरणश्रुतिसंधत्ते अपवार्य वामदेव एवमत्र भगवान्कौशिकोऽब्रवीति वाम दे
वः किमत्र एष व्याहरये कौशिकोऽर्थीभवान्दातारस्तस्मीयोमहाकृतः रघुतिलकाराममभद्रंस्त
त्रमस्यामहेतराम अपि च जगतीभारविस्त्रानोविश्रमोभवतावयं यद्यथाकामसंपन्निसौः
तार्थिमुखेदर्शाने किंच विशेषेण शरयेतमर्थिकामान्मैत्रावरुणेन गोत्रगुरुणा तेनसंदिशाना

कालविप्रकृष्टा मादयः

संदिष्टः ममाधिदृष्टोयमर्थः दशरथः एवमेतत् ध्यानमयदृष्टिपातप्रत्यक्षितकलाविप्रक

नाविनाम सर्वान्मयो आज्ञाति यत्र रक्षणां दण्डसुवाम

षेषु अर्थेषु भैमतिकानांसर्वपर्थीनामतिः क्रमते विमृष्य च क्रियाणां रक्षायै दशरथमुपस्थाय

सति सचेष्टा वायोर हरीकृता रलस्य भया

विमुखेमुनौ विश्वामित्रे भगवति गते संशयितिग्रहान् तपोलेशक्लेशादुपशामितविघ्नप्रतिभ
येषत्तेवाम्पृ रघुकुलकथैवास्तमयति मुनिः प्रति भगवन्जगद्गुरो गाधिनन्दन त्वचेदीदि

यज्ञेक रियमाणाः

क्षमाणोमेरामभद्रं प्रतीक्षसे तत्रपातिव्रताश्रमि येचरतमोदिनो नेपथ्याभिमुखं कः को
त्रभो प्रविश्य दौवारिकः किमाज्ञापयति देवः दशरथः आहूयतां रामभद्रः वाम लक्ष्मणश्च द
वा सस्मितं अपेक्ष्य वत्स यत्नापेतनीयमर्थः न खलु प्रकाशमंतरेण तमो हि न भानुरुज्जिहीते दौ

कालविप्रकर्षोतीतमविदं व्यवधाने अर्थविप्रकृष्टा मेवीदयः अर्थविप्रकर्षो व्यवहितदे शलम्‌ इ

आर्तोनैः सदिनेत् दृष्टापराधितेमलिनाभ्रुशाम्नतये म्रियते पत्यौ सा विज्ञेया पतिव्रता यथा साध्वीकदाचिदपि भर्तारं तं मनसान कामयते
तथा साकीनामेदिनीमर्थः नेस्माकं रघुकुलजातानामित्यर्थः ततोमेऽस्यनेनव्यभिचारः मत्संतानाश्रयेत्व येवं संभावंतेततस्मदंश
जाएवपतयइतिक्तितेरखण्डत्वव्रतमितिभावः ॥ २

म॰ ना॰ ८

वारिको निष्क्रांतः ततः प्रविशतो रामलक्ष्मणौ रामः सहर्षं स्वाध्यायात्कौशिकाद्यागमादितद्याकर्ण्ये
मयैरेभ्राणब्रह्माणोभुवनपितरः सम्यचक्रेताः स्मृतास्तु येनामी बहिरपि च वैश्वानरप्रख्यात्कथ्या
यौगाणीयस्याविनमितिहस्त्यप्रयपाति कथं सोऽपि भगवान्विश्वामित्रोऽस्माभिः स्वयमुपचरिष्यते
तिपराक्रमं तु देवलोकहर्षातिशयं निरूपयन् नूनं विनयन प्रयोत्तातवामदेवयोस्तु तीयाप्र
संतपावनीयमाकृतिं स भगवान्विश्वामित्रो भविष्यति लक्ष्मण साश्चर्यस्मितम् आर्य अयमयं
मीदृशप्रशमविषमनीयतनुर्भुवनभयंकरीः कथमथान्न हर्षोपि मुनिः स्थितमिदमेव वाम्
इमनोह्नतपारतमास्तमसिसातिज्वलंतिमहस्सैवमहौषधं रामः वत्स लक्ष्मण एवं दुरवगाह
गंभीरचरितास्त्रिजीयंते महांतः अपिच व्रतविहृतिकरीभिरप्सरोभिः सहजगादस्यानिगदह्न
तोरणानि ॥ नमदमरशिरः किरीटरोचिर्मुकुलितरोधनमोसिचेष्टितानि रामः हृष्टः सहर्षम्
कथमागतो रामभद्रः मुनिंप्रति भगवन् ब्रह्मज्योतिर्विवर्तस्य च तथोदेहयोगिनः अपि
संगचरीरेपाप्रथमोयं महाभुजः विश्वा सहर्षसंभ्रममवलोक्य वामदेवात्किमुच्यते आर
एप केस्माकिमपि प्रकृष्टतमं ब्राह्मण एप मध्यसंगामस्य नकेवलमस्मनावत्सेन ब्रह्मर्षिर्विभांडकः

पुरोहितं कर्वन्तः

पुत्रवत्तां पुरस्ताद्रोपितो यावद्राजा दशरथोपि दृष्ट्वा भगवन्तं वामेनेतत् येनैव श्रीवरुणोपुरोहितव
तो वंशे मनुजेन्तिरे नाम्नावैनयिकाः क्रियाविरधिरे येषां च पुष्पाह्लशाः तेषामेवलमेषमे
दशरथः सम्बन्धमीयेपुनर्जाता लोध्रवमघास्मगतयस्तामैश्वर्यमित्वा ककवः रामलक्ष्मणाव
पसर्पतः वाम वत्सौ भगवानेष निःशेषभुवनमहनीयो महामुनिः कौशिकः प्रणमतं
रामलक्ष्मणावुपसृत्य भगवान्कौशिकस्ताविति रामलक्ष्मणावभिवादयेते विद्यावत्सौ
वायुष्मन्तौ भूयास्तमिति भुजाभ्यां परिरभ्यां तरामेव निर्दिष्टं संवर्द्धमानमात्मगतेन वसिष्ठो केमे
त्रैर्धयति जगतामाभ्युदयिकी धुरं संप्रत्येते दिनकरकुलीनाः क्षितिभुजः गृहे येषां रामा
दिभिरपि कलाभिरवतरन्नाभिः स्वयं देवैर्लक्ष्मीस्तनविषमवारी गजपतिः अपि च त्वेता
ताः स्तुतवान्धोरशान्तयीस्तवस्त्रीतयेयन्नाभिः स्वाहाकारमुपाहितं हविरिह त्रेताग्निराचा
मति त्वां तीरे टजलेशय्यं कवलिहः पृथ्वीमवातीतरत्तुङ्गमादृशाकं धरश्मन्तयानिग्रा
हितारत्नया वाम सस्मितं वत्सवयमत्रभवान्भवंतौ नेतुमागतः रामलक्ष्मणौ यद्भि
हवितं भवतेनानायच दृष्ट्वा नौ ससेवेह मादाय भगवत्कौशिके त्वयौं त्से मन्मूयाउ विगलत्

अ॰
रा॰
८

माणकंठो वामदेवस्य मुखमीक्षते । वाम॰ इमौ तौ ते रामलक्ष्मणौ विस्मापयति । विश्वामित्रः सा
दरं प्रतिगृह्णाति नेपथ्ये शंखध्वनिः । वामदेवो निमित्तमनुमोदमानो दशरथमुल्लासयति
पुनर्नेपथ्ये ॥ ह्लादयमाध्यंदिनी संध्या भवतु देवस्य संप्रति हि । किरति मिहिरे विष्वद्रीचः करा
न्तिग्ममनीस्थलकमठवहेहच्छाया जनस्यावि चेष्टते । गजपतिमुखोद्गीर्णैस्तोयैः परिषिक्तसरे
णुभिः शिशिरमधुरामेणाः कच्छस्थलीमधिशेरते । इषेदानीं पाटीरतरुकोटरकुटीरमध्या
सीनाः प्रस्पष्टतरस्फुटत्सधारस्तनितविषाभिराशीर्भिरभ्यधिकभूषितभोगाभाजः गायन्ति कंचु
कविनिह्नुतरोमहर्षस्वेदोर्मयस्तव गुणानुरगेन्द्रकन्याः । विश्वा॰ सखेदस्मरण्यात्रियमपि वैतथ्य
मा हवैतालिकः । मरोहूतैः शिरोभिर्मणिभरत्नभिः प्रोद्धरोमांचदण्ड स्फायत्निर्मोकसंधि
प्रसरदविगलत्स्वेदस्वेदश्रवाः जिह्वाग्रग्रासभिः प्रणनविषमसमुद्गीर्णवर्णाभिरामे वेला
शैलोकभाजो भुजगपुवनयस्त्व गुणान्कीर्तयन्ति । वाम॰ सविनयविलक्षस्मितं । राजर्षे प्रस्था
सीदति दीक्षाप्रवेशस्तदेवं विषमधुरगोष्ठीभंगानि कुराणां प्रथममेव पमेव तावदविनमिध्या
नः इमा रामलक्ष्मणाववलोकन्वाच्यमभिरोचयंमितलोचनो भगवानेवं भगवान्वसिष्ठोऽयं केवा

+ स्वस्त्र्वविषयालोकस्वीचस्त्वेयिष्यति वामदेवः + ४

घ्नलंभं नाटयति वाम संभ्रमम् भगवन्कौशिकसार्थं यशोवाक्षेयं यानः संतवत्सयोरामल

क्ष्मणयोरस्य ज्ञयायमस्मैर्वर्यं योचितमाचरंति विद्या एवमेवास्यतोभवद्भिरिति राजपुत्राभ्या

मनुगम्यमानो निष्क्रांतः द्वा दीर्घं मुक्तसंचवनिःश्वस्य वामदेव नूनमिदानीमस्मानिव भगवं

तमपि कौशिकमकारणवत्सलो रामभद्रः क्वचिदस्माद्वियोगातिदुःखोद्वः खोकविष्यति + वि

हस्य राजर्षेर्वयंवा कौशिकोवेति क्षणेन रेषकत्या विभागरामभद्रमाधुर्यस्य पश्य यदिं

द्वोरन्वेति व्यसनमुदयं वा निधिरपाम्नुपाधिस्तज्ञायेजयति जनिकर्तः प्रकृतिना स्वयंकः से

वेथोयदनुहरते तस्यकुमुदे विस्त्रुत्राः शुद्धानां ध्रुवमनभिसंधिप्रणयिनः द्वा विमृश्य एवमे

तत् रत्नाकरोजनयिता सहजस्वर्गः किं कण्ठतामभृत कौस्तुभपारिजाताः किं तैरचिंत्य

महिमत्तनरस्य देवनिःक्रांतरंज्ञ मुदवंधुरसौ यदिंदुः प्रोवलोक्य कथंलोचनपथमतिक्रांतः

सरामलक्ष्मणो भगवान् तद्वयमपि वत्सप्रवासदुर्मनसं दशितिणकोसलेश्वरस्नतां देवीं सुपे

त्यसांत्वयाम इति निःक्रांतास्सर्वे इतिश्रीमन्मुरारिकविकृते अनर्घराघवे मुनीन्द्र संवादोनाम

प्रथमोंकः ॥ श्रीगणेशायनमः ततः प्रविशति यजमानाशिष्यः २ मुयोप्रमानप्रायेवशार्वरी

यत्रार्थस्यसमाप्तिर्यत्रबीजस्यभवतिसंहारः किंचदवलग्नबिंदुः सोंकरतिबुधैः सदारोयः

प्रयोजनानांविच्छेदे यदविच्छेदकारणम् यावत्समाप्तिर्बंधस्य सबिंदुरितिकीर्तितः

सु बा ४ १

तथाहि नमोभिः पीयंते गतमहसि पीडयवमुषि ज्वालिच्छन्नमार्तंडोपलपटलधूमैरिवादित्यः ।
सरोजानां कर्षंत्र लिमयमयस्कांतमणिवत्तणां दंतः शाल्मंतपाति पतिरयापिनरूवाम् अपि च
जाताः पक्कमलांडुपांडुरमुखच्छायाकिरस्तारकाः प्राचीमंकुरयंतिकिंचनकचोराजीवजीवा
तवः लूतातंतुवितानवर्तलामिरविदिंवृहपः स्रुवतिथातः प्रोषितरोचिरम्बरतलादलावलंबे
हमाः सर्वतोवलोकाद्दिग्चंडलीमुक्तकटकुंडनपद्मरागरत्नांकुरेकिरणमालिनिगर्भितेपि
सैविग्रस्तमिकमधुव्रतचक्रवालवाचालपंकजवनीसरसास्सरस्यः प्राचीविभ्रमकर्णिका
कमलिनीसेवंतिकास्संभ्रमंति हेतिस्त्रोरमणीयमंवरमणौ याजुम्बरंतेरुचः सद्यस्त्वोच्छ्वास
मयीदस्तुलस्तकतयासंभूयकोशाद्बहिर्निष्क्रामक्रमरौघसंभ्रमभरादंभोजमुज्जृंभते अपि च
प्रत्यासन्नरवेर्हसिंधुरशीरः सिन्दूरसांद्रारुणा यत्तेजस्तरसारेणवोविघदितं प्राचीनमातन्व
ते पांकेसंघतियावदभ्युदयतेतन्नचुटंकन्मजारज्माहिमवरजच्छटावलायितोदेवतिवामी
श्वरः पश्यावलोक्य कश्चमिदमुदयाचलमौलिमाणिक्यमर्कमंडलमयापिनविज्ञायसत्वल
मलंकरोति तदस्मद्गुरोर्विलायमानपत्रस्य कुलपतेः कौशिकस्यादेशात्समिदाहरणाय

स्थितोस्मि त्वदिते गच्छामीति निःक्रान्तः । प्रविश्य संभ्रान्तो बटुः । आर्य शुनःशेप किमपि आश्चर्यं भी
षणं च वर्तते । शुनःशेपः सचमत्कारं परिक्रम्य सवेपथु मेघ किमाश्चर्यं भीषणं च । पशुः प्र
व्रज रामो इति कोऽपि विलपति यजमानो यज्ञस्थाने इति कुत्र ॥ कौतूहलेन धावतः सानपोवणपयैन्तः प
तिष्ठिता प्रस्तरपुत्तलिकाऽसह्यमानसी भविष्यामः पवसम्मुखे व संपरिवर्तितानतो विवि शुनः उत्तरासंग
वल्कलेऽपि उज्झित्वा पलायितोस्मि । शुनः विहस्य सवेपथु कृत्वा इत्थाहि जीवतः शुनरागमिः
पशुः नारकत्वे तु मम प्राप्यो इमा विन्दु नरकत्व सीपमुहारो । इति वेपमानः पादयोः पतति । शुनः
सस्मितमुत्थाप्यालिंग्य च वयस्य क्षणोषितत्र भवतो गौतमस्य महर्षेरहल्या नाम धर्मदाराः । पशुः
क्षणमिव यजनं गवंशगुरोः कृतस्य तत्र भवतोऽस्माकं दन्तजननी । शुनः मध्ये किम् । पशुः
ततो २ शुनः सेयं गुरागुरहतत्वं विदितवारिज्ञातस्य दीर्घतपसो मुनेर्मन्त्रेणानिजमेव तदिदं
पदैर्वल्कमेव विवर्तमानमस्तु भवती । सा तस्य रघुराजपुत्रस्य तेजसा तस्मादेव कारान्निरगुच्छ
त तल्लमात्रेण । पशुः उन्मील्य च दृष्टीमवेत्तो निरूप्य । मुहासमस्य स्वपसारणं गुणोर्षि
जीवलोपपरस्मिन् तहादि संकाजरोग्रजादिणामपरिम्यशदि । तामध्यस्तणः स्मेवगुहते

विश्राम्य नाम यथा जले काचभ्रमः काचे जलभ्रमः

मु. श्रेवीसमोसग्रइ श्रुनः सावेभयामितिकिमेनंड्यालग्गस्यतंत्यपेवहंभगान्मानामिनमपविशातः
रा. पश्रुः विरंविश्रमसानिः स्वस्यच सावेस्लयम कंथविसमिह नएराजलझलीपव श्रवदाहरिणा
१० भिहरिणदाविउप्पीसदि श्रुनः विहस्य सावेसायुब्रवीतिभवान् श्रल्पीयानवल्पयंलोकाः
कथमेहिकस्खाध्यवसायाद्रूपस्यौराज्ञयः परारूस्यंते किंत मनोहारिभिराहार्यराहूयमान,
स्पलोचनहृदयस्यापिनजनोविवेकमंजयापितमधीशे किंपुनंत्वत्स्वदृश्चनयंस्पतास्पशीविभवे
वर्तमानोमहतोपति: वत्सघ्रीतिंमसुद्भवंतीमत्रुद्भवंतिचापवाणिजस्समचापचापलानि.
पश्रुः मसेपरपग्गुनिचरिणीपञ्समयरिणामोइयरामभट्टस्सपवासकारणं श्रुनः इदंत
वन्नयमं पश्रुः साभ्ययेत्नम् श्रय्यादिरंश्रासिइमिणादेवश्रणेणमाणीडंयपश्चउस्सयसि ॥
श्रुनः सावेत्वयोकिमकथनीयंनाम श्रस्तिकिष्किंधायांभगवतःश्वरंदरस्पनंदनोवालीनाम
स्लवंगराजः नवरंजनिचरचक्रवर्तिनादशकंधरेणप्रहतमैत्रीकमवलोक्यवानराखवहुगो
लांगलप्रभृतीनांमाचार्यैः सर्वामायामनुमतोजांबवानवादीत पश्रुः सकौतकं ततो २ श्रु
नः ततश्चराजन्मायाविनीवलिवंशातसजातिः विशेषेणपुनर्महेंद्रावस्कंदकंदलिताः

मायावी भवति विग्रहेण ऊरितः

मंदरविक्रमः पितृवैरीतवाप्येरावणः अपिच त्वदीयदोर्मूलसम्पीडनगलितपौरुषोनविश्व
विजयीति स्वयंचाशंकनीयः नापिशामंतोनरजित्हतयामंतनावर्तिनिसमुद्रेलब्धसंश्रयः तदे
तेनसुरासुरविजयिनाविंशाडमंडलेनमैत्रमनर्घ्यानुबंधि किंच सर्वंश्रेयमनुपकारिणीषुल:
स्यापत्येषुप्रीतिरितिभगवानिहोराहरणेहरिणांकशेखरः तथाहि उत्तारयतोभूषणामस्थि
मालाभस्मांगरागोगजचर्मवासः एकालयोपिपनाधिनाथेसखोदशोयंत्रिपुरांतकस्य प
शुःसहासम् अहोपरवल्लभस्यमंत्रोपन्यासोपरिहासमकुशलराम्भ तदो २ शुनः ततश्चत(
दृवनंजरापलापितामित्तपहसतिहरीश्वरेउपांशुतरत्वमस्यामहामात्यस्यकेसरिणः पुत्रोह
नुमानकरणसारथेः सुतंजमारसुग्रीवमादायऋष्यमूकेनामपर्वतंप्रविष्टः पशुःसाकूतम्
अयमज्ञोसौमारुतीतेरामलोनिस्तुणीश्रादि शुनः अयाकिम् पशुःसाविवाकिलसे अयमज्ञथा:
तथावाभोडसामीसामीप्येवतैयपडिम्ह इमाणतामिसोनारिसस्समहाणुभावस्सपतिक्कलपरि:
गाहो शुनः विहस्य सत्वेषुरेवकिलायमांजनेयोभगवतः सहस्राकिरणव्याकरणविद्या
मधीयानस्तदात्मजन्मनोवानरयोनेः सुग्रीवस्यसाहायकमभिप्रायमज्ञोगुरुदक्षिणांचकार

प्र० रा० ११

पश्यं सानेदं इन्तात इदं खेवजेत कण्णोसवमकुमारी प्प्रणेवदीप्रदि तदो २ शुनः (ततश्च सुके

न स्तनानागसहस्रबलधारिणी ताटका नाम राक्षसी तस्मादनीकादागत्य मनुष्यमंडलविहा

रकौतुकादिमां भूमिमस्मदीयामधिवसति पशुः) ततस्ता हि भयो पजाय जर्जरं सहस्रप

ष्कृत्य राक्षसराजः खरदूषणत्रिशिरोभिर्महामात्यैरधिष्ठितमाल्यवल्लेकदेशां सिंधोः कदाचित्कूले

वालिप्रतिग्रहाय प्राहिणोत् पशुः कधं अपरिहीणमित्तधम्मो विभीसणस्तु सो शुनः सखे किन्तु

अतोरावणास्त्वसौ श्रियाकर्तं कुम्भकर्णनिजशिरः कलेवरस्य प्रश्नेष्यशोमायः सप्तरामेह लंकाया

विरूढः विलत्वाधारं किमपि द्रुपलस्पर्शमे शिरस्तेश्रुथोनः तणाश्रतप्रनर्जन्मसंभगाः पशुः

सकौतुकम् तदो २ शुनः सम्मोणागसहस्सबलाशनिः प्रतिश्रुततशरवंदुपट तदो २ शुनः

ततः श्रोतस्य विधेः प्रत्यूहमस्याः शंकमानः कुलपतिर्विश्वामित्रो दाशरथी रामलक्ष्मणावानीतवान् प-

शुः जाणे रामभद्दो त्ति को वि रक्खोमाणउवरि श्रवसमाबुपस शुनः सखे एवमेतत् रामभद्र इति

कोप्ययं च नरस्तरोराक्षसरतासिद्धमंत्रः विशेषेण तु नविदानीं भगवता कौशिकेन सकलज्योतिष

स्त्राणां संविवर्तनमाध्वरे दिव्यास्त्रमंत्रपारायणमध्यापितः पशुः मह्नेभत्तमं संरे श्च मन्देवदाहिं सेमं

ततश्च स्र्केतस्तानानागसहस्रबलधारिणी ताटका नाम राक्षसी तस्मादनीकादागत्य मनुष्यमंडलविहारकौतुकादिमां भूमिमस्मदीयामधिवसति पशुः ४२

वलाविवल्लाने विज्जाओ णाम संकमिस्सामि । शुनः अथा किम् न खु पि संकमेव । पशुः अय्य णं

भणामि जं दिट्ठिणा णेचाओ चेव अम्ह विज्जाओ णाकिं णिम्मणो विणोपममेराह वस्सगोरवं अज्ज पेदिणम

भवकालिओ विहस्स अहवा पाकूणा अरहस्स वसंपमा नणोलुवयरे । शुनः सवेनमिल्लोसि खुवयंश

योगारंने वासिनः अयोगो महिमानमाचयं अगणं पविनोति । पशुः स्थानेत्थ ... निवहे विनिवो

ग्रमानाविद्याग्रके हि गुणावमरमातनोति । आदायस्थालिभूवलाहकाविप्रकीर्णैरत्नाकरो भवति

वारिभिरंबुराशीः । पशुः ता अय्य सो हणामे ते सि अ मे किं वि सुद्धि रकामो सि । शुनः किं न तप

शुः कधं सव्वधामाणी ओहामि वाणाराणं ... पडिवसे । शुनः सवे सर्वमेतत् योध्या

यात्रायां समाधिमयेन चक्षुषा साक्षात्कृतत्रिभुवनत्रिकालवृत्तान्तस्य तातविश्वामित्रस्य गुरुपाद

श्रीचरण सर्वतोवलोक्य अहो प्रभातिकी वनलक्ष्मीः । तथाहि । पवनचालितैः पतंगमणिभि

र्नीराजितैर्भानवः सावित्राः करुविंदकंदलरुचः प्राचीमलंकुर्वते । प्रौढध्वांतकरालितस्य वपुष

क्ष्मायाः क्षालेन तणाद प्रक्षालितनिर्मले नगरहीर्निर्मोकमुन्मुंचति । अपि च पीत्वा भृशं कमलकु

ड्मलशुक्तिकोषादोषानवीनतिमिरद्युतिमप्युत्स्कृतं तः नियंन्मधुव्रतकदंबमिषाद्वमंतीवि

ध्यासलं हितस्यादानकार
णीभूतस्य तमसो गुणः । गा
रुणगुणप्रकृत्वेन च कार्ये
गुणोत्पादनात् भ्रमररूपा
णां मोनिकानां ह कल्पितम् ।

[illegible]

म॰
ए॰
१२

प्रागिने रात्रौ द्वितीयदिने

ग्रंतिकारणगुणानिव मौक्तिकानि अपि च विकसितसंकुचितपुनर्विकस्वरेष्वंबुजेषूल्लेढाः

आदर

कलिकाः कथयति नूतनविकस्वरीमधुलिहां मर्दैः स्वादिमं च निवेदयंति कठोरच

तिमिरं तमोनेत्ररोगश्च

क्रवाकोत्करविरहज्वरशांतिशीतवीर्यैः तिमिरहतमयं महोभिरंजयति जगत्त्रयनेत्रबंधु

अहमपि दर्विय उमा गतां दर्शने न उ का ठि तो स्मि

स्रभानुः तदनुजानीहि मां समिदाहरणाय पशुः अहम्मि दावतं सुकुमारदंसणं उक्कंठिदो म्हि

अतः कथय क थं प्रेक्षामि

ताकहेहि कथं पेक्खामि शुनः विहस्य नन्वेतावेव यज्ञवाटमुत्तरेण विहारभूमिषु क्रीडतः

यत्र प्राकृतवागेका परा संस्कृतवागपि विष्कम्भकः स विज्ञेयो यत्र कार्याणि सूच्यते

तदुपेत्य निःशंकमवलोकयेति निष्क्रांतौ विष्कंभकः ततः प्रविशतो वैहारिकवेशौ रामलक्ष्म

णौ रामः अहो विचित्रमायतनं सिद्धाश्रमपदं नाम भगवतो गाधिनंदनस्य तथाहि कृतवल

कलोपनयनज्ञेयाश्चिरहेविधिभिर्मेध्या वत्सतरी विहस्य बटुभिः सोल्लुंठमालभ्यते अन्येष यतन्

भवयाति तिथिभिस्तोत्रासनासादृष्टे पीतामधुपर्कपाकसुरभिः प्राग्वंशजन्मानिलः लक्ष्मणः

कौस्तुभम् ५२ आर्य एष चैव किल ॥ देवैः किंजल्कनीलोत्पलमहो हरिः स्वयं किमपि नत्रपेन यः कपटवाम

नः रम्यमेतन्महातीर्थं सध्यासीना द्विजातयः सक्रतोभयसंचाराः बहुकर्माणि भुंजते अम

नन्तरं दृष्ट्वा आर्य पश्यैते यज्ञवंयवेदिवलयैः रोडुंबरीदंतैरर्दिमयोजितमपणते बोधयंत्यमा

प्रथममेवयाः कलिका विकसिता स्ताः सहृत्फुल्लताञ्ज सेयाः पांयोमधुपायिना मर्दैः सादरैः समवताः वाच्ययति संकुच्य पुनर्विकसिते पूतयाविथमधुसंभवान्नता हृष्टा मधुलिहामादरो याहृ प्ला स्तत्प्रथम विकसितकलिकासु ॥

गृहस्थाश्रमाः यो ग्रामीणगृहमेधिनः प्रचलितस्वाराज्यसिंहासना वैतानेषु कृपीटयोनिषु पु

रोडाशं वषट्कुर्वते रामः सहर्षस्मितं वत्स यतोपि तावत्कृतार्थ्यं यावद्देववत्सवीप्रसन्नपाव

नोयं ऋषीणां समवायः इदमपेक्षो श्रावयित्वैव सर्वांगमतिरिक्तास्मि यातनी नीः जटारूपेणविश्रा

णैः शिरोभिरोहनं स्तदः किंच तपःकृशतैरंगैः स्रुमाकारितैरिव सायंप्रातरमी ऊणमग्नि

होत्रमुपासते इति परिक्रामतः लक्ष्मणः आर्य रमणीयमितो पि वर्तते वालेयतंडुलविलोप

कदर्थिताभिरेताभिरग्निशरणोपसथर्मिणीभिः नत्रासहेतमपि दंडमुद्यमानमाघ्रातमिक्षु।

ग्राणं द्रामहेतुः

निमन्त्रेमुनयोहसंति रामपरिक्रामन्सकौतुकानुरागम् वत्सइतस्तावत् आर्द्रप्रसूतिरियमं।

नव

अपत्यवात्सल्यात्स्वल्पैरेवतृणैः स्तुष्टानतुंडयातीतिभावः। वत्सेभ्यो हिता वत्सीयाः

गनयनवेदिनेरदिष्ठमेव हरिणीनतृणैतेनतृणेनच वत्सीयतापसकुमारकरोपनीतनीवारनिर्हितम

नीवारैरेव तत्प्रदत्तेन नवनं प्रति वलिताः पत्यवात्सल्यात् ॥

धममवेक्षतेव सुमन्त्र विसृष्टतपोवनकुमारसमर्प्यमाणश्यामाकतंडुलकणांचपिपीलिका

नां श्रेणीभिराश्रमपथाः श्यामानाविश्वपत्रावलीवलयिनोमृदंगहहेति लक्ष्मणः अहोपसूना

मपिप्रसववात्सल्यं अहोशिशूनां सत्कमंतारुच्छीलम् सुमन्तोवलोकय च मुनिविनियोगाविलून

मृगविशेष। वालः कच्छदेश समीप

प्रत्नद्भमरश्मादलानि वंहीषि गोकर्णानर्णकोयेतर्णोन्मुपकंठकच्छेषु इति परिक्रामतः लक्ष्म

शार्दूलनीलरूपदेशेरूदोप्युप वातादृमर्भविशेषतंगतः ॥

प्र०
रा०
२६
13

आलवालपूरणाद्वि विश्राम हेतुः।

प्रवाहः

णः खल्वयं इयमेभिरालवालैः परेपदे ग्रंथिलाम्लकुल्यास्व तीव्रतराजलवेणिः प्रवहति विश्वामित्र

विश्वामित्र रामः वत्स साधु दृष्टं आलवालवलयेषु भूरुहां मांसलानि मितमेतया तरा केरलीविभ्र

रभंगिभंगुरं सारणीषु पुनरंगुह्यते तदेहि भगवतीं कौशिकीमवलोकयंतावात्मानं पुनीवहे प नं०

औपाधिकः प्रीतत्व

रिक्रम्यावलोक्य च क्वचित्संक्रामिकोपि विशेषो नैसर्गिकमतिशेते जडस्वच्छस्वादुश्चकातिरूपह्न

सहजः

तेहि यागनाणोगुणोघयपासामयमश्रुतसिद्धो विजयते तथाप्युत्कर्षाय स्फुरति सौरेनामाश्रम

मार्गे द्वितीया

महामिमानीं वानीरद्रुमकुसुमजन्मा परिमलः पुरस्तादनुकौशिकीतीरमवलोक्य नेमेयं धा

मुनिप्रभावात्

जननत्रनेत्रगणोपिभिर्वद्धेहेवंहूनामियं सिक्तानित्यवसंतविभ्रमवतीरम्यापलाशावली पतस्याद

क्रीडया ... तज्जायेना ... भावात्।

रिणाविपाणिजन्हराणिश्रणिश्रियकोरकागोपायंतितपोवनेवनकरी क्रीडाकराकर्षणात् नेपथ्ये

रामभद्र किंचिच्चिरमवलोकनेनकृतार्थीक्रियंते नतपोवनविहारभूमयः संप्रतिहि परिणाम

त्रयीमयनाड्रान्ः प्रभातेसर ... यजुंषि सा येसामानि सितेजस्त्व यापरिणमंतीतिवेदः॥

सावित्रीनामानं मंत्र

यति ज्योतिर्हेमायनं ऋषिकवांपतिः किमपि विश्वामित्रः सावित्र्याख्यं रहस्यमुपासते गुरुरयमनुष्ठा

यत्...

स्याकालाध्वंदिनीसवनक्रियामिदमवेक्ष्य निर्विघ्ने दीयतां संभवं तमुदीरतेत रामः श्रुत्वा तमभिनीय सा

कालाधेनो ... द्वितीया ... ऊर्ध्वते ... उपरि ऊर्ध्वते

नरागं वातोहीनमिष्टमेवनेविहरयनेव मैः शारीरस्थिती रेणोध्यांत्वा विसंविशांतिवसते वापितत्व

उदयपति श्वेतमर्तु नेत्यपधीयमर२

वल्कलानि

वेतालवीम् तत्र पश्यंति यथामनाभिसरतो यक्षार्मणीचक्षुषी पश्यामो विरजस्तमा भगवती चर्ययमा·

ह्लादने नेपथ्ये शुचमलदेवपश्याते रामः श्रुत्वा ससंभ्रममूर्ध्वमवलोक्य कथं गगनमध्यमध्यारूढो भ

सूर्यः

गवत्रिदिवचूडामणिः तदेहि यज्ञवाटमधिष्ठाय क्रमेण कृताह्निकस्य भगवतः कौशिकस्य प्रत्यनंतरी

भवावः इति परिक्रामतः लक्ष्मणः सर्वतो दृष्ट्वा आर्य उद्दाममृगमणिद्युतिव्यतिकरपक्कीडदर्कोप

निर्जलप्रदेशः = व किविशेषाः

= शाकसरवशोषणे लज्वालाजालजटालजांगलतटीनिकुंजकोटरः भीमोष्मलवमानसूरकिरणप्रौढप्रकाश मध्याह्ने हि नदृषि दूरं प्रसरति ॥४

आगिनामस्ते चारात्

दृशामाशुक्षणसमापयंतिधिगमूर्मध्याह्नशून्या दिशः इति कतमा चेयं यज्ञभूमिः तदेहि न्यग्रो

धच्छायामंडपमध्यासीनावतिवहः प्रत्यवेक्षावहे गलितयौवने शुनरद्धिभगवंते दूरत्यावः रामः प

विलासी

वमस्त्विति परिक्रम्य नाट्येनोपविशतः लक्ष्मणः पार्श्वतो दृष्ट्वा आर्य मध्येव्योमक्रीडद्विलामधु।

मंदं मंदं मध्याह्ने तरुछाया व हि

लोभ्यमानो विविबेलंबमानेक्रमेण स्वैरं स्वैरं मूलतः पादपानां परपत्छायाः काश्चिदाकर्षतीव रामः

समंतादवलोक्य वत्स मध्ये दिनमतिक्रांतमिति दिनमप्यतिक्रांतमेव गगनाशीवरशुरपादेरः।

उदयाचलादूर्ध्वं व्योममध्यं कष्टेनारोहतः स्मात् नीचमस्ताचलम् श्रीत्यागच्छंति ॥२

पिब्दाः कश्चमकैवरपरवयः आस्तुमहीधरमधुनाकागितिस्वबेनावरोहंति लक्ष्मणः आर्य नून

मपरत्तांसिपरापातिष्यंति वरपमधरवेदिकासन्निधाने नेस्तुनः शोपस्तुवेन भगवानुपाध्यायः प्रश्ना

यदि रामस्य गर्भस्य नासंहारक्रूर यमदंष्ट्रा व आविर्णा मिदं धनुः शुण्णाहं मंगलं भवति शुण्णाहः प्रशस्यो विवसत्तत्र मंगलप्रयोजनार्थं भोरक्तः लयेप्रयोज नसद्योधनुरारभमनस्यर्थः २ — ह्लोद्योगिनस्व निशेषात १

स्व.
रा.
१४

स्मि रामः स एषोऽहंकारो ब्रह्मयदेवस्यात् कल्पान्तकर्कशकृतान्तभयंकरो मे निःश्वसनैः कृतविवा
नकृतर्मसीषाम् वीरात्स्वसं वयसमतीतामपि कृतं मयशरण्याहमंगलमिदं धनुराददाति लक्ष्मणः
विहस्य कथं व्रजनिचयविनाशो न्कंठाविसंस्थुलमार्यस्य हृदयमलीयं दर्शनेकौशिकमपि संभा
वयति अविद्याबीजविध्वंसादयमार्षेण चक्षुषा कलीभूतभविष्यं तौ वर्तमानेमवीविशात्
रामः किमुच्यतेनत्रभवान्विश्वामित्रः प्रशान्तबलतपोपि स्वर्गीयरेख्येवलनि रहस्यसमया।
चारेप्रक्रान्तैः समन्ततन्नाभिः अपि च आर्द्रीकृतो विनयनम्रमहेन्द्रमौलिमंदारदाममकरंदरसैरि
वाये प्रक्रान्तजेडलितचूतनभूतसगोस्यैशांकवेचरितमद्भुतमाततान लक्ष्मणः भूरेव लोक
सहर्षं स्वाभिरधरचर्याभिः श्रीमन्मर्थंकृतार्थयन् अयेकुलपतिस्सोयामितएवाभिवर्तते ततः
प्रविशति दीक्षितवेशो विश्वामित्रः रामः निर्वर्ण्य सबहुमानम् वत्सलक्ष्मण पश्य कर्मणः श्र
यमाणस्य बंजनैर्वधिकोज्वलाय तपस्तेजोमयीं मूर्तिमयं भूत्यातिमेगुरुः विश्वामित्रः परिक्रा
मन् सहर्षं हंतकृतकृत्यप्रायमात्मानं पश्यामः निर्ह्नोमसमतावदधरभुजामातयेणोयं विविदो
यादेन समं सकेतु इहितावारौ वशातिष्ठते याणो कृतप्रसन्नं सेषध्वजयतुर्धे सैकश्रुल्कांवधूमेत्वाके १८

यागादि तपस्योविता एव तेरेखरकुलो विराजाया: अनव वनेरेखवेलनि बहुलजानीयागस्य क्रीडामात्रत्वात् = ६

अपेतवेषाः पलाशादंडपाणिः कृष्णाजिनप्रावारो धारितमवतिदंडकृष्णाजिनविपाणआरणादिद्विजैः व्यञ्जनैर्विहृम = ६

कायादेनतडवाहनास्त्राहितेन = ९

यद्येवं स्यादिति संशयगर्भेणवचनोच्चारेण किमिति कौशिकस्यादीर्घदर्शित्वमेव = ३

वर्तमानत्वनावपि पश्यतीत्यर्थः = ४

प्रकृतिविहितस्य = ८

बहुयथा भवति तथा निष्पन्नः लोकावशेषार्थः

पारिणामहालोवरेणवधूर्थयदेयवीर्यधनं वा नस्त्यात्मर १

तमोगुणाः — योगी ज्ञानेन — स्वर्गीयरेखेव — महादिरपि नम्रो भवति — कठोरक्षेप्याजितः — आरव्याववसंकोचितः — राजः — आकाशगतिवाघाटः

अत्रत्तलत्नगायाविश्वामित्रमुखेनसुरश्रयो
जवाभिमुखेवअवर्तमानः त्यर्थः १= अरगा ५३

हरकार्मुकदिदृक्षवलतिस्वास्थ्यंविधातास्महे रामलक्ष्मणावुत्थायोपसर्पतः विश्वामित्रः रामम
तिचिरंनिर्वर्ण्यसस्नेहकौतुकं पश्यैवैहातिकंवेशमादधानोधनुर्धरः तत्वमांतरमस्माकमस्म
तैरिवसिंचति उभावुपसृत्य भगवन्दाशरथीरामलक्ष्मणावभिवादयेते विश्वामित्रः वत्सौकि
मस्यदाशास्महे युवाभ्यामभिनिर्वृत्तयोगादेमस्यवज्रिणः ऐश्वर्यप्रक्रियामात्रकृतार्थाःस्वत
हेतवः उभौतूष्णीमधोमुखौतिष्ठतः विश्वाविहस्य वत्सौसमंतात्कीलितायसन्निवेशाः क
श्चिदस्मदीयास्तपोवनविहारभूमयोरमयंतिवाम् उपस्तिस्पर्धतिवाणीहस्त्यस्मृषीणां उभौ
समग्रयम् भगवन् रम्यमेतदरण्यंवाकःपरिच्छेत्तुमर्हति किंतद्द्यातिगंविज्ञमयतोपप
यतोरभूत इतियथोचितेउपविशंति विश्वामित्रे साकूतंच वत्सौ रहवनेषुसकौतु
कवामनेनात्तुनिरंतपांसिद्वरातनः नमिववामवलोकयतपस्विनीनयनमधचित्राद्भुदमोमि
लत उभौमुहूर्तेसुन्नमनीभवतः विश्वा स्वगतम् अयेकिमस्मुत्ताहवर्धनायप्रारंभवीयम
नुस्मारितमेतःकरणमनयोः तदेतावदेवास्तु प्रकाशंतःदिशामि प्रत्यग्रवलोकप्रकाशाम्
कस्युद्दयगिरिकश्मीरकूमकेदारस्य प्रभातसंध्यालतायाःप्रथमस्तवकोगभस्तिमाली
हस्तानुहस्तिकयाकृत्वहालिनीभिर्दिगंगनाभिर्नभोगनाडीहरणींयावउपनीतः प्रथमपिव
दयोषित्कर्णार्कघायमीघाहिसमवतिसिरोजोजजेरापोतमर्चिः मदकलकलविंकीकाक
नोटीकरेभ्यः हितितहाशीखरेभ्योभानुमानुश्चिनोति मंत्रसंस्कारसंन्नास्तन्वदोरन्वतीरपः

रवेःसंगेनसमुद्रंभसामविमंत्रसंस्कारः
उर्सीतिपाठेतिमिरतूपायोउर्सीयासंभिन्नत्वाजेर्जरम् ५४

वैहारिकेवनत्र्याविकारः २
अलब्धलाभोयोगस्तस्य क्षेमपालनम् =७
नेप ५५
कैचिदुन्मीलनेमेवाभि नयः ९तेनप्राम्भव लयोः स्मारित अतएवस्मारुत सितमिन्युक्तिः ४
उदयगिरिरेवकश्मीरात्तत्र
हस्तास्यानुपश्चाद्हस्तोयस्यां क्रियायांसाहस्तानुहस्तिकी काभावर्यमसरम् =२
अस्माकंतत्वमीत रश्रेतरामाने =२
शोभामात्रमेव =
शीलितव्याकालितो व्यासितः =५ सन्नि वेशःस्थानम् =५
उपहरेकयतिमैत्रेदुर्वैने स्मृयान्नितिसत्वमयमरज नमसोनिवृत्तत्वात् =८
मनागितिवापाठः मनागि तिकिंचित्स्मृतो =५
अन्यतः अन्यत्रयोज नेषु सार्वविभक्तिकस्त सिः =५
मलतदिकानांकाकुभिर्नाद्रीमंगलघोषत्वेत्रित्स्थावलि तूर्यवादितास्मिवकुर्वद्भ्यः

मु
रा:
१५
15

एतत्त्रयीमयं ज्योतिरादित्याख्यं निमज्जति । रामः सर्वतो निरूप्य वत्स लक्ष्मण तापनैरिव ते-
जोभिः उष्णनिर्वाणमेव काः दिशो जाताः प्रतीचीतः समुद्रावरति क्रमम् । किं च काचिद्विश्रान्ति
भूतिमाश्रमभुवो वैतानवैश्वानरज्वालोपप्लवमानधूमवल्लभी विश्रान्तदिग्भित्तयः । श्रूयंते व
हवल्लतीयसवनस्वाध्यायदीर्घानानोपि स्पर्धाबंधमनेरमिश्रातिमुरुः स्वाहास्वधंतःस्वनान् वि
श्रावत्स्रावव उन्मुक्ताभिर्दिवसमथुना सर्वेत स्ताभिरेव स्वच्छायाभिर्निर्वलितमिव प्रेक्ष्य
ने विश्वमेतत् । पर्यंतेषु ज्वलति जलधौ रत्नमानो च मध्ये विद्रागी य रमयति तमः स्तो
मनीला धरित्री सन्निवेष्टम् । तेजोमयं तमोमयमन्यतरस्यां विभाति दिक्चक्रम् । किमपि विविक्ता
यातः स्पशिरये भुवनकोशस्य सर्वतोवलोक चूडारत्नैः स्फुरद्भिर्विषधरविवराणि ज्वलन्तु
ज्वलानि प्रेक्षंते चक्रवाकीमनसि निविशते हृदयं कांताकृशानुः । किं चामी शिल्पयंतान्तिमिररु
भयतो निर्भराहस्तमिस्रा संवद्योनिशुसंध्याकणानि करपरिस्पर्शिनो भांति दीपाः । रामः वि
लोक्य विश्वं चात्तवमस्तमातिदितमः केवल्यमोपाधिकप्रकाशादिव्यवहारबीजविरहादिवा
त्मैवावस्थितम् । सर्वतो भयहेतवः पञ्चभिरण्यतानरे भांति बधांते नातिबनेन वस्तु वच सास्तात १९

यद्वा धूमेन देहनावल्लभीव विषयइत्यर्थः ।
विश्रांता विपर्यस्ताः सविन्यासा स्वदिग्भाग एव भित्तयो यासां ताम धूमादिग्नामाणसंछन्नीकृतात् ।

दिने तत्तत्पदार्थप्रकाशे संनियोगदुक्ताभिस्ताभिरेवा तच्छायाभिः कृतवंचुकपरिधानं वि श्वमुपचारात् स्थिरवर्तिनः पदार्था दीनां गृहादीनां समवधानमाद्धा यान्यस्यं तत्तेजोतान्यपमान्य तद्नुरूपतत्संघटीकृत्वा यान्नुरूप वर्त्कंचुको जगत्ताप दिदितइति ॥

तदेव कृतादित्तदेहेमर्मय कदाचिन्नत्तमोमयमिति निर्वदः ॥

अथेण च्छन्नोदिवसस्य परस्या दागच्छत्यारजन्याः संबद्ध नानावनस्त्रासंध्या खंडशो जाताः ततः संध्यालव्रादुद दीपाइव हृद्यं तेन तत्संध्येति भावः ॥

तदा वदेषः स्वविषय ग्रहणसामर्थ्याभावात् ।

अन्यटीकायां तथा चक्षुर्व्यतिरिक्तैरिंद्रियैरनुपहृतैरपि सस्वविष यानुद्रः सर्वादाभावाद्व्यवहारानेतनपरिच्छिद्यंते इत्यल्पमात्रादा वविलोत लक्ष्यपोर्शनार्पादि प्रमाण तथाभि ... मत्त्यादि शब्दः सार्थः ।
मुकुरुन्यणरोकामकाशुकत्यादिशब्दः सार्थः ।

स्वरेण शुकः सानिर्वेदम् अयं सर्वतः स्फुरत्कैरवमापिबन् ज्योत्स्नां कषायमधुरां मधुनाचको
रः जातो घमेघचरमाचलचूलचुम्बी दीपं केऽहमकरं जागरणप्रदीपः अनन्तरं तिमिरगुणोत्करं
जगतां नामिह पतन्ति काष्ठानाम् छिद्रैरमीभिरतनुभिः किरणव्याजेन चूर्णानि नेपथ्ये कलकलः
सर्वे ससंभ्रममाकर्णयन्ति पुनस्तत्रैव निर्मज्जदन्तरन्तर्भ्रमरतिकपिलज्योतिस्ताराक्षिग्रन्थिर्दन्तो
द्गवालग्रथितमविरतं जिह्वया चाहयन्ती ध्मातेयं आत्तवक्रज्वलदनलशिखोज्जम्भरेखा कर्मा निर्मा
तीगुह्योशीर्षविषपरिषदि क्रीडने ताटके तेनाग्निकुण्डे वर्षेतो रुधिरच्छटाः हिंस्राः सुबाहु
मारीचमुख्या नः परिह्रियन्ते विश्वा साकूतम् कथं ताटका वत्स हन्यतामियम् विधानमानुष्ठि
के गर्हे च पुनः प्रतिक्रियन्तां किमियं प्रतीक्ष्यते सुबाहुमुख्यैः सममाततायिभिर्निहन्तव्या पुनरिय
हत्या ताटका रामः सघृणातिरेकम् भगवन् स्त्रियमिमां पुनर्नेपथ्ये अब्रह्मण्यं भोस्तात विश्वा
मित्र परिभूयामहे प्रहीयतामधिज्यधनुर्दाशरथिः रामः विहस्य नेपथ्यावलोकितकेन बाल
वैशुनः शेपं कृतं धीरो भव अलं क्लिशितात्तकमल्पकोऽयं विधिस्तदात्तैव गरीयसीनः नकोऽपि
कस्य त्वयि धर्मः तेषु प्रेमधुच्छंदसिवा विशेषः विश्वा वत्स कृतस्त्वन्नरोत्तरेण नेदीयान्नयमाश्रमो

जीवयेषायम्स्ति नं नालीति विषिय कृणास्तमेव भाव भवानुवर्तते त्व विधियैदुक्तं तदेव प्राप्तमिति भावः २ - सवायमिवत्स्वागतम् मीमांसते किंमार्याये यं कौशिके प्यनुशासति ४१
निमीय मारा नाथमायत्तोव धीपि स्थितायम् ४२

पर्वतः लक्ष्मणः [illegible] वाचमेषामृषीणां दिशामनुवर्तते रामः स्वागतम् ।
गोरेस्यादेवं यस्थितामघोनामिष्यद्भिर्वलयैर्लज्जास्माभिर्मीलितादैजितेव किंत दीर्घप्रजाभिरति
कौतुकिनीभिरामिरस्मि चकीर्तिपटदेपरितातमाने ज्योतिर्मयेन वपुषा जगदेतत्साक्षी लज्जिष्यते
कलत्रुरुभगवान्वसिष्ठः नेपथ्ये स्खलमिहागमवोन्मुखोः वसुन्धारेयमस्तिनः पुत्रदीयानयंपथ्याः
स्वलोकमुपतिष्ठते रामः आत्मासरोषसंभ्रममनुसृत्य सविनयमंजलिं बद्ध्वा भगवञ्जगत्पवित्र
गाधिनंदन दृष्टारस्सरहस्यभूतमामवाप्य धनुर्धरं दिनकरकुलास्कंदीकोयं कलंकनवांकुरः
तिहि वनितामेनां हतं मनो विचिकित्सते परधिकरणं धर्मस्थेयं तवैव वचोत्तुनः इति प्रणिपत्य
नाभेष तपोधनामाभेष रजनिचरचमूरमूरपास्य नयमहमागतप्ववराममभद्रः ऊशिकसुतकृशा
नुतोयविरोधिदमनुकल्पमवेतकार्मुकंमे इतिपनुराशेयपावि क्रांतः लक्ष्मणः साशंकमात्म
गतं दिष्ट्या ताटेणाधर्मेणकौमारमसुन्यमार्यस्यतावदासीत् नेपथ्याभिमुखमवलोकयन्नात्
यमकाशो भगवन्कौशिक पश्य पश्यतस्तादार्यस्य धनुषि वायव्यास्त्रमातिकरनिरालंबनस्ता
टकेपः प्राणोजीवनमारणमस्ताभिर्विप्रयुक्तः सवाहुः कुतोनुत्का भुवि चककुणास्वयं बीभत्सदास

पुनरुत्थानप्रेक्षया त्रासः। स्वोपकारस्मरणात्क्रोधः।

त्रासक्रोधौ नरलम्बुषि भिन्दं यपते राक्षसीयम् विद्यानाटकं विलोक्य वत्स लक्ष्मण विस्मयेन प्रमोदेन

च परवन्तो वयं न वाचामधीश्महे वक्तव्यमेव वा किमस्ति न खल्वियमस्य तनीयः प्रतिष्ठा दिक्षु

कथ ५ कीर्तिर्यो न तावियतो निर्माजनवीरोद्धतान्तलेखप्रपञ्चरवं वंशप्रसिद्धमहसो यैः सोपि देवाधिपः विद्याएव

सताधिराजविजयकीर्त्तिनिधानं यत्रः पौलोमीकुचकुम्भपत्ररचनाचातुर्यमध्यापितः लक्ष्मणः

भगवन्मम च श्रूयते शाबरी सेना मेनामहल्लयन्त्रयम् आधारं वीरधर्मस्यानि मोचितास्तपस्वि

नः प्रविश्य रामः सवैलक्ष्यं शबराश्रमक्रमिकामजो यं त्रयस्तपतेतरवो रक्षणम् महा

सुरवाकृतेमिन्यापि पाठः मुनेरस्या गिरा क्रतोपि स्तुतोनव धौ यं न मुखो करोति आश्रममवलोक्य प्रत्यासन्नत्वपारशीधि

त्लैन्र ८ तिकर लक्ष्म्या मोद्धवल्लीवल्लाभिर्मेखभूमवल्लिभिरमी समीलितव्यञ्जनाः ...संचीवृषपिष्य

माणवटुकमाधौ तसुघ्मत्व चोतिं झाणाति यथ यस्तपोवनगरत्ना क्रवन्तिनः कौतुकं प्रोवलो

नायेन ५ क्य स्फुरति परतो मायं श्रकोरविलोचनप्रकराकिरणाश्रेणीं दनस्व हस्तयनेमहः हृदयलघु

मामूः प्रेयोदर्शनप्रतिभरय कुवलयदृशामिन्दुर्नेत्रैः सुधाभिरनाक्तिनः अपि च उन्मुखानि मृ

णालकोमलतयोराजीवसवनिकासंवर्ते व्रतैर्यः कानि ये पीयूषभानोः कराः आपाग्रे पवली

वृत्त ४।

१

ज्योत्स्नातिशायेनरुद्धितिसंभाविनोदयमपिचेन्मपरप्युत्पत्ति र्वेदमोहितिटीकायां विषादस्तुपूर्वमेवकृतकन्त्यर्द्धेषु मेन कलंकादर्शनादितितत्त्वम् = १

स्तु = २ उन्मज्जन्तो मिवापाठः १ तस्मात्समुद्रादुत्थास्यतेत्यर्थः = २

भवत्कान्तीरिह तरुतोयमुन्मज्जन्तो विशेनेव तमोमयो निधिरयामक्षायके नायते सविषादम् इं

दुर्यं दुर्दयादिमूर्ध्नि न भवत्यायापि तेन्मसम्भूतासीरेपि तमस्तशुच्यमद्भूकल्मूलयंति विषः

स्रग्यतोंशुरुद्गिरंति कुमुदैरामोदयंते दिशः संप्रत्युग्रंममसोमलोच्छनमभिव्यक्तं प्रकाशिष्य

ते सहर्षं च काश्मीरेणादिहानमंबरतलेवामभ्रुवामाननैर्देशाज्ज्यविद्धानमिंदुरहयादाभिंदान

संभः स्मिताः प्रत्युत्कृतपत्रनवधूर्तनवेहूर्वांकुर तीवोत्संगकुरंगमैंदवमिरंतहिंबुदुं

भते पतास्य यो लोमीकुचक्रे भकुंकुमरजः स्वाजन्यजन्मोहनाः शीतांशुर्जुनयाः पुरंदरभरी

सीक्षामुपस्कुर्वंते एताभिर्लिहतीभिरंधनमसाक्षुहुम्नीभिर्दिशः द्रौपदीमालत्पाणीभिरं

तरतमस्यामेदमोजायते अपि च नैवायं भगवानुदेचानितिशाशीगवृतिमात्रीमपि यामयापि

तमस्तुकैरवकुलश्रीचाटुकाराः कराः मध्यांतिस्थलसीम्नि शैलगाहनोत्संगेषु संहयंते जीवशा

हमिवकुंविकुंविरपिच्छायास्तरहतिच ज्योत्स्नातिशायं विभावय किं तु ध्वांतपयोधिरेव

कतकतां दैविवेरोकैरस्तच्छोयमयं पंकमाविलच्छायापदेशाद्धृत किंवा तत्करकर्तरी

भिरभितो मसलतंतुणाउजलेखोमैवेदमितस्तनस्थपतिता च्छायाच्छलेनैत्वचः परिकम्यपार्श्वेवोव

Margin (left): मृ. ग १२ | 17

Margin notes: विराकाशीस्मितोदयासहर्ष मितुक्ति = | महद्भिः सहस्त्राजन्यस्य बहुमानेस्तुत्वात् = | कृतः प्रतियत्नः इतिकर्मा भावप्रत्ययेषष्ठी उंडुम् कृतःसंस्कारमिवकुर्वंते | समेरवमूर्धदेशे = २ | उर्मिप्रविशुमिवंदेशयंति = ४ | मलिनपृष्ठभागाः = १

Interlinear notes: ग्रत्नभारोस्य पि:समुच्चयार्थः | उदयेरागवत्त्वात् लेपमानमिव | पूजार्थकृतप्रत्युत्थाना: इंदुः | सादृश्यं | पृथक्कुर्वतीभिः | कर्मणिषष्ठी | अंतरतमसुदय सारस्य नूतनं | कोशकुरुः | मूलान्नाशयंति | मूलव्यवच्छेदकम् | शशिकराक्रांतस्य ... नालीवदेवध ...

नयसिज्योत्स्नासंचारस्यमुविचबृत्ताणांदर्शनादियमुत्प्रेक्षा = ३

दलांतरालेज्योत्स्नाप्रवेशात् =१

शशिकान्तमुक्तद्रवमर्हतीनोत्करान विदितान्येव
गवाक्षयुग्मेवचकोरी ...रंति =२

आसीनावत्वार्द्वयतमः
श्रुत्वानीतेबहुलात्सतम
पितमः उदरेवविघ्न
नाशयत =३

लोकश्च दलवितितभितांतलेतन्मृणालमिहतिलतंडुलितं मृगांकरोचिः मदचपलचकोरचंचुको
टीकवलनतच्छमिवांतरांतराभूत् त्रिभुवनतमोलेखाकीनामहोमिहि रविघामभिविधिरसौकोक
श्रेणीमनसीवशिष्यते तथमपितमः सान्द्रांतः प्रविश्यविनिघ्नतः शशधरकरानक्ष्णाग्रोसरे
तिचकोरकाः अपिचेदानीं नयपोरत्यायां शिशिरकमुदकेदारकलिकाकवाटघ्नीमिंदुः किरण
लहरीमुल्ललयति समन्तादुन्मीलदुत्पलजालबिंदुस्तवकिनोयथा पुंजायंतेश्रतिशुद्धकमेणांकस
णयः परिक्षाममत्र्धमवलोक्य नवतृणतमालकोमलमलीमसमेनरयंकलयतिचंद्रमाः किल
कलंकमितिब्रुवते नरत्नतमेवनिर्दयविधुंतु...देनपदव्रणाविवरोपदर्शितमिदंहि विभातिन
भः किंच रुचि...रभितहंकोत्कीर्णैरिवश्रमरेणुभिर्यद्दुभिरपिच्छेदैः स्थूलैरिवमिश्रयतेनभः
प्रकृतिमलिनोभास्वद्दिवोमज्ञाकृतकमंणस्तदयमपिहिव्यक्तः कुदेमविघ्यातिचंद्रमाः लक्ष
णः सर्वतोदृष्टा भूयस्तराणि यत्र मूनितमसि विनीश्ज्योत्स्नीश्चप्रविरलानितनः शनीमः संध्यान
लेनभृशमंबरमूषिकायामावर्तितैरहडुभिरेवकनोयमिंदुः विरहश्च यथार्थमेतत् यत्तीव्र
मसरवमालिनितमस्तोमावलीदावशांतेगणानामपमृष्टहारिणिश्वरः सूर्योदयएवगातियो ऽभ्रमो

अभिविधिर्व्याप्तिः
सोमः प्रशमादिगुणत्र
सरस्तुकवाकमनस्येवा
वशिष्टोभूनोस्तिज्योत्स्न
यापितत्वात्किमपितमः
शमनादिकं कर्तुं यथा
रविगुणो प्रियोविरहत
मोमगनोस्तु ज्ञात्वाकान्ति
लायनान्यः कोपिस्तीति
तिभावः =२५ २६

यथार्थमितिमुतिरियं
स्वभग्नाशादृष्टान्युक्ति
वर्तितेतस्मात्युक्तमादाय
दुष्टुतं प्रतिपदुक्तानियमे
प्राक्तानुसारमित्यर्थः।

अपिशब्दः संभावनायां सक
लंकतेनसहजमलिनत्वादस्यो
चितमेवतल्लक्षणमिति ॥

१

अयमर्थः दिने सश्रीकत्वात् पद्मानि स्त्रीमुखोपमानतां लभन्ते न त्विन्दुः निःश्रीकत्वात्।
रजन्यां पुनरिन्दुरेव न पुनः पद्मानीति स्त्रीमुखोपमार्थं प्राक्तपं निजं तेभ्यो वितीर्य तत्स
काशात् स्त्रीमुखोपमारूपं पुण्यमिन्दुर्गृह्णातीति ॥ मार्पं

सागतादिविमुखो निश्वासन्

चंद्रमायात्रिकपृष्ठे

प्र. जातिषु संचितं निजमखं दत्त्वैव तेभ्यस्ततो गौरांगीवदनोपमास्त्रकृतमादत्ते पतिर्यज्वनाम्। विश्वामि
रा. त्रः सर्वतोवलोकयन् स्मितेन श्यामनामधेयमाधुर्यमात्रात् परमार्थं दृष्ट्वा नो विरलभ्यते तथापि कर्मकर्तरि
१८ स्मेरादिशाङ्कमुखश्रुतिर्वापिबंति ज्योत्स्नाकरं भगवद्भक्तजनकोत्साः आः कीदृशाविमुनिलोचनदृ — अयमर्थः आ इति खेदे, त्रिलोच नमलपवात्मुकेरुत्तिसिद्धादि कामदाहादिभिः कोऽयं गन्तगौरव
विकायोपी स्वरी यिति रितिश्वयितोनुरागः रामं चरदृष्टाम सदयामि तमभु कथमपि कुमारोकवि — रुद्रः श्रुतपवनामर्थायदुहनम्। श्रुतपवापरमार्थदर्शितम्। सीताद्दिशाम्नीविनाकृत्सदा नाम्।

नयपश्मागतोपि नाटकानि ग्रहेण दुर्णीयमाणः सहसानो पतिष्ठते लक्ष्मणोभ्राति वत्सलत्वम्
रक्षोवधादि रुधेण विडम्ब्यते तमोगुणेषु ज्ञानां
शुभ्राक मनेनत्वं मानेनचदोब लक्ष्मीरियमनूप्यते पथप निशाचराणां तमसां निहंता भुरोपयु
वेदविजया इदयीभवति
रुद्रत्वतिरामचंद्रः श्रूयोल्लसद्भिर्नयनैर्मुनीना मयं कुमुदानजानिप्रदेशः रामः विभाव्य मद
नयुक्तं वेष्टते अभ्यज्ञा पितृजनकजाती यतसम्भवात्। यातिसमुन्नतोरुपांकुधेरयसंवुधीर्नयतिनयनादबेर्जातोरुदेनयनानि च तदखिलस्वर श्रेणी
सिद्धान्त देवभोज्यत्वात्सोमस्य।
साधारणप्रणयाद्भवी मह चर वक्रस्या लीसोमः समं जसमीहते सलज्जमुपसृत्य भगवत्रभि
यत्तोपद्रवदयाप्रहृदोह्नितत्तान्यहं
वाद्ये विश्वामित्रः स्वस्तेहवद्धमानमालिंग्य वत्सरघुनंदनस्त्वमेव प्रकृष्टकर्मभिर्याज्ञि
याजात् कथमत्यर्थं त्वया
तेषां हि विधीनां हि यापलसर्वतोऽविधीन प्रयुंजनास्तपावी प्रतिपाल्य महेन ते रामः सगलम् शिरसा प्रतिपद इदं च सामिप्रायं मुनिवचनं चक्रुमाना तिपाया दानाप्रेरस्य तेन रामः शिरसा प्रतिजग्राह।
याफलं सर्वगोपवर्गी दिकं मुख्यमेव कर्तार सत्यमिथ्याय तद्वचि
मुपक्षिपतितत्तद्दृष्ट फलार्थं प्रवृत्तत्वं दादृष्टकारेन्। हीनमार्षवचनम् विश्वामित्रः समरधूलिभूसरे रामस्य मुखे कुन्माजयन् यत्सस्य मञ्जुनानकं

नाटकवचनेनरत्नद्वोभाजनकयागविधंमहंकायादृदयकंपः

चरचक्रवर्तिनिकरेण प्रियसुहृदा सीरध्वजेन वितन्यमाने वैतानकर्मणि कौतुकेन मिलितमेहि स्वयम् । रा

समानशीलो हि प्रियसुहृत् ... हि प्रयतते तो जनकेनापि तत्समेन भाव्यम्

मः सगौरवम् । भगवन् क एष सीरध्वजो नाम । यमयं ते त्रिभुवनदुर्लभोऽयं प्रियसुहृच्छब्दप्रयोगः कम

प्यभिमानमारोपयति । विश्वा वत्स स खलु विदेहेषु मिथिलां नाम नगरीं । रामः यत्र पवित्रमाश्र

यं हृदयं जनाः कथयन्ति सकलराजककुर्धर्मैकं द्रशोवेदं धनुर्लाङ्गलमुखोल्लिखितविश्वंभराप्रसूति

गर्भसंभवा मानुषी च । विश्वा विदेहस्य । अथ किम् । रामः सकौतुकम् । ततः किं तस्याः । विश्वा अथ सोऽसी

तत्त्वज्ञान ग्रन्थम् ।

रध्वजो राजा यो देवाद्युम्नणेरपि अध्येष्ट याज्ञवल्क्यस्य ... वेन ब्रह्मसंहिताम् । तस्य च सकलक्षत्रस्य

पुराणराजर्षेर्जनककुलं शजन्मनो दीर्घता विलोपशंकापर्याकुलयति माम् । न देवमाश्रयन्तौ विधिशो

चमसमदीयं समाययासहैव मिथिलामुपतिष्ठामहे । रामः सहर्षमपवार्य । वत्स लक्ष्मण मम मा

पितृहर्णरोहिणीरमणचूडामणिपाणिग्रहणायिनि वाणासनेचिरस्य कौतुकमाप्ति । लक्ष्मणः ।

सपरिहासम् । आर्य यामयो निजस्मानि वराजकन्यायाम् । रामः सरोषस्मितं । कथमस्मदेव ।

प्रहसनं हास्यरसप्रधानः प्रबंधः ।

प्रहसनं सूचयति भवान् । मुनिं प्रति । भगवानित्याकुलत्रोपदाभिरूपितं ते शतिपरिक्रम्यानिः

क्रान्ताः सर्वे ॥ ॥ अनर्घराघवे तृतीयोऽङ्कः ॥ ॥ ओं श्रीरामायनमः । ततः प्रविशति कंचुकी ।

मु. रा. १५

खलीकारम्
संगविकारैर्जतीया

जरावैक्लव्यविसंस्थुलानि करोति विनयविदग्धात्मानं प्रति सर्वे सेवालंभम् गात्रैर्गिराचविकल प्रविश्य कलहंसिका १२

हास्यप्रधानस्य प्रहसनाख्यरूपस्य नटः कृतोसि पलितान्येव वर्णिकावटिका इत्यर्थः

मट्टमीश्वराणां कुर्वन्नयं प्रहसनस्य नटः कृतोसि त्वं पुनः पलितवर्णकभाजमेनं त्रासेन केन

कर्तुं दृष्ट्वा इदन्तावुभयमपि च

न्नटयिष्यति दीर्घमायुः पुरो निभाल्य किमिदमत्र अये सीतानादृपशोपजीविनी कलहंसिका

प्रणमामि आगतासूत्रप्रभवयेत्याचारेयः आर्य चिरेण कृतः आगताः यूयं युष्माभिः

अय्यपणमामि कंचुकी वत्से कल्याणिनी भूयाः कल अय्य चिरेण कदो तः मागदा किं हि तं मे

प्रास्यामि

हिंपनेसुदि कंचुकी विमृश्य किं न कथ्यते वत्से विदितमेव भवत्याः यथा नन्ताद्गतकुंतदारका

य किं आर्य प्रभावं ना

द्धयमारायभगवान्कौशिकोयजमानेमहाराजेसीरध्वजस्वयमास्थितः कल अय्य किं अय्य पहावेण

एवं सति प्रारब्धयावद्दंतीत्या दिवृत्तयसिंत्रानोदिवेप्रवृत्तितमादित्यस्य प्रसिद्धम्।

मेयं वत योः आ तं प्र मि मे

मेयमथ्वताणस्सामीदंसुमिमेकुतहले कंचु वत्से कथयामि श्रूयतां विश्वामित्रकौशिकादित्यद्दृशममयम्

हेः दानवकथानुवृत्ता आसाधिकेयम्।

तेभगवतः सहस्रांशोर्वंशेजयतिजगदीशोदशरथः यदस्यैरस्त्रैर्ये रक्षत्युवतिमासमघवनेः

अथवाव कृदे ए कृष्यतीति प्रसिद्धम्।

प्रकोपे सिद्धेनस्पशातिशातकोटिंशातमखः इमौ तस्याविश्रांतपरस्य रामलक्ष्मणौ यथोभे

य या प्र स्म ह है य ह ना रि का सी ता उ मि ला च मां उ वी श्रु त की

रतशत्रुघ्नाववुजौहंहचारिणौ कल जधाश्रमभट्टवो भट्टिहारिआसीदउम्मिलाश्च मांडवी स्रुतकि

र्ति स्य क थं म हा कु ल प्र सि ता प्र वि व ते कु मा रा:

त्तीश्च विविस्वरदंपूपचंती कथं महाकुलप्पसूदप्पविश्वदेकुमाराः मुहूर्तमिव स्थित्वा दीर्घंच

कु तः प्र सा कं र्द हो भाग धे यम्

लोचनिःश्वस्य कुदोप्पसाणईदिसोभाअधेउ कंचुकी भवति मा विषीद सर्वं भविष्यति देव

ईदृशाश्रुतस्यैणां चतुर्भिर्विवाह इत्यर्थः

ब्राह्मणप्रसादात् कल नटो २ कंचु ततो ह्वद्दांतः श्रावणिर्मभ्यनुज्ञया तातोविकर्तनेन कुलक्रमा

गौरूहानिवर्तमानः पुरोधसा गौतमेनाहूयमानाकूय राजपुत्रीणां सौभाग्यदेवताराधनाय संविहि नियुक्तः

तोस्मि कल सहर्षं अय्यस्स धणुआणं मग्गाणि सिदाणु कूलं विअतन्न भवतो सदाणन्दस्स वअणं

कंचुकी वत्से एवमेतत् नखल्वगंभीरमांगिरसोब्रवीति कल किंमएसेसि संकरसरासणारो द्विनाद्विनानपेत्तं यस्य एतन्मद्संमतम्।

हणववसाएण राअसिणो जणअस्स पतिणा साहसं निर्व्वाहेदि राहवो कंचुकी वत्से अस्मा

नपि तर्कैयमतरलीकरोति तथाहि श्रुत्वोपि कर्मणि हते ऽपि रामे तु वितायमे पि लस्तनो

कारणाभावे चिरममानयता। मुनि स्वापोदिपणाभिप्राय: संभाव्यते इति भावः?

मपि वीर्यशुल्काम् वालेयितः श्रेयमभुरघुराजपुत्रमेतावतीं भुवमृषिः कथमातिनाय कथमित्ययहृषे जनकप्रतिज्ञा निर्वाहेन संभावना न स्यात्।

कल सरणाम भिणीयमविषादे अज्जपनस्मिवि सेमलं भेणउम्माणाममणे अन्नणा अपंचालिया

दी४८ कालिआ आवेणविनोअणि भाहिदा आपे किव अपडिवज्जिउ आगराय अय्यस्स दंसणेणम पविस

मरिदंसिणउणादेर कवसणामग्गहणेण सवदा वदम्हि कंचुकी सविषादम् वत्से कोदृशी

साप्रवृत्तिर्यातव भर्तृदारिकामपि दुर्मेनायते कल जधाकिल सीदादेवि पतिउ दसग्गीव पुरोहि

दो पद्मागतोत्ति कंचुकी सहर्षम् तत्रावत्तांनाटयन् कथमेतावदपि कार्यं वत्साज्ञाना तिथदेवनो जानकी

अ. ईतेनङ्गमनीभवति चूनमिदानीमस्याः कुमारवतरणमंगलाय्यंगकानि यौवनस्य यानमीतं ते

ग. कल विहस्स अय्यपवेसिदम्हि ओसीग्निमिढिलीका दूलज्जा सेयरं ये वअण हूदं किंपि णिवेदे

२. मि संस्कृतमाश्रिम अनाकुलैरेवाश्रियस्स हवरी एणंशिशु नयावचोभिः यां बालीमिशुनमअनासं

गमायितं उपाटनेनोवा विरमति नवा केवलमियं कपोलौ कल्याणीपुलकमुकुलैर्दन्तरयति

कंचुकीसहर्षम् दिष्ट्या विवस्य जीवद्भिरस्माभिर्यौवनवती वत्साप्यिवैदेही दृष्टा सस्मितम् ततस्त

तः कल तदो अउणो विलासिइज्जकाहिणि असिज्जमाणा लज्जिदुं विलुज्जेदि कंचुकी विहस्य

वत्से सकीर्णवयासि बाल्ययौवनते न तथा हि मनोपि शैशवमिर्वलाभिरुपजीव्यते अथ दूतीणाया

एव मंत्रीमकरकेतनः कल सुमीरुणमंतोसिसधेस्स पि अएहव संवादिणी दे वाणी कंचु किं

च वत्से तदाल्वप्रोन्मीलद्भिरमणी यापक ठिनतां विविधं अप्रत्यंगादिवतरुणभावेन वदितो

स्तनौ संविभागणाः तूणविनयवैयात्यम स्तणस्मवोन्मेषाः केषामुपदिनरसानांशुवतयः कल

विहस्स भोदु तानकिंपित म्होहिसदं कंचु वत्से न तावत् यौयम यापि राजगोचरीभूतः यदि च

स्यात्किमेतावता कल दहासोरावणो सीदादेविषरितोदि कंचुकी विहस्य हस्तेकरिष्यति जग

अनर्घराघवटीक ५

अयाजि त्वयापि कस्मात् हशो दुहितरं जनकेश्वरस्य प्राणाधिकं विरलवाङ्मूतामपीदं त्रैयम्बकं किम

विघ्नरूप

पि कार्मुकमंतरायः नापि दशाकंधरानुरोधेन स्वयं प्रतिज्ञातममन्यथा करोति महात्मा त्रिशोयो विदेहरा

भव तु आर्य संप्रति रामलक्ष्मणौ

जः तत्किं विवेतत् कल्लनिःश्वस्य भो उ अन्यस्य संपदि काहिं ते रामलक्ष्मणौ कं उ नन्वेतावेव देव

स्नानेन मोक्षः कर्म स्वर्गः

तागारवेदिकायां मुनीन्कौशिकवैदेहगौतमानभिराधयतः द्वौ किं तौ स्नानकर्मभ्यां मोक्षस्वर्गावि

व स्वयं न देहि महद्भिरस्माकमागतानाम् कन्यां नः प्रथममेव रावणो याचत इति निष्क्रांतौ विष्कंभकः त

तः प्रविशति जनको विश्वामित्रः शतानंदो रामलक्ष्मणौ च जनकः महर्षे भगवन् विश्वामित्र स्वयं पवित्र

एवं नाम महत्तमेन सर्वेण ... विश्वामित्रः ... प्रयतमानेन ... प्रतिदिनं क्रियते ... आशास्य सूचनार्थम्

सुत्रामात्संपदां सुचमयनः त्वदागमनजन्मायमानंदः स्वादिनायते अपि च अयमद्य दाशरथिवा

आस्ते मिथिलायां प्रांतिक विद्यादिश मनः कर्मयोः ...

वलयः कुशाग्रपुराति मे जनपदेषु वषट्कृतानि त्वत्तेजांसि स्फुरति शांतिकपौष्टिकेषु सार्ध वसुवे

शतानंदः आसादिनापि ...

शिथिलमांगिरसोऽपि भर्ति विश्वामित्रवेसी रक्षजाविरस्पशांतः भगवन् स्वस्ति तेजनपदः यत्र त्वं ब्रह्ममीमां

राजा आसीत्पुरोधायसा ... ऋग्वेद ...

सातत्त्वतो दंडधारकः भोः अग्रेसरस्य सावित्रीवेदपितामहः स्मितं कृतवान् मातरदर्शनजन्मा शोकः

अस्माभिरेव मातृदर्शनजः शोको निवर्तितः अर्थः लोकव्यवहारः

पुनरस्माकमुपशमयितुमवधीयते किंच दर्शय कोनाम लोकयात्रा वेयं भवतः तथापि यज्ञं

विजने

विनेति रीयाणि सुधांशि वसति स्मयः स योगीयाज्ञवल्क्यस्तां वेदांताननु जीरायते लक्ष्मणः जानेति

पुरा किल कस्यापि छिन्नपापत्याः पुत्रार्थमाशिषं दातुं शाकल्यगुरोर्निदेशात् दृष्टतपस्विनामसंविधानेयाज्ञवल्क्यो गतः तं च वयोवेशाकारैः सविकारमिव दृष्ट्वा तत्स्योपहसितम् अद्रोऽप्यस्याशीः काष्ठ

ऊर्द्ध्वलयिष्यतीति तेन च योगमाहात्म्यात्तथैव कृतम् पल्लवितकाष्ठदर्शनानुतापत्रयतयोपरुद्धेन गुरुणा प्रेषितोऽप्यसौ यदा नायाति तदा क्रुद्धेन पूर्वमध्यापितानि यजूंषि याचितः सन्

योगयुक्त्या मूर्तानि तानि वान्तानि तत्पृष्टगुरुनिर्देशात्तान्येव तित्तिरीभूयग्रस्तवान् तित्तिरैरिमानीति तैत्तिरीयाणि वेदकाण्डरूपाणि ॥

अ. रा. २१

कम् आर्य स्वयं स राजा वैदेहः पवित्रमपरिमेयं ब्राह्मं यं च यस्यापदानमुपाध्यायादनुश्रूयते नमः सप्र
मोदानुरागम् वत्स स ह्येवमायं शतपथकथाधिकारिरूपः यस्मै ब्रह्मण्यायान्तेवासिने याज्ञवल्क्यः
स्वकानि यजूंषि प्रोवाच सकूतं च निर्वर्ण्य दिष्ट्या निजायतनस्मै गुरवे यतीनां जैत्राय विद्याणितगोस
हस्वम् नेगोसहस्राधिपतेः प्रशिष्यमुपास्महे मैथिलमातिथेयम् जनकः सप्रश्रयम् भगवन्मदन्य
त्किंचिदभिदधासि तत्र प्रभविष्णुर्भगवान् तत्रभवतस्तु सहस्रमप्यन्तेवासिनो योगीश्वरा भगवतो
याज्ञवल्क्यादध्ययनमिति महतीयमस्माकं यशःपताका विश्वा विहस्य भो महायोगिन्
किं याज्ञवल्क्यो जनकः किमेवं नवः स्वरूपैकवयोपि विद्युः प्रवाहनित्यानधिकृत्य श्रूयान्त
हस्वशाखाः स्मृतयः प्रवर्त्तन्ते शतानंदः भगवन्कौशिक एवमीदृशाः खल्वमी त्रिभुवनमहनीय
महिमानो मनीषिणः जनकः सविलक्षस्मितं निर्माय कार्मणमृचामथ सर्वणीनामुन्मार्जती
जगदृग्यानि तवाय वाचः श्रोत्रं विरश्चिरणयि कौतुकमात्ति चेतो दुःखाकरोति भवतेष समार्ष्टिवादः
तद्दिशमेति शिरस्यंजलिं रचयति विश्वामित्रः सस्मितमस्यांजलिं विचटयन् सखे सीरध्वजसंदि
यतोमंजलिः श्रमीत्यस्ती भूताः स्म कात्यायनी कामुककार्मुकारोपणपणपवीणोनदुहितुः प

मासंप्रत्यपर्युषितप्रतिज्ञो भूयाः तत्प्रणतः प्रयचार्य आर्यपरंपरमसीषां पौरुषोत्कर्षप्रशंसारमणीयः

पावनो यमृषीणां समवायः रामः वत्सपस्याम्य स्मरंति लोका यमसीकिलक्षतीरिति प्रतिष्ठामधिगत

मीपुमहे परंपदेषां भुनवालिवेभवं तदेतपवक्ष्यति विद्वते यदि जनकः सहर्षम् भगवन्परमनुगृहीतो

स्मि समस्तावामासांवहिर्वदिरिंद्रः पतिम् नाम्नवां वासंवादः किमपि पत्नु षांवापरिपणः त्वदाशीर्वा

दोयंवद्ध विषयसाता लक्ष्तफलो वंसेवत्सायाः कथयति प्रशेवर्तिनामिव विश्वामित्रः साकूतस्मितं

सखेसीरध्वज एवमेतत देवीयसामृहवारंणष्यामिह वामुत्र च भुवांत्रि वेदीवाक्यानामनतिविरभणाइव

खिलाः स्फाति गाढं ज्योतिः किमपि रं तमेलमषीमजाया मज्ञानः किंत्वविपदियतिद्विजगिरः शांता

नंदः स्वागतं नूनं रामभद्रस्येवजामातरमभिसंधाय भगवान्मनः पुनरयं वक्रोक्तिभिः सीरध्वजं पटि

मोहयति भवतु प्रहमप्यपत्परोचनार्थमस्य विदानुरवष्टभ्नामि प्रकाशम् कस्यैरंशकुं तराजके

तो रिव कौस्तुभ श्रीवत्सो रत्नद्वयम् विश्वाविदस्य स्वागतम् साधु वत्स शतानंद साधु यदेतत्कृते

तीर्थविवाहित त्वयवत्सुनः सत्रेवतार्यं प्रकाशम् वत्सगौतम कक्रुत्स्थकुलजसाबावेतौ शांता

नंदः सप्रत्यामितामिव पुत्रार्थे जगदेक जंगिक पूर्णाम भूमकीर्तिना चातुर्होत्र वितीर्णाविश्व वसुधा च

अ.
रा.
२२

क्रेणचक्रे मघवः । राज्ञां पंक्तिरथेन यत्र सफलस्तस्याभिसर्गानिशौ सस्येनेव फलश्रदः फलमपि स्वैनै।
व नारायणः । तत्किमेतावेव तौ दाशरथी यौ किल रामलक्ष्मणाविति ताटकावधमंगलोपोद्घातवि
तीर्णदिव्यास्त्रमंत्रपारायणेनात्र भवतैव विनीतौ वैतानस्य कर्मणो विघ्नापिधानदक्षिणया भवंतमुपा
सांबभूवतु । विश्वामित्रः । अथ किम् । जनकः । तौ सस्नेहबहुमानं पश्यति । शता । तदनयोः कतरो
रामः कतरश्च लक्ष्मणः । विश्वामित्रः । रामं निर्दिशन् । वत्सांगिरसं येच त्वाष्ट्रो दिनकरकुलतन्त्र
संतानमल्लीमालां चक्रस्तम्भमाजन्ति राजपुत्राः । रामस्तेषामयमवरमस्ताटकाकाल
रात्रिप्रत्यूषोयं स्वचरितकथाकंदलीमूलकंदः । लक्ष्मणं च निर्दिश्य । अयं चापरो लक्ष्मणः सल
क्ष्मणः । दिष्ट्या भवद्वसिष्ठसमिद्धप्रसूतं ताजमध्यते । जनकः । विहस्य । साधु भगवन्नस्मादृशीष
प्रजास्तप्रविश्य क्रीडसि क्रोधाग्नेः कृतेरुकृति पराभूतत्रिशंकुत्रपावातप्रज्वलिते जगत्त्रयम
पीतं त्वया कृतिं न कृति । संभ्रांतोपनतस्य नादितजरावेक्रमशीर्णास्तराः प्रत्नू हायवभूवुरंतजन्मवोदे
वस्यवाद्दूतयः । तमपि नाम भगवंतं यजमानमस्येगोपायितारः । शता । राजर्षे एवमेतत् । किंचनं
दीदिष्यमाणा कुध्यतीति रतिमारं स्तवत्रयमपाटस्ते । जनकः । सहर्षम् । रामलक्ष्मणौ निर्वर्ण्य जनांतिकम्

सर्यपुत्ररूपेणावतरणात्
प्रारम्भेण
विघ्नर त्वा
सद्गुलक्ष्मीविग्रहतेयस्यसः पामादित्वान्नःस्तस्या प्रवर्तितृआरादेशः ॥ इकारस्य
ताटकावधादयमस्माकं रक्षितेति कोपिप्राकाभिप्रायमभूदयन्त्रा दृश्यधितियथास्मादृशादी क्षिताः परे रक्ष्यंतेतथास्तमवो त्येक्तवपीडामात्रमित्यर्थः एतदवस्पृहयतिक्रोधाग्नि विति८

उत्कृष्टसितं दर्शोत्तुसितं सत पर
मार्थदर्शनिरतावस्थानं शिथि
लयति गुरुसमीपावस्थानात्कोपि
कावस्थानात्प्रमातापितृदर्शनसा
परमात्मदर्शनं तत्सदृशं शिथिलितम्
अनयोर्दर्शनेन तन्नरपतिशिथिलितन
म् एतद्दर्शनेपरमात्मदर्शनादप्य
धिकमित्यर्थः = २

कृतार्थ

प्रथमस्मिन्प्रश्नाय अनिश्चितेपिकार्ये वि
विचित्य निश्चयेःप्रथमभाविनिवला
दिवमनःप्रहृष्टं इतिरीतिरेषा यथा
प्रविज्ञाते पितृयो दिवला प्रहृष्टं ते
मनइतिकालिदासः = ६
अग्रजरूपक ... कृतार्थेनात्

अग्रजरूपक अग्नौ सस्यविप्रभूतपापस्म
रणहेतुः खेदस्य गूढार्थेदृष्टस्मिते
हेतुः = ८

सेतुरिवसेतुरूपयोः
संबंधप्रतिरोधकत्वात् = ८

[याज्ञवल्क्ये] [गुरुसमीपे] [मम]

भगवन्शतानंद भवति न तथा भानोः शिष्यो गुरौ वसते नैव च स्वयमपि सुतौ विश्वामित्रे यद्दृष्टानुपरा
ध्यति इयं स्वयमस्तावेतौ हि दृष्ट्वा यथोल्लसितं मनः शिथिलयति मे प्रत्यग्ज्योतिः प्रबोधमुदासिका

[वोति नथैकवेद्वृक्तिः यथा तत्र कवाचासह शमितिरुहति तथैवेमर्थः] [एतौ वीरौ यौ मे दृष्टौ तेषु स्नेहमर्थः]

म् शतानन्दस्तथैव राजर्षे देहदृशमेवैतत् ममापि राजपुत्रौ विलोक्य साक्षात्कुर्वतो वत्सो सीतोर्मि

[नारका]

लेन हृदयं प्रविशतः जनकः विश्वामित्रं प्रति भगवन् इदं वयो मूर्तिरियं मनोज्ञा वीरानुभावोयं च

[वदाति] [संतोष]

रितं प्रयोज्यः इमौ कुमारौ वनतयः पश्यतो मे कृतार्थं मे तनोति इतीव चेतः विश्वामित्रः सहासम् सावे

[दुस्कृस्व] [कस्माद्धेतोः] [देहदृष्टु]

मीरध्वज हृदयमेवास्तं त्रयस्य किमर्थं प्रमृशति जनकः सखेदस्मितम् यज्ञोऽयं प्रथमं गुरुः प्रसृते

[वेदपाठ] [प्रशंसायां]

ज्ञस्तामीषु रोपे ये यं धर्मप्रवचनगुरुर्ब्रह्मवादी वसिष्ठः येवर्तन्ते तव च हृदये सहसुंबंधयो

[दुर्लंघ्यवान्सेतुरिवसेतुः]

यथा हि ते राजानो मम भवनं सौदाहरणः शुल्कसेतुः रामलक्ष्मणौ सविमर्षं कथमस्मदीयाः क

[विज्ञाय]

था प्रस्तूयंते विश्वासास्मिते राजर्षे यदि शुल्कसंस्थेव केवलमंतराय स्तत्राकिं विदयम् ज
नकः खेदं विहायैव कृपणवार्य भगवानत्रांगिरसः यदि दव्यपि विदेहनन्दनी पाणिपीडन

[नकिंचिदयमिति] [संदिग्धे सन्देहमेवोत्तरश्लोकेन प्रकटयति तदेवमिति] [दृष्टसारम्]

विधेर्महार्हं ताम् एवमाह मुनिरेष कौशिक सत्येन सुमहाति विशाय मे मनः तदेव स्थान

[जर्जीत्वा] [त्वनसम्] [प्रसिद्धे] [निःसारः] [अभंगुरम्]

वीर्यं वाप्य तु स्वादिदमीदृशे एतत्सारो पण्णांनामप्यणो गाममजर्जरः शतानन्दः शांतं दुर्ले

= मुनिप्रामाण्येनास्यावश्यंभावादनुष्ठानपणेनवाभंगुरेणभाव्यमित्यर्थः

शुल्कोपि च भंगुरः — येन नादृष्टमपि चापमारोपयिष्यतीति भावः

त्वमीश्वरशरासनमप्रमेयमुल्लङ्घय हन्त त्वमपि सर्वमिदं तथैव किं त्वस्य राघवशिशोः सहजानुभावगम्भीर

भीषणमतिस्फुटमेव हन्त जनः मुनिं प्रति भगवन् कौशिक चिरमपि विकल्पयन्न भगवद्गिरामभिधेयम

ध्यापि निश्चिनोमि विश्वामित्रः विहस्य वयस्य तदुपदर्शय कार्मुकमिन्दुशेखरं रामभद्र एव सज्यीकरोतु रा

मः सहर्षं हृदयं प्रति कथमलीकविकल्पैरात्मानं विनोदयसि नन्वयं समय एव कौतुकं शरायितमेव स्वरं

धनुरभ्यर्थयते भगवान् जनकं च दृष्ट्वा सविमर्शम् अहह बालेन संभाव्यमिदं च कर्म ब्रवीति च प्रत्य

सत्यवाक् विज्ञानी हसति

यितो महर्षिः इत्यर्धोक्ते जम्भते नर्मोऽयं दृष्ट्वा किमत्रोत्तरमाकुलोस्मि जनकः मुहूर्तमिव स्थित्वा दीर्घमु

अनुगृहीताः

च्छ्वसितः सस्य भगवन् कीदृशं भागधेयमस्माकं येन भगवता विश्वामित्रेण नाथवन्तो मैथिली

येन सीरध्वजकुलकुमाराय रघुकुमाराय प्रतिपाद्य चिराय कृतार्थी भवामः रामो लज्जते जनकः भ

येषां वा ... तदेवमनुरोहितमित्यर्थः

गवन् एषा चापसमर्पितत्रिभुवनाखिलशापि धानव्रतं जाते रोहितमेव केवलमपत्याबन्धमेवं धनुः

प्रकटितयशः अगमत्त्वात् अनुसुचापस्यानारोपितत्वात्

ते पि पिपेत्व परशराशरासनमिदं मौर्वीकिणश्यामिकाकस्तूरीमकरीकृतानामिभक्रमोर्थानां भुजानां भुजः

एतेन कृतादर्शं भागधेयमलीतिनिरस्तम्

विष्वा सवैसीरध्वजकुलं महायशराशीमात्मानमवमन्यसे त्वमागधेयमपि माहशा सवानामेता

रामली तो हा दादी नाम् एतेन विश्वामित्रेणानाथवंतरति विदितम् — नतरामभद्रसमा उत्सर्थः अमीतानाम रामवल विक्रमवंतो नभवंतीत्यर्थः ॥ एतेन

दृशा वयमपि प्रसमीहितारः संमेव विश्वभुवनाभयदानदत्ताः दोर्णीभुजः परमसीमन्नु रामभद्रः

अपिना त्वमपि

अनुयेषामिस्यस्यापेक्षायामपि चापस मर्पितेत्यनुगमकत्वात्समासः यथा देवदत्तस्य गुरुकुलमिति इथक्करणं संवंधयोतिकृत्यावश्यासाकाङ्क्षिमा नतयानस्वंवधेनोत्कर्षवंजनकार्थ यथानागरिकाणांपतीनृत्यामियाम वामिसाभवामीति षष्ठ्या व्यपकाच प्रकाशेनक्रम् तस्मात्कोदेवैतिपाठां तरं तस्मद्धृदयावर्जकम् = ५

येषांचापेस्यादिषु कृतम् ॥

वालमित्रैः अनेनगुरोर्हितसूचना

कृतवाललसदैंष्टवद्दूरीषकुञ्जयः स्फुटमनेन दृ ६

लक्ष्मणः स्वगतं कथमुपाध्यायेनैतदभिहितं यदस्मि वक्तुकामः । जनः भगवन्नस्तु समविंसोऽयं म-
णिमंत्रौषधीनामिव रघुकुलजन्तुकानामनुभवः । यदमेतद्वीर्यं गिरीशेनाराद्धस्त्रिजगद्वज्रेवे ।
दिविषदामुपादाय ज्योतिः सरसिरुहजन्मा यदसृजत् हृषीकेशो यास्मि विभुरजनि मौर्वीफ-
णीपतिः । धनुस्तस्योल्लंघनं इति किमप्यद्भुतमिदम् । ग्राः किमनया पिनाकप्रशस्त्या पंचिकया
न वेतन्मन्त्र भवंतं कौशिकमेव प्रमाणयंतो वद्धमयामहे । अयि किमशक्यं रामभद्रपराक्रमस्य ॥

अंदत्त यत्नमपतकाले द्विविभीतिर्देवैर्मर्हेश्वरा यार्चितं सुसं तेजस्तेन सपिनाकं ब्रह्मणाकार यदिति सम्मुग्धप्रसिद्धिः ॥

धनुरितिस्वात् किमपि अनिर्वचनीयं लोकोत्तरं वस्तु ॥ शाता ॥ प्रशंसा विस्तारेण ॥

॥ सत्यवाचं मन्यमानाः ॥ ॥ आद्रियामहे ॥ ॥ समुच्चये ॥

होमकर्ताहि प्रथममग्निं दीपयति

उत्पादयन्नक्रमपि कोणपकोटिहोमे नेत्रे कृशानसमिंधनमामिथेनीम् । यस्ताटकामुशानवो-
पि नेपथ्यार्थप्रविष्टकुरुष्ठः दशाननपुरोहितः शौष्कलो महाराजं दिदृक्षते । श्रुतानंदः सोद्वेगम्
आः आगच्छतु पुरुषोऽतिक्रांतः । रामः सा वचसमन्तनोतिकम् । वत्सलक्ष्मण कथमंतरितोऽयमनेन कु-
यावन्नीताक याप्रीत्यर्थस्तकम्
ग्लमनाराक्षसप्ररोधसाकामातिकार्मुकपरिचर्चामहोत्सवः । लक्ष्मणः न केवलमयमित्यर्धोक्ते
हसति । रामः सप्रणयरोषस्मितमपांगेन पश्यति । प्रविश्य शौष्कलः प्रत्येकमवलोक्य कथ-
नर्किं विदित्यर्थः ॥ शौष्कलस्तु साभिप्रायोऽनुत्पादयति । कोयमितिनायंगाय इत्यर्थः

सुजितः मित्रैर्वर्मवितिपाणिरितिक्रियायाः

मेवं जनकशतानंदाभ्यां पुरस्कृतो विश्वामित्रसमाकमभिरो विश्वामित्रः । विचिंत्य तिष्ठतु कोऽयं
एतयाद्गित्रितिषधान यैर्युतिनीयर
दक्षिणेदक्षिणे दृष्ट्वा अयेकावेतौ तत्रियवालवासिणौ भवतु लक्ष्मीकयोः सोयमनयोः प्रतिभासते

अनयोः प्रतिभासते
अनयोरयंमेंज्यादि ब्रह्मचारिद्धि ज्ञाभिर्यत्नः प्रांतारसः पुण्यल त्रीकनाद्गीरसस्याद्भुतः प्र तिभाति ।

अ॰ मौर्व्यापि बध्नन्तः शान्तो वीरोपकारणो रमः निसर्गोदग्रं वेदेऽत्र मारहृदयं पार्श्वेश्वयाणमेतेषां मृक्ताम
ना॰ पुत्रयामिव सूर्याभ्यां विधिमेत्र्याभ्यामयथैवं वप्रदीप्यते विमृश्य नूनं सप्रवायेल क्ष्मणाद्वितीयो रामहृत
२४ कः कौशिकमनलैवमानो मिथिलामधिष्ठायिलामुपस्थितः सक्रोधशोकम् ह्रावत्सं सकेतन्नकुल
नंदिनि नाटके कथमीदृशान्मनुष्याद्विमर्त्तोऽहमो दैववर्विपाकस्तेसंहृतः कष्टमनरण्यवंश
जन्मनः क्षत्रियाशिशोरनात्मज्ञता संदासरैङ्कस्तनशोणितपीपासानाङ्गन्मन्नमार्गनिरर्गलवी
रगर्वः ओदेहचकारदशकंठऊर्ध्वकेपिसोयंवट्टः ऊशिकानंदनयज्ञवधुः भवनदृष्टव्यमस्याभु
त्रशौण्डीर्यम् उपसृत्य अपि पूर्येजनकामिश्रः सुविनः जनकः स्वागतं पौलस्त्यपुरोहितस्य इतआ
गम्यताम् शौष्कलस्तथा करोति जनकः कच्चित्कुशलं ते राज्ञो रावणस्य अथवा विपदां प्रतिकः
तोरोयस्योपायेरथ्यर्भाभिः नाहृष्टाः संति किं तस्य कल्याणमनुपृच्छ्यते शौष्कविहस्य महाश्रोत्रिय
सीरध्वजप्रतिकरिष्यामेव यदि त्रिभुवनमेव्रलीमन्नवाराणीवलायितोरः मासादकृष्टिततवनदेशालो स्थि =
कलक्ष्मीमहांतं भुवलंकयतो कमपि प्रतिकार्यमभविष्यत् पश्य यज्ञेष्वाः समनीकसीमनिय
रिघ्नद्वंधरांचन्नापि मत्वालीकुरुते सहस्रनयनः एषोऽद्भैरवदिताभिः चक्रेवर्त्मचनागलोकजयिनी

अस्य पूर्वजोपि
श्वनरण्यनामारा
वणेन हतस्तदो
तजेस्यास्य बाल
स्य रावणेन सह
वैरायमाणस्यान्ना
मशौता = ६

यात्रामिवप्रस्तवन्यः केलासमुद्दस्यकीदृशमुपाद्नेनतस्याप रामं लक्ष्मणः सर्वमर्षिजनांतिके आर्य
कथमसौ सहस्रार्जुनवालिभ्यामवलीढ्वागीतशौर्यसारो दुरात्मा रावणः श्रूयते रामः वत्सलक्ष्म
णनवकर्मयमेतत् महान्तो हि तादृशाः किंच स्यातंनामकपीन्द्रैर्हेहयपतीनस्मावमानितत्रयं [illegible] २५२
मानौद्दशकंधरस्यमहनीस्कन्दप्रतिष्ठापनः सर्वंपादितकंठकीकसकणकीर्णं यदं सरूपलीलेना
भाजिनपल्लवेनमुदितं प्रास्फोटयद्धूर्जटिः अपिच मघोनस्तद्धोरं कुलिशमलसीकृत्य समरेऽभुन
क्तिस्वाराज्यं त्रिभुवनमहोयंदशमुखः श्रियो नानास्थानभ्रमणरमणीयांचपलतामवक्षियस्वस्मि
न्नपि भुजवने हरयति यः शतानंदः पौष्कलंभवति वत्सलक्ष्मणमीहशोराक्षसराजः पौष्कलः रा
जर्षे सीरध्वज सतक्षेति श्रृणंभुरामपि रिपोकंदलदोर्मंडलीलीलालूनभुजंप्रवृद्धशिरसो वीरस्य लि
ष्मोर्वराज् यात्राद्देश परांचियस्पकलहायंतेमिथस्त्वंहणंतं दृणवितथामिनोभुखोसदशग्रीवंकथं. नि४
वर्णनाम सोपि कन्यामयोनिजन्मनंवरीतुंमवनोगृह्णात् विश्वा सोवसीरध्वजयथपर पिनाक
दर्शनोल्लासिकाविसंस्थुलचित्तमहन्निविवर्तसेनामभङ्गः जन विहस्य किमेतदेवभगवन्नामिधीयेतु
नहलराम् इक्ष्वाकवोविदेहस्य परवंतस्त्वयावयं पौष्कः भोः सीरध्वजकिमेतदस्माकमाकाशावचः

ध्वजिह्वायमाम् पुरोधसा गौतमेन गुरुस्वसा ५३

श्रु॰ ते उत्तरस्मिन्निष्टेऽपवादयमर्थः यदुत्तरमपि न प्रतिपद्यसे पश्य तातश्चेयमवश्यमेव हदि नाकस्मैचिदेनामः
रा॰ दौर मौलीलामसृणीकृतत्रिभुवनालोकाधिपतिर्याचते तत्किं मूढवतीत्वसे ननु कथा गोष्ठीनः शासनिवहू ॐ८२
२५ तानिपरोरक्तांमिथुनयं प्राच्यामरीच्यादयः शता ब्रह्मन् विरायदत्त मेवेत्तरमस्माभिः शौष्कलः हे
२२ नराजपुत्रीसमर्पणात्तन्यकोहस्तेभवेत् शता शांभवंचापमारोप्यैस्मन्नानेतरायिष्यति सुर्णपात्रमियं यो॰ ८
तस्मैमैथिलीकल्पयिष्यते शौष्कल शांते बृहद्धृष्टमकमप्यमूल्यदराणिदिरेति नेनांगलीशात
निह्नुतकुबेरशैलकंदरोः क्रीडालिशाकंदलक्रमेण माहेश्वरेणमहतादशकंधरेण कमेवमीदृश
मनार्यमपि क्रियेत शता विहस्य ब्रह्मन् स्वयंमहात्मन्त्रियगोत्रजन्मा हठमतितोजनकाधिराजः व
चापमारोपयितादशास्यस्तथापि जानासि यदुत्तरं नः शौष्कलः महात्मन् शंगिराब्रह्मकुलस्यब्रह्मस
वैयराम्भष्ठिनः पौलस्त्यस्तानिधर्मा यंतत्किमांगिरसस्यैते सामर्थ्यं च महेश्वरो दशग्रीवः त्र्यंबकस्या
येमहीभृतः पिनाकारोपणे शुल्के हासीनेति किं भविष्यति शतानंदः सरोषस्मितं ब्रह्मन्नेनयत्रसा
किमपि विनयाधिकारिकं मध्याप्यते यदयपरममाहेश्वरो रावणस्तेमंहन्नः शंभोराधारमचलमुत्
दैत्यभुजकौतुकी माहेश्वरयशः कथं सहेत दशकंधरः ॥ शौष्कलवर्जमयोस्मयंते शतानंदः स

रोषावहित्थम् रामभद्र २ तदेतत्तावद्यदयच्चापमैशं प्रकोष्ठभस्मप्रविष्टापितत्वं शौर्योष्मभाजं भजतो
मुखानि स्ववाङ्मैर्वैकिंकिणिकालिकेवं शौण्डलः सक्रोधम् अरे शतानन्द किमुद्भ्रान्तोसि यदेवमस्मदग्रे
महाराजं पौलस्त्यमधिक्षिपसि कथमयं नेमाणिक्यपरिहारेण गैरिकपरिग्रहः यदेवं दशग्रीवम
वमन्यमानस्य मनुष्यपोतेषु रागः यदि वा तत्रभवतो गौतमस्य महायज्ञलिच्छविसहस्राद्देभव
तो मातरहल्यायाः शतानन्दः सरोषहासं किमाप्वरे किमाप्य विप्रांसप्रणयरोषमिव वत्स गौतम प्य = प्य
विरम शुष्ककलहादतिथिरयमस्माकमुपाध्यायो दशकंधरस्य वाद्यमानौ रामलक्ष्मणौ हृष्टवि
हस्यच वत्स रामभद्र धनुर्ग्रहोपसर्पणमभ्यनुज्ञातोसि तेजनकान्वयपुरोधाः रामः यदादिशन्ति गु
रवः इति सविनयलज्जाकौतुकं परिक्रम्य लक्ष्मणेन सह निष्क्रान्तः शौण्डः राजर्षेः सीरध्वजस्य कोसि पु
रावलमहेश्वरपरिचर्याप्रदानेन निकृन्तैस्तन्नवसमूर्धसु वरं ताहक्ककर्माद्भुतसदृश ममैतस्य कमा
पिप्रोरोहहेलल्लंघुरविजयिनो येन दृष्टो तदुन्मार्ष्टुं येन त्रिभुवनमपि प्रार्थितमिदं तदेव त्वय्यर्थे
भवति दशमं रावणमुखं शतानन्दः अन्याय्यनेयपश्चावलोकितकनीसदृशाद्भुतं यद्यपेतभवंतः य
स्मिन्नेकपत्नव्रतो भगवतः खट्वांगपाणेः सर्वाङ्कुष्टोद्गुणनां गतो ध्याहि पतिः कर्णावतंसायते ।

१०

म्र॰ ना॰ २६ 26

उन्मुक्तकण्ठमपरेव भूषणपदं याति प्रकोष्ठांतरे। जनकः औत्सुक्यं नाटयति। शतानंदः काकुत्स्थेनैतद्देवभार्ग
वगुरोः कोदंडमाक्रम्यते। नेपथ्ये। रुंधन्नष्टविधेः श्रुतीर्मुखरयन्नष्टौ दिशः क्रोडयन्मूर्तीरष्टमहेश्वर
स्य दलयन्नष्टौ कुलक्ष्माभृतः। तान्यह्नाय बधिराणि पन्नगकुलान्यष्टौ च संपादयन्नुन्मीलत्ययमार्यदोर्ब
लदलत्कोदंडकोलाहलः॥ जनकः सहर्षाद्भुतं कथं भग्नमपि। शता॰ वैदेहीकरवेपथुर्मंगलयज्ञः स्रग्दि
ग्जानां मुखे नारीणां च कपोलकंदलतले श्रेयानुलूलध्वनिः। पेतुं च दिवि नागपुष्पकृतिशतं मध्येन भो जंभ
ते रामस्य तु सम महोत्सवालोकनयत्युर्दैभोलिजन्मारवः॥ शौष्कलः सविषादाद्भुतं स्वगतं अहो दुरात्मनः क्ष
त्रियस्फुलिंगस्य सर्वकर्मीणमूर्जायितम्। जनकः सहर्षं पादयोर्निपत्य भगवन् कुशिकनंदन इयमा
त्मशौर्येणैव क्रीता रामेण मैथिली सहस्त्यव्यवहाराय लक्ष्मणायोर्मिलास्तु नः। विश्वा॰ सस्मितं सखे सी
रध्वज यदभिरुचितं भवते। शतानंदः जनकस्य कर्णे एवमेव कथयित्वा भगवन्विश्वामित्र ममापि चंद्र
शेखरशरासनारोपणप्रियवादिनः पारितोषिकं धारयसि। विश्वा॰ विहस्य वत्स दीयते किमभिप्रैषि। शा
तां कुशध्वजदुहितृभ्यां मांडवीश्रुतकीर्तिभ्यां भरतशत्रुघ्नावभ्यर्थये। विश्वामित्रः शतानंदं हस्ते गृही
त्वा सस्मितं वत्स सर्वमस्माभिर्विधातव्यं आगमय तावन्महाराजं दशरथं। जनकः सोल्लासम् तर्हि श्र

हीयनामेषभगवानांगिरसः प्रियसखदशरथस्यकोसलेश्वरमानेन विश्वामित्र एवमस्तु ज्ञातानेन दृष्टा अस्या
य भगवान्किमन्यदपि कंवाचिकमस्ति विश्वा वसानिसृष्टार्थोसि गम्यतामितिज्ञातानंदोनिष्क्रांतः
विश्वामित्रः हर्षेनाटयन्नात्मगतं देलीलादलितेंदुशेखरधनुर्व्याख्यातविक्रांतिनाकाकुत्स्थेनकृतोवि
देहनृपतिःपूर्णमनोरथः अपूर्णमस्मसुहृज्जुहान्नवनवोन्मीलद्विवाहोत्सवान्नेत्थाकेषुच मैथिलेषुच
फलमस्माकमयाचितः प्रकटः वेलद्भयोरसमानं स्मयमानः भोःक्षीरध्वज कुरुकप्रकर्षार्थनेहि
वियाहृदसंयोगाहृहिरंगानिवर्योसि यदनयामहीतलकन्यया योनसमन्वयोयस्तितेकुलस्यकुलम
येत्तमाणेवपीयानयिकोमलमत्तोसि मुनिंप्रति मुनेकौशिककर्तव्यापि किंचिदवकाममतिनवापिलेका
मनो नाटकावर्थपरायमयमामुक्षमयमेवावसरः जनकस्तथावकं नाटयन्त्रमेवेहि स्वयमुपेत्यराम
चंद्रवदनचंद्रिकाप्रवाहेन निर्वापयामि तावदलीकपत्रुर्थमहत्स्वयप्रार्थ्यमानेनमैथिलीकदर्थितमा
त्मानं नहिमिहहरमरीचिविपविचयपचेलिमस्यहिमकरणाविम्बसंवादादपरोयिकाश्चिदगदंकारंकं
रवस्येतन्याय्यपरिक्रामतः प्रकटः सखेदमाकाशे ज्ञातयाश्विनिसीतेहतासियोलस्यप्रार्थिता
पि विचार्यमे त्रिभुवनविजयश्रियः सपत्नीं जनयति कोभवतेमनात्मतंत्राम् स्वजनमपिनते

१

अ॰ विलोकयामि कमपि विपादाभ्युवं विनिर्गतास्मि सरोषं जनकं प्रति शीरध्वज पौराणीभिरनेकविक्रमकथा
रा॰ मायाभिर्वर्धापितानां वीरस्य जयं तिरयन्स्यनेर्दोः स्तम्भदम्भोलयः याम्यन्तेद्य विशेषयन्त्यदमयं मेरेयमे
२७ गवतो भूर्जस्त्राभिरभूद्भगवान्यमभुपश्रेणीषु साधारणः एतेषु च समस्तं तृष्णासु जननसम्बन्धसत्कारेण
27 सिद्धं चितः पौलस्त्यहस्ते निवर्तितमासीत् यातम भविष्यति सोपहासं नेपथ्याभिमुखमवलोक्य समन्ताद्धला
लेः सखि सहचरी चामरमरुत्तरंगैरुन्मीलद्भुजपरिघसौरभ्यपुञ्जचिता स्वयं पौलस्त्येन त्रिभुवनभुजा चेतसि कृ
तां मेरे ... त्वमाज्ञानकपतिं शुश्रूषयस्व सविमर्शमात्मगतं अहो गम्भीरमिदमुपस्थितं वस्तुतः कृत्वा त्रि
णं माल्यवन्तमेव ... निवेदयामीति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥ अनर्घराघवे तृतीयोऽङ्कः ॥ ॥ ॐ
ततः प्रविशति माल्यवान् जृम्भमाणः श्वसन्नक्षिणी प्रमृज्य अहो विभातैव विभावरी तथाहि लोको
त्रिदशनिदाघदीधितिमहस्तं ... चन्द्राताय ... तेक ... भोरथ्यां गृहिणीगार्हस्त्यगर्हाभिदः अयापि
स्वकुलायशाखिशिखरे स्थित्वा रुवन्तेऽस्फुटं ... प्रत्यभिज्ञानतो वलिभुजो भीत्यास्वपूर्यस्वरान् अपि च
प्राचीं वासकदीक्षितामुपगते भानौ दिशां वल्लभे पश्येना ... रुचयं पतंगगृहदामग्र्यनाडिंधमाः लोकस्य
क्षणदानिरंकुशप्रसरे सौसंभोगनिद्रागमे कोकस्तोमकुटुम्बिनीविपिनयोर्निर्वेदयमानं त्वते सर्वतो निरूप्य

महर्षे हन्त समन्तात् मोदमानपौरसंभोगमयी खल्वियं दशग्रीवभुजार्गलापालिता राजधानी इतः पौरस्त्यायां
ककुभि विद्रुमणाति क्रमटलन्नमित्राममर्माणं किरणकाणिकाम्बरमणिः इतो निष्क्रामन्नीनवरतिशरोप्रों
ज्ज्वलति वधूः स्वकस्तूरीपत्रांकुरमकरिकामुद्दितमुरः अपि च अयं मूर्द्दमृणालिनीनव [illegible] विला
सवैहासिकक्लिष्टांविनयतेपतिः सपदि हृष्यमानानिजाः सनैःपुलकयन्ति चोत्पलदृशां प्रियोरः
स्थले विपर्यटितहृन्नर्घेऽवमृणपंकयपत्रांकुरः इतश्च प्रियवसन्तेरयथान्योन्यामिथ्यांकरम्बितकराम्बुजन्मभिः
करजव्रणाविरलस्तनपुलकमम्भूकिमपिविवर्द्धते अन्यतश्च प्रभाते स्वच्छंगीरन्तरहसहतेसल चरीते
वोद्धानश्रीरामकुलितमुखेयं कथयति लिखितीनांपत्रांकुरं निशामस्यालजचयोऽस्मत्कारो गूढं कर म॰ ६
नपदमासां कथयति मुहूर्तमनुध्याय अहो यतं प्रभृति वैदेही वरणाय प्रहितेन पुरोधसा कथ्यमानेक
कुत्स्यकुलकुमारस्य मानुष्यकतिशायमश्रुणावं ततं प्रभृति कर्णेदर्पमनुभवामि तथाहि तन्माहश्लोक
ऋष्यशृंगेति मनुष्यलोके तेजोऽद्भुते निराभिसंधिनतावदेतत् तान्येव तस्य चरितानि दृष्टान्तस्याधिक्षिनयाव
जनिरालिखनं प्रभाति अपि च कृतार्णस्वमद्भुतेचमिथिलापत्तं न मन्तं पतत्रिनायकवसावहिं वदन स्य॰ २
नाविप्रकीर्णस्मितः हेलाकृष्टस्मरावरोधनवधूसीमन्तसंतानकस्रग्दामोज्ज्वलपाणिरद्य वनिर्मोवक्षोन॰

अ॰
रा॰
२८
28

लंकेश्वरः विमृश्याकाशे अहो दारुणोयमस्माकं चिरजीविता प्रीतिप्रेमाकिनिपरायत्तस्थ्यमत्यान्तंचैत्यतोय
दृभयेसभवानहंश्च: तन्मर्माणिस्पृशन्तिमामतिमात्रमयहावत्सशोतमध्यवादृशार्कं रोसिंस्वविमर्शम् अहो मै
थिलस्य नृपतेरकार्यं ततो विश्वामित्रवशीकृतेषु दिव्यमाभूमसम्बन्धेन लेदृष्टानकथं पुराणमुनयः प्रा
च्यामरीच्यादयः जामानाथिमहेंद्रमौलिवलभीपर्यंकरत्नांकुरज्योत्स्नामुपहनवेंद्रदीधितिरयंनामेदितोरावं
णः पुरोवलोक्य कथं मिथिलाचरितमनुप्रहिता चिरयति वत्सा शूर्पणखा प्रविश्य शूर्पणखा सहर्षम् अ

अहो सौम्य सुंदर विवाहे नेपथ्यवर्धित ॥ कीर्ति प्राग्भाराणि रघुकुलकुमारेण मुखं ... तेना

होसम्मसुंदरविवाहणे वल्लवट्टिम कातिप्पब्भाराणि रघुकुलकुमारेण मुहं भंडरी आइपेक्खवेती जअक्खिदेण

वि मायामानुषी भावेन कृतोपि कृतोस्मि अहे समाह वीगुणान् आकृती या विपलहे व तता वि ...

मि= वि मायामनुस्सीभावेणकदत्थेकदम्हि अहो मातातिरसेणगुणाणं आकिदीजाविपक्खवहे परिदायि सहावे =ति

ति ^कथं स्वयमेव

दि माल्यवान् सस्नेहम् कथं वत्सा शूर्पणखा वत्से स्वयमहम् इतइतो भवती शूर्पं दृष्ट्वा कथं स्वयमेव

मातामह सिवरज्जनीते मातामहो दुःखि ... ताद दृष्ट कर्म णः ॥ इदानीं प्रजागर ... लो ... न प्रति ...

मामिणमसिहरप्पणगावे मातामहो इमिलिहिदादद्धकमानिजदाणि पआअरकिलवलोचणेण परिकुवण

जं मिका प्रसादित स्वकउहरो ... हृदयस्थित कठिन कार्य ... आरम्भ ... इव कोपि दृश्यते अथवा सामा

जिंभिआयसादिअसुहकउहरोजदृअअद्दिदकढिणकय्यपथारोअअसोविअकोविदीसदिअहवा सामा

न्यो विगुह को मंत्रिभावो विशेषेण गुणः साहसैक ॥ व्यवसाय चंडचरितस्य ... रावणस्य जा

णोविग्गहेमत्तिभावोविसेसेणगुणसाहसरसेक्कववसाअ चंडचरिदस्स ... रावणस्स जा

नामि मामेव प्रतिपालयन् तिष्ठति यावदेतं उपसर्पामि ... आ ... वंदामि

णामि मम्मेव पडिपालअन्तो चिट्ठादि जाव णं उपसप्पामि सविषादमुपसृत्य अय्य वंदेमि माल्य वत्सेस्व

दे

य्य=

य्य=

र्गस्थिता प्रतिविभज्य शत्रुघ्नाभ्यां सह वैदेह प्रस्थापितोऽयं दाशरथिः शूर्प॰ उपविश्य दाशरथेऽप्यागते कुमाराणां
गोदानमङ्गले संवृत्ते तावत्तव समये मिथिलानगरं माल्य॰ निश्वस्य अतिप्रकाशोऽयमर्थो यथा निह्नवीकरणज्ञा
न कीर्ति शूर्प॰ अपरं माल्य॰ विमृश्य अहोऽद्भुतात्मनः क्षत्रियब्राह्मणस्य कुशिकजन्मनः दुर्नाटकं यज्ञोपप्लव
शान्तये परिणेता राजा सदयं याचितस्तं चानीय विनीय चायुधीयेतेजस्विरेव तदसौ त्रैयदन्तो विदलय्य कार्मुकमथ
स्वीकृत्य सीतामितो नो विघ्नः कुहनाविटेन बटुना किं तेन कारिष्यते शूर्प॰ एवमप्येषोऽत्रभवान्ब्रह्मण्यो वसिष्ठ
महर्षिणा विश्वामित्रेणोपदिष्टो माल्य॰ विहस्य वत्से तपोभिरस्य ब्राह्मण्ये देशोऽपि स्थाने विश्राम्येन तत्र कर्मन्त
जहाति किंच स्वभावमधुरोऽपि काकुत्स्थवंशो यत्नेनैकेन दाशरथिणा ब्राह्मणेन च जन्मना त्रिजातकाद्दस्मादधी
यत्रधरीणशीलः प्रतिभासते तथाहि अविनयभुवामज्ञानानां शमाय भवन्नपि प्रकृतिकुटिलाद्विद्याभ्या
सः खलत्वविवृद्धये फणिभयभृतामस्तुच्छेदस्तमस्तमसामसौ विषधरफणारत्नालोको भयं तनु भृशायते म
वत्तु किमतिक्रान्तो यव्र्णेन कथमिदानीं स्वयं गृहीतप्रतिष्ठमानो राक्षसपतिः प्रतिकर्तव्यः स्यात् शूर्प॰ यद्येवं
हसीह अपरिहरेण वयस्योपायोऽस्माकं प्रति माल्य॰ वत्से मामेवं महादोषो हि तावद्धृदयेनायमर्थो विजृम्भितावीरम
यानेन परिगृहीतायां वैदेह्याः प्रसह्यापहारः पश्चाद्भयं कथयत्यन्ममर्मिति स्पष्टं न विसंवदते वैदेहीकर

म॰ रा॰ २५ 29

वंपसूचनमितिमन्ये इति निक्रीडया अन्यालोच्य कृतस्मिते तस्मिंस्तैर्मुनिभिरादिष्टेन येन तद्गणादानं वदितुं मे चितं च सहसा तद्

यथा निजृम्भितं मामा म हे न

अमेषां यत्तुः कथं तस्मिन्नपि निशाचरनाथमानतामिन्नमत्त जानीमः शूर्प निःश्वस्य जधानिहूविदं मादामहेण

अ॰ हो कालस्य महात्म्ये दृष्टिनी त्रिभुवन जयलक्ष्मी लीला वन्दी कारे महाराजरावणो पि एवं मंत्रिते

अहो कालस्स महम्यजं दूणि तिहुअणजअलच्छीलीलावन्दीआरे महाराअरावणो वि एवं मन्तीअदि मालव व

त्सकिंच मुनिरपि शुक्रदिव्यास्त्राणां वभूव दिवौकसामजगावयन्तु भंगेनावत्तन्होममहोत्सवः खुप्रतिगुणकी

कः स देहः तस्मिन्न विवाहोत्सवे उपवन्यती

नामेतामवेक्षितगत्रये विपरिणमते तौर्जन्यं तत्प्रभुतमटेननः शूर्पः कस देहतास्सिं विवाहमसवे व उपश्चक्कवा क का सं॰ ५५

तम

दे मालव तदेव मे कलोष्टव यत्रः स्यात् तथाहि मिथिलां प्रविश्य वलदाक्रम्यमाणे कलत्रे कथंतितितितदते

राजभद्रः तेचोत्तिष्ठमाने पौरजनपदप्रकृतयो अ नुतिष्ठेरन् किमंगसम्मं पिवांपर्वः यथोक्तमारण्यकोपि

आर्य किमिदानीं यु

दिवङ्गः रवामर्षजं तेजो विक्रमयति मेऽलस्य चाउग्रायो भवतीति शूर्प दीर्घमुस्रं च निःश्वस्य अय्य किंदाणि जु

त्ते मालव वत्से स्मरण कार्यं त्वमसि अभिवनीक सीमन्त्रीतावावान् समन्तंगा अमवालव्याग्रमणं नाम सिंहस्या

व रीमुपसत्याभ्यर्थितवान् यथा अस्मवालिनो वैराग्येण दीनलुब्धापचरिताः प्रकृतयः किष्किंदायां कु

कथं क्षत्रिययोग्ये बा

मारसुग्रीवमभिषेक्ष्यमाणाः समवायिकमैक्ष्वाकं राममभ्रम येदंत्ते शूर्प मातेके कथंखत्तिअयोग्येवा वि॰ २

लि नि ग्रह वि सहायः समीहित ततः ततः

लिनिग्गहे विसहाओ समीहीअदि तदो २ मालव ततश्च अयोध्यातः कैकेया भरतवार्ताहरणाय प्रेषिता

प्रकृतिभिः

याज्ञवल्क्य मिथिलस्य तांत्रिक रुगमनं दन्तुमतां मिथिलायां तत्रज्ञानो यपन्नेः २

मंथरानाम भरतदासी कचेरी तरणिताम्रवर्त्मनलावलीदन्नीवितामिथिलप्रांतेरतिष्ठतीति निदाघकि
रणव्याकरणांते वासी सतीर्थ्यमृषिं याज्ञवल्क्यमुपस्थाय सम्प्राप्तेव निमेषमात्रान्निहन्नेद्द हनूमान्कथयति

तमितिसिद्धणवरी

सुग्रीव शरीरस्य
ततस्तत दत्तरोपेन हनूमद्वेदितस्वशरीरापरपुरप्रवेशविद्ययामंथराशरीरमायातिष्ठंती मिथि

आप्तस्ता संदेशाय
लामुपेत्य प्रत्यायितामेवविधानकामिदं दशरथो गोचरीकरोषि इत्यं भाविनागुरुनिदेशपरिचर्याप्र
संगेन ध्रुवं तपोधनेन विषमकंटकव्यालव्याकुलं दंडकारण्यं नीममनुप्रविष्टः सर्वथा वैदेशिकोरा

जनपरसंपद भावात्मद्यापेक्षयेत्यर्थः
जपुत्रकार्यगौरवान्नियतमेव वालिवधपूर्वकेण प्रतीकारसाधिनां सुग्रीवमनुशरण्याद्विति पूर्ण

आर्य किं पुनः तरसं विधानकम्
सकौतुकं अथ किं उपदेशस विहानं माल्य कर्णेयेवमेव कथयति पूर्णहंसती गृहीतवत्तु विकल्पमस्तकु

टि लता ततः ततः सद्धिका
टिलता ततो २ माल्य ततश्च सा पि प्लावरयोगिनी सुग्रीवपरिणतरागेण सर्वं तथेयस्वरसिद्धनत दैवहि वि
देहामित्रुपविप्रस्थितेति जनस्थानवासिभिर्निशाचरैरागत्य निवेदितं अनुगताच जाम्बवता प्रयोगेन फलता

रामस्य अस्मा भिः
विराधप्रभृतिभिरधिष्ठितेषु विन्ध्यगिरिगह्वरेषु विहरता सकरं कलत्रापहरणं अस्मदीयास्तु मायासुरा

सदृश इंद्र
सुरसमरसमरेखयुद्ध मुदितविबुधपतिवितीर्णमायापहरणमंत्रधारिणीं दशवदनस्य सन्निधाने नम्र
भूति पूर्ण सविचिकित्सम् अथ उपवर्णदृश्यपवंकरीघदि माल्य विहस्य साधु वत्से इह संवादिनी ते

उपनतः संदेशप्रविष्टः सदृशी

मंथरैवेयमितिजनितावि प्रत्यासमविधानकं राम वनप्रेषणादिकम्।

कार्यगौरवादित्यत्र पदद्वयलाया मटधारामस्याधिष्ठासनसम्भवे कार्यगौरवसंभावितद्व्यसनमस्मा भिरस्मदीयं नचेतन प्रतीकार्यमिति प्रतीकारसंधिः। प्रतीकारस्थिनावेदनिर्यामनपरिषिणितकी मेयत्र संधीतयाचचालिकप्रमृत मेनत्कार्य साधयिष्यामीतिपरिण मितकार्यः संधिविप्राधः।

हृष्टिः घटाउः योतुष्पनतस्य भूमिसुअपुत्ररदारान तिमनुतेतस्यो द्विधमंडलमभवायो ज्ञिषतइति किंतुन
रस्मासैनेष निसर्गतेजस्वी संभ्रयहृन्निमातिष्ठते भूर्पं श्रुत्तमणामि शविषवंकारिस्सदिरामभद्दो
मालव वत्सेकः संभ्रयः लोकोत्तरं हिकिमपि तूपशुन्मीलयंतो जगती राज्योपभोगेभ्यो वीभत्सतेम
हाशयाः भूर्पं किंच सस्सविकिपि सणत्तरइत्थाणपडिस्सदितिनक्केमि मालवसहर्षम् कीदृशो
तत् भूर्पं मयजनस्मेण मरादोणिक्कन्तायत्तेहं जधावेढिदासीसक्केठ सरासणेस्सतासरहिंणेमच्चरे
णसमलखिलि मकरंतोयरमुरामोयरामद्दोत्ति मालव सर्वंसंपद्यते भग्नार्गलितनर्मदामक
रवक्रदंष्ट्रांकुरवणकरककेशं किमपि विश्रुडगं वपुः मयेनपरशोद्धतो नृपतिरर्जुनः कोत
कादसौ कयमुपेत्तते गुरुपन्नुर्थली कंभुनिः यस्मनेनापि सकलमूर्धाभिषिक्तकंठरुधिराव
सेकपंकिलकुठारेण इरभिभवो दाशरथेः भूर्पं साभ्यसूयम् ग्रहोइहस्सुहविनस्सिखत्तिस्सव
डुपव्वं सभावदिमातामहो मालवविहस्य वत्सपतज्जानामि सर्वराजकदुर्धर्षं सर्वदेवमयं धनुः
भंजता रामभद्रेण विजितं त्रिभुवनद्वयम् इदानीं तु राजन्यरुधिरांभोधिसक्तजिषत्तणो मुनिः प्रा
प्तः परमुरामोयं नजानेकिंभविष्यति तदेहि राजकुलमेव गच्छावः इति निष्क्रांतौ विष्कंभकः नेपथ्ये

भोभोजनकाग्निहोत्रपरिचारकाः पाद्यं २ अर्घः २ आजन्मब्रह्मचारीपृथुलभुजशिला
स्तंभविभ्राजमानज्याघातश्रेणिसंज्ञांतरितवसुमतीचक्रजैत्रप्रशस्तिः वक्षःपीठेघनास्त्रव्रण
किणकठिनेसङ्गुल्लवानः एषब्रह्माण्याश्रमोराजन्यगोष्ठीराजवनमृगयाकौतुकीजामदग्न्यः
अपिच तन्नस्त्रैणकपोलकुंकुमलिपिस्तेयातिभीमेभुजे विषाणाग्रनतरविघ्नराजविजयिज्याघा दि =
तरोहंधनुः तृणवेवभुवनस्तरांहृदयतिस्वाटंतरमामनटाटाङ्कपैः कृशाश्वीरतंताभिवतिक्रुद्धो
मुनिर्भार्गवः ततः प्रविशति सशरचापहस्तः क्रोधोद्धतोयथानिर्दिष्टोजामदग्न्यः जाम सवे-
दम् यथाग्निष्टभोजिनाकृतांतेनप्रत्यवसितात्तेसंप्रुगीनाराजानः वर्तमानेतु शस्त्राशास्त्रिकथे-
वकानवप्रभवन्नीर्वाणपाणिंधमाः पंथानोदिविसंक्रचंतिवसुधावंध्यानस्तुतेभवान् लक्ष्मीरध्य-
रविंदसौधवलभीनिर्यूहपर्यंकिकाविश्रांतैरलिभिर्नकुंजरघटागंडोङ्गतैर्मीयते सविमर्शासूर्य-
म् शंभोयद्गुणवल्लरीसृपनयत्याकृष्यकर्णान्तिकं भ्रूयेतिव्रिपुरावबोधसहशांकर्णाम्बलग्रंथ-
यः स्वंचास्फालयतिप्रकोष्ठकामिमाद्भुच्यतासामहोभिर्यंतेवलयानिदाशरथिनातदग्रमैश्रो-
धनुः सरोषविकटंपरिक्रामन् भोभोविदेहाः क्वदाशरथीरामः यस्मिन्नर्जुनदोःसहस्रनलकप्रो

१८

श्रु. इच्छन्दस्तच्छदाजिह्मालेन हवां वभूविमत्कषा राजन्यसन्नामपि ॥ सुघशाकवलग्रहस्याविवसी भूतेषु
रा. पितत्रिपदत्रैक्ष्वाकविनश्चिरेणपरशुः स्वेनायमन्निष्यते ततः प्रविशति सधैर्यसंभ्रमो रामः २ सा
३१ कंशक्तिपर्वेणतत्रभवतो देवा भवानीपतेर्यस्समंचमवापचापनिगमं सरहस्यंचिसामानिच श्रवणेच
31 तपस्विनां चपरमोकाष्ठामधिरूढास्तुभिस्तेजोभिर्भगवान सौ भृगुपतिर्दिष्ट्याय दर्शिष्यते जामदग्न्यः
सविदेशालं भमात्मानं प्रति भस्तां ऊवेति त्वुरलीकलहे कुमारमप्याहितपत्नकृषरोषरसांधचेताः
हृष्टोस्मि यः कृतमिथो दामितेशिवाभ्यां तस्याप्ययं रामपि हासमहूणः स्मृणोमि सुहोसामरणएपवासि
नकुयष्कृत्यरवुकुलकुटुंबकेन दूरंकृच्छ्रसितम् किंच रेकाऊनस्याः कथंवः क्षात्रविषयमये
नागमस्रागैवीयोडुः सामंतापचारप्रथिततपितवधामर्षनिस्तारवेधुः वारानास्तत्रविंशान्वि
शामितविषमन्तत्रजातिप्ररोहः क्रोधाङ्कल्पनगर्भानिषहधिरवसाविस्रगंधीकुठारः रामः
हृष्टास्महर्षवकूमानम् जेनारंदशाकं परस्परभसाहोः श्रोणीनिःश्रोणिकातल्पाद्धसमस्तलो
कविजयश्रीशर्यमाणोरमः यःसंख्येनिजघान हैहयपतिंशात्रैर्न्नक्षवेहष्टवान्सः प्रवेषतोपिय
णुविजयीसोयंकृतोभार्गवः तणेच निर्वर्णयंसस्मितं सुहोसंकीर्यमाणानेकरसानुभावगंभी

रमधुरोयमस्याभोगः तथाहि जटाबन्धे मूर्धा परशुपरुषो बाहुशिखरं प्रकोष्ठे रौद्रास्त्रं वलयमिव दं
शवपिकरः प्रवृद्धश्रीफाल्गुनव्रणविकटरौद्राद्भुतमिदं प्रशान्तामैत्रेयीं त्वचमपि च वहन्कलयति इ
न्मुपसर्पति रामः विलोक्य कथमयमसौ श्रूयमाणगुणानुरूपकल्पिताकारसंवादी दाशरथिः ॥
साधु रे राजन्यपोतक साधु सविषमुपसरन्तमूलकाषंकषितनृपान्वयमपमोधिनोषि हरिमि
वकरिकुंभकूटकोटिप्रकटकठोरनखांकुरं कुरंगः रामः सस्मितं भगवन्भार्गवगुरुगर्भरूपयोरेता
वदेवान्तरम् आदेष्टा भगवान्भृगुर्जननयोरौत्पात्रिकः तालयोर्देवोथ ऊर्जस्विरस्तकर्मणोगुरुधीर्यंतन्न
रेणिराम सप्तद्वीपवतीं दृद्भुवमभिश्रेषिद्विजान्कश्यपप्रायान प्रतिमप्रभाव भवते कस्मै विरस्मै
नमः रामः अरे तात्रियपरिभूतवानेन सत्वसौजन्यपोकुशोत्कर्षेण किमध्यंतराप्यायतोस्मि किं
न नाराचैः कृतवीर्यनंदनवधूवाष्पप्रियंभावुकैः कृत्यापन्नतजोप्यमर्णवमयस्तु प्रपित्नभ्यापयः
संप्रत्यस्य समस्तवाङ्मजभुजः क्रो यस्यानिर्वास्यतः त्वं दानैर्यपरैर्गुरौ खरमहोजातो भवानिंधनं रा
मः स्मित्वा भगवन् वालस्वभावसुलभेनकुतूहलेन कृष्टं यनुर्भगवतो वृषभध्वजस्य तत्राकुषेरीक
समंगलमीदृशं तत्संहृतमत्रनमया गणितत्वमासीः रामः सरोषं आः क्षत्रियपाडिंभ श्रोर्यं मे नापव

म॰ धर्मान्तेवासिने परशुराममपि भवान्नाजीगणत् महासेनोपस्य प्रथमदयमदंष्ट्रासहचरैः शरैस्तु
रा त्को जीवन्नु विवशा रजन्मा समभवत् इमां च तत्राणां भुजवनमहाडम्बरां विघ्रमामयं वीरो वारा
३२ नजयडयविंशाम्बसमती रामः प्रशान्ते प्रसीद भगवन्न विमर्शकारितया नृशाणितोसि नभुन
ववलेपात् स्त्रीशुभवीरजननीजननी तवैव देवी स्वयं भगवती गौरीति जापियस्यै,, त्वद्दोर्वशीक्र
तविशाखमखावलोकब्रीडावदीर्ण ह्रदयास्य हृदयो बभूव रामः विहस्य अनुभवसुहृत्तां मुंच
नः स्तोत्रचर्यामुपनयेमंतदेतत्कौशिकोपज्ञमस्त्रम् तिपतिनवल्लकालं वीरगोष्ठीविनोदपि
यपरशुरयं मेवाङ्कनयक्षमानः रामः स्वगते सधैर्यास्मितं अयेभगवं तेविश्वामित्रमृषिमपि स्पृश
ति भवत्वेवं तावत् प्रकाशं सधैर्यास्मितं भूमात्रं कियदेतद् दर्शावमितं तत्वापितं हार्यतेयद्वीरेण।
श्लो ४५ भवादृशेन वद्दीतिविः समस्त्वोजयः डिम्भोयं तव वाङ्करी दृशामिदं घोरं च वीर अनन्तत्को धाद्विवस॰
प्रसीद भगवन् ज्ञातैवशस्योसि नः रामः सक्रोधकम्पं स्वगते ब्रह्मोडरात्मानो राजन्यपोतकस्य महा
वीर्यप्रहितायायाह्रितेन स्खलितमुक्तिपस्तातिवैदग्ध्यम् प्रकाशम् शाः पापज्ञातैवकेवलाश्रजनी
यः परशुरामः कथमयापिनिराकृथोसि विनयनिभृतैर्भवद्वचोभिः किमपिनवंविद्धाण्मिरेक

नेनः प्रथमजनिकरः कान्तो संस्थाक कवचकठोरकुठारदुर्निरीक्ष्यः इत्येष नवबलभो वैलो।
क्यत्राणशौण्डः सरसिजवसनेः संप्रसूतोर्भुजाभ्यां सहतत्त्वेनामवर्णः कुलिशकठिनयोर्यस्य दो
ष्णोर्निलीनः ज्वालाजिह्वालकालानलकवलभयोद्भ्रान्तदेवास्त्राणि व्यातन्वानो जगन्ति स्व
लन्निर्मुनिरयं पार्वतीधर्मपुत्रः नेपथ्ये भगवन्भार्गव प्रपन्नमाविषयं वितन्वतः तत्रशाह
मिथमेवमोदिनी दक्षिणानवबभूव यज्वनेऽमुंच संप्रति तस्य कन्मायूयम् जाम प्रयेप्रशां
तगंभीरः स्वरः जनकेनभावितव्यम् तदभिज्ञत्वमवलोक्य राजर्षिसीरध्वज भगवतः सूर्यशी
ष्यात्तु राणावाजसनेयिनो याज्ञवल्क्यादधीतब्रह्मासिद्धान्तो गृहीतवाक्यपवासि किंतनाय
मवसरः शिष्यान्तरोयस्य पश्य भुवनमधिकविंशान्भयवस्कंधवारानवभ्यस्यतके भ्यः संप्र
दायद्विजेभ्यः विरमति रमणीयाँ दृष्टं दृष्टुं ज्ञात्वा कथ्येमेनिखिलनृपतिदृप्याहृदृप्तसारः कुठारः ने
पथ्ये भृगुतिलकनमस्ते शुंच वैसस्यमेतत्कृतककरणमिदानीं मानसंमानशौण्ड वहतिवताकि
महं प्रबभांडे पितामे त्रिजगदभयदानस्थूललक्ष्ये भुजस्ते जाम रामं प्रति प्रयेवीरककेशख
रः कण्ठः रामः सप्रश्रयं भगवन्नयं तातो रघुपतिः जाम सवाष्पं धिक्सर्वतः तत्रस्यायेकरे

वाधयन्नसि धनुर्नामग्राहितदेव समाप्यसे ^ ५

अ. बोद्धेदः नेपथ्याभिमुखं भो राजन्यशरव्यास्मद्वामधेयमित्रेणास्तु तु नाम्ना नाहोँ भवान् किं पुनर
रा. नभितोऽसि वीरव्यवहारस्य [illegible] पुरमथनपशुविमर्दसंप्रदहदहनैर्निशा
३३ मसि तीव्रमर्चिः रघुजनककुटुंबवाध्यशरैः परमिह शांतिकशांतिशस्त्रभाजः नेपथ्ये आः जामद
ग्न्यकिमेव मतिप्रमत्तः संप्रत्यशस्त्रानपि बलाद्धनुर्ग्राहयसि नाम सरोषम् अरे विदेहकुलपां
सन स्वयमधिपतिर्भार्गवमेकांतरोभवतो गुरुस्त्वमसि तपस्वित्वे वर्षीयानिति स्मातिति तपसे ^ म
महिमकलतत्रालंभक्रतोरमूर्तं भवान् नेपथ्ये भार्गवकथमेतावद्वाक्यगौरवनिस्तीत द्व=
संप्रहारक्रियासमभिहारस्य भवतः परमेष्ठिब्रह्मणोवर्तमानस्य पुनरुपालंभेते वयः नाद्यरम
कियन्निरमियमपरमपि नाटयिष्यति भवं न मा उपथापिशाचिका नाम विहस्य अहो राजर्षेर्वात्सल्य
मेव शान्तानं दमाकुलयति भवतु सांत्वयामि तावदेनम् तदभिमुखम् आंगिरस नयस्वेयाल्यो
यं मम परशुपरोडाशरसिकः शार्ङ्गधाम धाजो द्विजभुजभृतः संतिरवत्र्व अमी शाश्वन्तिकं किम
पि कुलगुरुत्वलवशो विधातानत्वं पदभिकांक्षितं ते भृगुपतिः नेपथ्ये आः पापक्षत्रियापुत्रक
त्रियभ्रूणहत्यापानाकिन् निसर्गनिष्प्राणं हि प्ररूढाणामिक्ष्वाकूणां ब्राह्मणेषु नैर्घृण्यं हशलाहस्यो

वात्सोद्धयोसि कथमेवमतिक्रामन्नस्माकमपि वृत्तवत्सान्न बिभेषि जाम सरोषहासम् अरे वृत्तवं
धीवांधक्किनेपथीन मगोत्रधांसन कण्ठुःशासकयामसीयरिमनोवंशे मनुष्यांकुरः स्याञ्चेहलगणो
यमाकृतिगणास्तेषेष्यते चेद्भवान् सम्प्राजोसमिधांच साधकतमं यत्नेच्छिदाकारणांथेक्नौवीक्रिया
ककंयोल्लणाकिणग्रंथिर्ममायंकरः नेपथ्ये भार्गव २ त्वं वेत्स्यानस्तिवासिष्ठतरोः सनाभिःस्वायं
भुवः सभगवान्स्वभवो भृगुस्तैनेनाति मात्रमसणोल्लसयंमदीयमप्यापिनत्रुटतिपण्यातितेक्वहाष्टिः
जाम सोच्छ्वहासम् किमाप्यरेदाशरथ्या किमाप्य नाद्यापिलठयंत्रुटतीति कथंवात्रुटतु यदेषनया
ध्रियते मेपरशुः नेपथ्ये आः जामदग्न्यगुरुनयीतिपसि भोरोजन्मानाद्यप्रभृतिममरामः स्वयम
हंनपञ्चःयोद्गोवारस्तुकुलभुवांचाल्लीतिभुजाम् अवीरंवीरंवाकलयतुजनो मामसमयंमयावद्धो
द्रुहाद्विजस्मनदीदापारिकरः जाम सावज्ञंरामंप्रति अरेकिमयंलक्ष्मणोभवंतंभोरोजन्मानमुप दिश
ति रामः सविलक्षस्मितं प्रसीद भगवन् सएवायंयौवनादवींचिनिरयगाधमधेरे वयसि वर्तमानो·
यानिकानिविरक्तराणिप्रलपति जाम सास्मितं कथमेतावत्यपि मामनभ्युष्यमाणमाशंकसे त्वद
नुवर्तीवित्वयंनामेवास्तमपयिष्यमाणमल्पस्तमायिष्यते निर्वर्तितंहिसविनाशंनरणिमाणिरप्यनुनिवो
ति नेपथ्यांप्रति साधुरेलक्ष्मणसाधु कनिष्ठतरोपि वरंभवान् नपुनरयंहतयाभिसेरामलैंषा

१९

प्र. गुर्व्वैः शीर्षसंस्तरप्रसवैरैः क्रौंचाद्रिदंतावलेभित्वाहं समयानि मौक्तिकफलान्याकीर्य पर्य्यापितान् सैं
रा हीं ह्वाम्रिमयिषिष्ठिनेषि हिमपि तात्रेण कल्पेन तेरिष्टकौतुकमाभिमानिकमसि त्वं कोपि वीरांकुरः ने
३५ पथ्ये भार्गवक्षुः विक्तानमिरमर्ग्गीकफलसंपन्नेनाभिमानिकं सांग्रामिकं वा रामः सरोषाभिमुखम्
३५ आः वत्स कोयमयतनस्तेडुर्विनयातिप्ररोहः यद्गुरूनप्यधिक्षेपपात्रीकरोषि नेपथ्ये आर्यन्तु सीम
यमास्मितमस्वजामदग्न्यं यन्त्रितोहमार्येण रामः विहस्य रामं प्रति कथंवाचमेवं स्तन्नुतामस्मरामि
योगप्रशमनीं समर्थयसे कवचहरोसि शस्त्रैरेव प्रतिक्रियन्ते शस्त्राणि किंच रे राजन्येभ्यो जन्म
वैवस्वतेभ्यश्चक्रेचापाचार्यकं कौशिकोपि त्वात्रीं च यामेव गुन्मं चनत्ते गोत्रात्तेपीवलेपः कलेवः ग्र° ५८
रामः सगर्वस्मितम् भगवन्सत्यमेतत् जातः सोहं दिनकरकुलक्षत्रियब्राह्मणेभ्यो विश्वामित्रा
दपि भगवतो दृष्टदिव्यास्त्रपारः अस्मिन्वंशे कथय यतजनो दुर्यशो वा यशो वा विशेषस्त्वग्रहणगुरु
णः साहसिक्यादिभेमि रामः सक्रोधम् आः रामभद्र भुजैव किं वासिष्ठ इव विश्वामित्र इव स्वास्तिवाच
निको ब्राह्मणस्ते जामदग्न्यः धिक्क्षत्र सखा व ववाचः क्षत्रियाः श्रूयंते क्रोधातिशयेनाटयन् अथ
महंभोः सहस्रशरच्यमयोल्कासप्रैभ्यस्त्वभिर्जनककुलकबंधस्कंधानि गीर्व्वाणीभिः नवरुधिरलता
भिः कमलीलापताकांवराभ्रवमतिसैर्ध्नंहन्तृशीर्षः करोति रामः सरोषम् आः जामदग्न्यके यं वाग्वि

भीषिका ॥ दूरमतिक्रामति प्रसंगे कदाचिद्विहिताकवोपि दुर्मनायते ॥ नाम सभ्रुकुटीभंगम् ततः
किम् ॥ रामः सावष्टंभम् ततश्च ते त्रिःसप्तभिरेव राजविजयैर्यत्नैर्भुजस्तंभयोः क्षत्वा नो रणमालि
कोटुनरस्मेद्धाविंशमाविष्यते ॥ इत्यामित्वयि वर्तमानमधुनानन्यापविद्यास्तुतेशंभोस्तस्यापि
केवलेनधनुषाकृष्टेनतन्हिनंमे ॥ नाम ससंरंभं किमाख्ये किमाख्य ॥ इत्यामित्वयीत्यादिश्लो
कार्थंपठित्वासव्यथम् ॥ अहोसर्वतःसमिध्यमानदारुणस्यरोषजातवेदसोविदेहाद्विलीययोः
कुलंनामकतिभविष्यत्याकुलयः ॥ भोभोः सप्तद्वीपकुलपर्वतवर्तिमानो राजानश्चैतयथम् ये
नस्तंविनिहन्यमानरमपित्वत्रास्तमभ्यासवस्त्वाराभिर्द्रौपरस्परयेनविदधोनिः क्षत्रियामेधिनी ॥ यद्वा
रणाग्रणावर्त्मरणारीरोवरिणः क्रौंचस्यहंसकुलाद्वघाण्यस्थिकणाः पतंतिमघनः ॥ क्रुद्धोस्तुनिर्भार्गवः
रामः सरोषंपरिक्रम्य ॥ नृपानघृष्यत्वात्किमपदिश्यसेराघवबटुः शिशुः क्रोडाभग्नत्रिपुरहरधन्वातः
वधरः ॥ अहंकारस्क्रूराज्ञेनभुजवनवधनकलानिसघाश्यैर्वाहुः कथयकतरस्तेषुहरत ॥ नाम भाःपा
पविकर्तनेकुलकलंकघनस्तवांतरेवपार्वतीशयितकोहंडद्लनमप्रावयसि ॥ अहहत्वद्वियोपि भार्ग
वस्यकार्तवीर्यार्जुनायितंभुजदंडमाविष्यति ॥ अहोदारीयान्कालोयदस्मत्तनयः सर्वशवयति अहस्यचरमपि
दर्शयति ॥ अपिच रेराजन्यकीट जानासि नवयथापितः परिहरन्नहोमाज्ञं नीमर्दुनोमकौंटंडमनेकराज

यमध्या॰ १

प्र. कवचस्याध्यासितपत्र तेनैवास्ति भवतस्तद्यद्यपि ममक्रोधोयमौत्सर्गिकस्तत्रांश्चनुपसर्जनो गुरुधनुर्भ
रा. गात्सहेतुमान् रामः जामदग्न्यपदस्पर्शीभूता खल्वियं भरतानीकीर्तिपताका नन्विदानीमेव ब्रह्मच्य
३५ म् नेपथ्याभिमुखम् वत्सलक्ष्मणधनुः २ जाम प्रोत्तत्रियवंशोध्वनात्मन् तस्याप्यमीशभुजपी
35 डनपीतसारं प्रागाप्यभज्यतमवोस्तु निमित्तमात्रे राजन्यकप्रधानसाधनमस्मदीयमाकर्षकार्मुक
मिदं गृहाण रथजस्य श्लाक्ष्णेन भवरस्रैनेवधनुषा किलास्मानभियोक्ष्यसे तत्रतत्रैदीप्तितानां चिर
स्यहोतारं भुवस्त्रास्मद्धस्तेवेति रामहस्ते धनुर्दर्पयति रामो गृहीत्वा भार्गवसमेतानुद्धातिनीभू
मितिइयं तदेहि विमर्दक्षमे प्रदेशमवतारः जाम सरोषं परिक्रामन् भोभोः क्षात्रेण ब्राह्मेण च ते
सकलक्षत्रियाः कौशिका गोतमाद्याश्च
जसा विकल्प्यमानाः भवन्तु शरणं देवाः शस्त्रसर्वाभिसारः इति विधधनुर्वास्मिन्नाशिषो वैजयिकः
श्वदशरथमरामं निर्विदेहेन्द्रं भर्वी वलयमि ह विधत्ते रोषलो रेणुकेयः इति निष्क्रान्तौ नेपथ्ये भो
भोः पौरजानपदाः प्रवर्त्यतां मांगलिकमातोद्यं श्लाघ्यतामयं वैदेहीविवाहोत्सवजामदग्न्यविज
योत्सवेन कन्याकाविदितापि कर्मणिषवाः स्यादिति मया वलात्सीतापाणिग्रहश्रवणोत्सुलमुखे ज्यो
त्स्नावलिमीरितम् कर्णोणेन रघूद्वहेन चकुपेनारायणीयं धनुः संधायायशवद्भार्गवगानिच्छे
दाद्मोधीकृतः ततः प्रविशतो रामजामदग्न्यौ रामः भगवन्भार्गव यद्यैतादृशनानोविहितमपि

शान्तंभवतुनः प्रकृत्याविशेषः पुनरकृतशस्त्रावद्भुतभवः चिरात्संडीरेणत्वयितदपिरामेणगुणितंतपो
विद्यावीरव्रतमयममयितास्यतुभवान् जामविदग्न्यस्य कथमपराद्धमस्माभिरवत्सेन यदर्थंमस्माभिः
क्षिप्तकोपितस्तदयदृष्टात्वयियामवेत्सत्वं विशीर्णंसर्वमयममस्मदानंतरंचिरस्यकंविलविमानस
स्मृते रामः इतइतोभगवान् जामदग्न्यः राममस्यापिवृकमुत्तमयन् सास्मितम् वत्सप्रशस्तःखल्वा
रण्यकानांजनपदेषुविरप्रचारः तत्किंपुनरस्माद्बिभ्यासि रामः भगवन् भगवतोयाज्ञवल्क्यस्याः
वमरथेकृतानिथेयसंविधानैतातजनकोतत्रभवंतमनुपालयतः परिविष्टरपाद्यार्घ्यमधुपर्कैरुप
स्थितान् इत्वाक्षेश्वविदेहांश्चपुनीहिभगवन्नमून् जाम वत्सपरिहार्यमातिथ्यंराजन्यश्रोत्रियाणां किं
पुनरेवंविधवैखानसोवितताचारस्खलिततावलंदानशक्रोमिधर्माचार्यंयाज्ञवल्क्यमुपेत्यावलोकयितं
श्राचारस्तुहरादपिकृतःकृतःस्यात् किंविडंबैः नेपथ्याभिमुखम् यस्मात्तिमुपेतंतेनेचत्वर्वेशमनीषि
णः नमोभगवतेतस्मैयाज्ञवल्क्याययोगिने नेपथ्ये गायत्रीछन्दसादेवीपाप्मानमपहंतुते पुनंतु
पावमान्यस्तामृभ्योतब्रह्मतेपरं भगवन्नपत्रपमाणोभगवंतंनदृष्टुमुत्सहे तदनुमन्यस्वमामरण्या
य नेपथ्ये शिवास्तेपंथानोब्रजनिर्गृहेभ्योनिजगद्हान्किमन्यत्सर्वेषांगुणमयाशीरोमाल्यमसिनः त्रि
लोकेनिर्माणस्थितिनिधनबंधोमंत्रभिदोभवान्मूर्तिः षष्ठीभगणजलमधिष्ठायरमते जामदग्न्यःरामम

ज४

म. २ रामः आज्ञापय २ जाम निवर्तस्व २ ननु मिदानीं कृतकौतुकागारमंगलोपचारः मधुर ज्ञललोक
रा न्तं प्रतीक्षते इति परिष्वज्य निष्क्रान्तः रामः सोद्वेगम् कथं गतो भगवान् तदहमपि तात समीपं गच्छा
१५ मीति परिक्रामन् पुरोवलोक्य कथं तातस्तातजनकश्चैतप्रणामाभिवर्तते इत्युपसर्पति ततः प्रवि
36 शतो जनकदशरथौ राजानावन्योन्यं परिष्वज्य जनकः जन वत्स किमिदमैतिहासिकानां न ह्यदिवि
वंसाति यन्नैव वत्सः भृगुसुतपरशुरामाद्दिराजन्यसहस्रजविजित्वरमाचकर्ष तेजः दश पुरोवलोक्य
४९६ सहर्षम् कथमागतो मे वत्सो रामभद्रः जन सर्वे महाराजदशरथप्रमुख २ विरान्त्वां त्रैतेजस्त्रिजग
दुपजीव्ये जनयिता विधाता सर्वेषामुपरि सविता रघुकुलानाम् विनेता वर्णानां भृगुपतिभुजादर्पनिक
षो महावीरः श्रीमानमृतमयमहाणो विकिरति दश निर्माल्य सस्नेहम् सर्वे सीरध्वजरघुराजप
मोधिकार सर्वधुरीणाः शिशुरपि वत्सोयम् तदस्मिन् रसाद्र्वयं वर्णाश्रमभावमधिरोप्य क्षा पित. २५५
योवने हि लीयकुलोचिते न विधिना शोभमाशु रूपमोदामहे जन सर्वे दशरथ समानेनहृदयमीदृश
म क्रमादेवमप्यनुष्ठातव्यं राम उपसृत्याभिवादयते जन एह्येहि वत्सेति सहर्षमालिंगति दश
राममालिंग्य सर्वे जनकरामभद्रमभिषेक्तुं जामदग्न्यविजयप्रीतिरेव श्रेयानवसरः कालक्षेप
नः कोवेकः प्रविश्य पल्लवाः इयमार्यया मंथरयोपनीता मध्यमोवाचयाप्रत्रिका राजानो सवितर्क

मम्मोमंपश्यतः रामः सहर्षं वत्सलक्ष्मण अपि सपरिवारायाः कौशल्याम्बायाः कच्चापत्तार्यास्येय रा
लस्य प्रयाणम् रामः नूनमस्मत्प्रवासदौर्मनस्यमम्बायाः पीडयिष्यति जनः लक्ष्मण इत्थं त्वत्त्रिकां
स्वहीत्वा वाचयति महाराजं दशरथं कैकेयी विज्ञापयति यथा तन्मे वरद्वयमुरीकृतं पूर्वमेव याचे
विभर्तु भरतस्तव राज्यलक्ष्मीम् वर्षाणि निश्चतुर्दश दण्डकायां सौमित्रिमैथिलसुतासहितः
स्वरामः इति राजा नैस्सूर्च्छतः रामः शिरसि पत्रिकां कृत्वा वत्सलक्ष्मण निजामस्मदाराधनेसहा।
ध्यायिनीं प्रजावतीमाराधय भरतस्तोऽवैति लक्ष्मणो निष्क्रान्तः रामः तातोऽसमाश्वसितम् जनकश्व
शुरस्य पाणिगृहीतीरेष्वङ्गं गाढेन देवः प्रवाणः श्वशुरो विवस्वान् पितास्वयं केकयचक्रवर्ती कर्मदेमे
ता दशमाः किमेतत् इति मूर्च्छति रामस्तस्यैव पदौ तेन वीजयति दशग्रीवस्य कोऽप्येष वा अप्यनसयो
रति ह्रवर्णाभावो कृतानशनमपश्रुतमोमपश्च भेद्वित्वमात्रमिदमेवनरीदृशोमांहा वत्सरामकश्चतस
दसे विहाते विमृश्य तावत्सेज्ञानकि निशाचराणाम तिथीभवितुं दशरथस्तदहं प्रविशामीति मूर्च्छ
ति रामः तातैसमाश्वसितम् २ जनः समाश्वस्य शोकाशेलस्यं वज्रं साधुसाविके केऽपि साधु यदस्या वि
शंभरा इति वमैवत्सायाप्रत्येवानुज्ञाभिः प्रसादीकृता विमृश्यसन्धायम् धनुष्मन्तौ वत्सौ दशाननभुजैरे
भ्यलनमाः प्रदेशा सेव त्माशीश्च राशीवह्नमावनभुवः प्रियो राजा सुकैरवनिभरपमार्षित्वमयशस्त्रिविध्यामा

अ. रा. ३१ संकथयमयमसौ कैकयकुले कश्चैव वयमपि कथमनेन जनपदेश्च बहलीभविष्यताभरतराज्यलक्ष्मीक
णीश्वरतमालपल्लवेन कैकेयीकुर्वशासाम्बूर्यानश्छत्रमयमलोकस्य सुवेदस्यामः रामः उत्थाय तातजन
कथयास्वस्थं तातं स्पृणोमि तथा भवतैव विधेयमिति निष्क्रान्तः दशा श्वश्रुस्योत्थाय वत्सरामभद्र प्रति
पालयमामिति जनकेन धार्यमाणो निष्क्रान्तः ॥ ॥ इत्यनर्घराघवे चतुर्थोऽङ्कः ४ ॥ ॥ ततत
प्रविशतः श्रमणाजाम्बवन्तौ जांब ततस्ततः श्रमणा ततो मिथिलाया निष्क्रम्य संयरा शारीरमवकीर्य
मारुतिप्रत्यवेदितं स्वशरीरमधिष्ठाय शंगायाः स्कंधवीरं नाम वज्रमागत्य भूतास्मि जांब ततस्ततः श्र
मणा ततश्च समनात् पदमेव तस्मिन्निमौ रामलक्ष्मणाविथ्येसीनेति सर्वतः शब्दो महानभूत् जांब
महर्षे ततस्ततः श्रमणा ततश्च कावेतौ रामलक्ष्मणाविति कर्णधाराधिपतिना गुहेनाहमनु
नं४५ युक्तानिवेदितवती भगवतीपतादृशा रथेन मुनिप्रसादात्मामः भगवाण्डकृषस्य कलाश्चतस्त्वः तामा
मयं गुणामयः प्रथमाङ्कमारो वीवीरोद्भतः भवरसौवपरस्तुतीया जांब श्रमणेसाधूक्तं ततस्ततः श्र
मणा ततश्चोरकांतनिवृत्तिताभुयात्रिकबंधुवर्गः संभ्रमोपनतेन गुहेनोपनीतां नावमधिरुह्य
नीतौ भूतेशमौलिस्त्रजममरधुनीमात्मना सौ तृतीयस्तस्मै सौमित्रिमैत्रीमयमुपकृतवानातरेना क्री=
विकाय यामशस्य स्तनीभिः शबरयुवतिभिः कौतुकोदंचदक्षं कृच्छादन्वीयमानस्त्वरितमयमगिरिं चि
नं५

त्रक्रंतंघतस्थे जांव हंतमहत्कफणं श्रमणा आर्यकफणमया देवतास्मिन्निंगुदीतकृतलेकमारयोर्ज
दाग्रहणाद्वयानमंतरितवयास्मि जांव श्रमणे सर्वमेतत्कल्याणोदर्कं भविष्यति श्रमणा अहंतनिषा
द्यति प्रीतयेनत्रैकातिष्ठम् अतीते चरणरात्रे सप्तश्रातियोरजनपदः पितः स्वर्गारोहणवार्ताभिधायी
दूर्ताराधियिर्हितीयोरामभद्रमयोध्यामनुपनेतंतेनैव यथाचित्रकूटमुपगतः जांव सातंके ततस्ततः
श्रमणा ततश्चोत्सवेतस्मिन् आर्यलोकेशुकेकयानामाकल्मषकीर्तिस्तंभंनिखनताकेनापिच्छ
लितास्तानः ततः प्रतिग्रहणाद्वनूनांप्ररमिति भनः भनरतुबंधीरामेण स्वशरीरस्पर्शिकयाश्रया
दिष्टः कृतजटायविग्रहोभवत्तः आरभंगारुनिषेवितमस्यपादुकाद्वयं भद्रासनमंगीरोप्य प्रजाना ध्या ३
मभ्युदयिकमेवादिष्यमाणस्तदेवनंदिग्राममंगतः जांव सहर्षं हंतफलितमस्माद्यवसायः
परिश्रमाभ्याम् ततः २ श्रमणा ततश्च शावमाशौचमास्थितस्यतत्त्रियस्यप्रतिषिद्धमस्वग्रह
णमितिच्छिद्रान्वेषिभिर्जनस्थानवास्तव्यैः खरदूषणप्रातिभ्यमिस्तत्रविराधोनामतोद्गांश्रहि
तः जांव विहस्य धिग्मूर्खान् आतिपातिकेहि कार्येरात्रोसद्योविशुद्धिः ततः२ श्रम ततश्चवि
राधवधतणाल्लिमहादयेउः सहशोकदीर्घाकोमोर्धदैहिकीपितः क्रियामतिवाह्यभगवतावलः स
उदक्सृष्टिंधयेनविर्ध्याचलवायलारंभयातिनावातापिदानवदीवनिघ्नामंगालकलशेनकलशयोनि।

म॰ नामनायामरण्यानीं प्रविष्टे दाशरथी धराथवनामा वायसः महर्षेर्वैदेहीमुपालब्धवान् जांब स्वग
ना॰ तम् इदं तत् शाकुनं नाम प्रकाशम् ततः २ श्रम ततश्च रक्षोभिर्वारवक्रमभांडमिवस्तनं विदेहदुहितु
३८ विंद्दारकाकः ऐषीकमस्त्रमधिकृत्य तदानमहर्णाकाणीचकार चरमो रघुराजपुत्रः जांब ततः २
38 श्रम ततश्च क्रमेणैव हस्तीनोहृणादीनुपसर्प्याय महामुनीन् अगस्त्यशासनाद्दृत्तिपंचवट्योरन्तर्वृहद्भः जां
ब सहर्षम् तर्हि हृतस्तपोवास्माकम् कियदंतरमृष्यमूकजनस्थानयोः श्रम आर्यनवल्वयापि श्रो
त्रि-षम
तव्यं स्त्रणोषि जांब प्रवहितोस्मि श्रम ततश्च काकुकीराममनुप्रविश्य रसैदास्यामीति संकल्पित
पतिद्रोहयातनाकिनीशूर्पणखा लक्ष्मणेन रोषस्फुस्याणिकर्णनासौष्ठमयीभिस्तिरभिराकृतिभिः प्राय
श्चित्तयांचक्रे जांब सातंकम् अहहमहानर्थकंदः संवृत्तः श्रम अथ भगिन्याः ताहशां विडंबनमवलो
क्य खरादिभिः किंप्रतिपन्नम् श्रम विहस्य यन्नाम भद्दे स्तनयन्तु षिप्रतिपद्यते जांबसहर्षेरा
सम् तत्किं तेपि वालिसहायकोपस्यापेनोविराधयात्राप्रहृतमधानमुपपन्नाः श्रमणा अथ
किम् जांब श्रमणे प्रवृद्धमिदानीं रामरावणयोर्वैरम् श्रम हसंती आर्यमनेवरप्रभृतीना
मपि भवाभिधानेन केवलं क्रोधयिष्यति वा च मात्मनः पुनः पुनर्वृत्तरमापि शूर्पणखामत्र मा
वेदयिष्यन्याभिभवं दशकंधरस्य जांब श्रमणे लब्धस्यानमनर्थकंदस्त्वेतस्य प्रभुरप्योस्मि ऐला

केनचरापि कौशिकस्तु त्वारम्भल्लेकेश्वरो यत्नेशाश्वतिकं विरोधमधुना त्वेते हन्ता वा यवाः उत्साहप्रभु
मन्त्रशक्तिभिरलंभूष्णुः खलसौ वली हृष्टा स्मृर्पनखानिकारमपरं हन्त्रः कथं मृष्यते शनैरनयोर्वि
रोधसंघट्टनेन तव्यसनस्योदाहारयिरसदायः स्त्रयं सन्तु नासद् संधानमीशात्कवः स्यात् श्रमणा आ
र्य किमिदानीमनुष्ठेयमस्ति ममहि शिष्यपुत्रो निषादचक्रवर्ती गुहो लक्ष्मणमित्रं अनेन सोपानेर
न स्त्वोधितो हारखुपतिरस्माकं जांब सहर्षस्मितम् श्रमणे सत्यमसि सुग्रीवपक्षपातिनी तद्
ब्रूस तव रघुपस्यापयनिषादराजमिति श्रमणा निष्क्रान्ता जांब सर्वतो निरूप्य अयेश्रमणा प्रियस्य
ह्यस्माकं दक्षिणस्या दिशः परायतं जराभुवि विस्रपते तदेनमनुपालयामितावत् हरहशोग्रु
ढाः कदाचिदेष लंकाद्वीपप्रान्तमप्युपलभेत प्रविश्य जटायुः आश्चेवोयमस्माभिः पंचवटी य.
दस्यां गोदावरीतरंगसेकसुकुमारमांसलपरिसरारण्यमालिम्ना जनस्थानसीमानः अपिच इ
यं तेमधुमत्तकोकिलवधूनिर्धूतचूतांकुर प्राग्भारप्रसरत्परागसिकतादुर्गास्तटीभूमयः
याः कृच्छ्रादतिलंघ्य लुब्धकभयात्तैरेव रेणूत्करैर्धारावाहिभिरस्तिलुप्तपदवीनिःशंकमेणीकुलम्
जांब किं विहृ उपसृत्य गतं पुनरयितावेगेन वयसः जटा दृष्टा कथं जांबवान् सखे त्वमस्वनः
सभाजयिष्यामि तावदमवंते मयाहिमालयाचलकुलायादार्ये संपाति पादानभिवाद्य निवर्तमा

त्रि=

अ॰ नेन मारीचसहचरः संचरन्निमामरण्यानीमभिलषति तो राक्षसराजः तदतिविषममाशंकमानं च मां
रा॰ रामभद्रस्त्रेहसत्वरयति जाव सगतम् वयमप्येवं तदेव प्रतिपिपित्सामहे प्रकाशम् सखे त्वरस्वेति
३५ निष्क्रान्तः जटा परिक्रम्यावलोक्य च इयमग्रे पंचवटी सवितर्कं नीतो दूरं कनकहरिणच्छद्मना राम
३९ भद्रः पश्चादेनं द्रुतमनुसरत्येष वत्सः कनिष्ठः बिभ्यद्भिर्भ्यस्त्वाविशति ततः पर्णशालां च भित्त्वा हाधिक्क
ष्टं पश्यति निजामाकृतिं रावणोऽयम् सदुःखम् आर्यपुत्र आर्यपुत्रेति क्रन्दन्तीं कुररीमिव रथमारोप्य वै
देहीमेष पापः क्रामति सावेगं परिक्रामन् आकाशे अरे रे रावण वधूटीमिक्ष्वाकोर्निजकरतल
स्पर्शमलिनामिमां कुर्वाणस्य स्फुरति ह्यसिरेषोऽभिमुखो भव भवतः कुले येषां किं त्वमसि गणितास्ते पितृवधो
न सम्यग्ब्रह्माणं कथयसि वपुलस्य भवतः पुनराकाशे अलीकाहङ्कारमभ्रमधूसरितवक्त्रवल्मीक
किं मास्य वैरात्मा यशादाकिमान्य जगद्विलोभि सीतामिमामिमं हरतो मम अयं किल जरन्नुड्क
रटाकृष्य नेष्यतीति आः पाप कथमेवमभिदधासि तिष्ठ २ भज विभ्रममेतेन व्यर्थसंरंभविस्फु
र्जितपसरसि चोरंकारमाक्रुश्यमानः त्वदुरसि विदधातु स्वामुपस्कारकेलिं कुटिलकरजकोटिक्रू
रकर्मा जटायुः इति निष्क्रान्तौ विष्कम्भकः प्रविश्य लक्ष्मणः अहो दुर्निवारदारुणक्रोधशोकानला
नुजागरतो विषमोऽयं दशाविवर्तः यस्मिन्नितिकर्तव्यताभिधानमस्माकं मनोयायिके तथाहि तमार्ह

त्य =

रक्षःकंठच्छेदनक्रियासंभूयमानोगिरंनाथो प्रविलीनवर्णविधुरामार्यः समाश्वसितिमे वाधेनातनरा।
मुक्तीवितकथापर्यंतमूर्च्छायितक्रोधोत्पीडनिपीतशोकजडिमाहाहेस्तुविश्रामयति नेपथ्याभिमु
खे इतइतआर्यौमारीचमथनः कृष्णंनाममकूरवाचीककभमभिप्रवर्धमाना विंध्यवनवीथयः प्र
विश्यतामः आकाशेलक्ष्मणः अहो क्रलेवाशौर्यंवाभुजसमुत्पेवानतपसिवावभूत्रनेशंचमामिवभ।
विताशेनचरमे अहोहास्सियोध्ये कथमतिविषादेपनखेलप्रवीराणांपंथ्याद्दशवदनवेनासिच।
लितः विमृश्यसखेदस्मितं हंहोपोलस्त्य सिद्धोत्तचयरमाराषविगतेदेभिः प्रपौत्रस्यतेहनेरघ
पुलस्त्यवर्जमभितः स्मेरेषुदेवर्षिषु तिर्यग्दृग्निरसंपातानमयितंतदुर्वीरलज्जाभरज्ञानश्रीस्तव
तन्मुखीभगवतोधातुःकथंवर्तते दा णमनुध्याय्याहापिप्रियेविदेहराजपुत्री निसंवरणं नाटयति
लक्ष्मणउपसृत्य आर्यकोयमभिषंगोयोनामभवादृशानप्यास्पदीकरोति पतनिवसनेदेवा
दाकर्णेदारुणाहपि संवर्मयतिवज्रेणधैर्यंहिमहतांमनः रामःदीर्घंनिःश्वस्य वत्स सहजोयंरघ
वशंवदस्तनयोहृदिमेवन्यत्रचमनियंत्रितः इहतुकिंकरवैयदयत्रपाकिमपिमामवजीत्यावि
जंभते लक्ष्म परावलोक्य आर्यमथमग्रेजटायुषोवीरलोकसाधनसिद्धेत्तमरणपसादिवेषाः
पश्य भग्नोयंकथमसिरावणरथस्तातेनवज्रांकुशापस्कर माणाभंगुरनखवज्रोद्भिन्नदहृध्यनः रामः

२२

द्म=

म्र॰ सकरुणम् हा सीरध्वजतनूजे प्रियसखि तदा हृष्टस्त्वयायमन्यथा पंचेन्द्रो दशकंठकुंजरशिरःसंचारपंचाननः इति
रा॰ लक्ष्मणमवष्टभ्य ध्यानेनास्यति लक्ष्म स्वगतम् महादोषः खल्वयमतिप्रसज्यमानो मानसः शोकाख्यो
४॰ विकारः तदन्यत्प्रसारयामि प्रकाशम् आर्य पश्य २ विंध्यगिरिराजकन्यान्तःपुरमेतास्तरंगमालिन्यः ३५=
५० वेत्रवतीभिरद्भिस्तीर्थत्रिकपुलिनिकादयते राम उन्मील्य चक्षुषी दीर्घमुष्णं संचार्य निःश्वस्य वत्स दर्शनीय
मेतत् कुमुदवनविशायजाग्रदंभोरुहरुक्ततया मिकविंशास्वमंते मदकलकरिकर्णतालनृत्यन्मयूर
मयूरमनोरमास्तटिन्यः इति परिक्रामतः लक्ष्म आर्य अयमितो गिरिर्माल्यवान् इह महिषविषा
णघ्नस्तपाषाणपीठस्खलनस्खलभरो हिरण्मणिभूषणहस्ताः कुहरविहरमाणप्रौढमल्लूकदिक्का
वयचकितकिरातस्वनस्तम्भावनीताः राम: विंध्यहृष्टा सकरुणम् प्रतिपदविसरंभूयानच्छः शिख
ड भृतां ययामिलितमलिभिः संभुज्यंते करंबविभूतयः अभिनवघनव्यूहोरस्कः प्रवर्षति माल्यवान्नि
षधरवधूगर्भाधानप्रियंकरणीरपः वत्सलक्ष्मण आरय मां न शक्नोमि स्तंभयितुमात्मानम् इय
मविरलश्यामासु श्यामुखीमधुरस्वरानतुरवयवैर्भ्रान्तस्फीतहर्षेतिविवर्णितां स्फुरतिजडतावाष्या
येनेहशोगलतिस्मृतिर्मयि रसनतयाशोको भावश्चिरेणविपच्यते इति लक्ष्मणो नयायमाणोनि
मीलिताक्षएव हा प्रियेदंडकारण्यविहारसब्रह्मचारिणि इति पुनः संमुह्यते लक्ष्मणः सखेद

मात्मगतम् केनपुनरेष रसो रसांतरेण तिरस्क्रियते नेपथ्ये आः पाप दनुकबंधक हतकायेन
भवसि रामश्चाकर्ण्य ससंभ्रमं वत्सेनात्मना दनुकबंधकेन सह कलहायमानो वयस्यस्तेषु ह इव
श्रूयते वत्सुच्छलानि रतोसि तत्त्वरितमापय स्वेति लक्ष्मणो निष्क्रांतः रामः पार्श्वतो विलोक्य सक
रुणं देवि विश्रामशीले मा गच्छसि सीरध्वजनंदनि श्यंते विश्वविश्वंभममर्मवेदिनी निचुलानि कुंजलेखा
इह हि स्ववपुषि न खलु त्वमस्वेनकृता भवत्याकृतमिति च ते ता रणांरशीर्षि छेसाक्षी नाम इति रहसि
मयाते भीषितायाः स्मरामि स्मरपरिमलमुद्राभंगसर्वंसहायाः इति धैर्यमवष्टभ्य लक्ष्मणागमनं तदत्र
चेतास्तथैवास्ते ततः प्रविशति लक्ष्मणो गुहश्च गुहः जयतु २ देवः विनेता दृप्तानामयमभयदुर्गो
दितिसुतदंडकनिष्ठः काकुत्स्थो जयति जगत्त्राणधुर्यचरितः यदस्यैः पाप्मानं रजनिचरजन्मग्रहमुजं वि
जित्य स्वां लोकाननविकलमुपानिष्ठ तदत्र रामः साधुवृत्तम् शिवास्ते सुरदेवयानाः पंथानः वत्स गु
ह विषयति विवर्तमानः कश्चिदचलइवलांछितः किमसौ दनुनाम्ना प्रहरणीकृतः गुहः देव दुंदुभिना
मदैत्येंद्रं निक्षिपेष कपीश्वरः तस्य कंकालकूटोयं कुमारेण विलोडितः तन्निमित्तजन्मा संप्रति पु
नर्बालिनो महानाभियोगः संभाव्यते लक्ष्म ततः किम् रामः वत्स मामैवम् माननीयः खल्वसौ
पुराणवीरो महेंद्रसूनुः गुहं प्रति कुतः पुनरागच्छतो वत्सस्यायोजनवाहुसंगः संवृत्तः गुहः दे

कामगिः

प्र· वयोमयावेनसत्वरमतिंदूरावणेसीतादेव्याः रामः सातंकं किंस्यात् गुहः यतउत्तरीयमुत्प्लुत्यवदनमा·
रा· नगृहीत तदेनद्देवगुणानुरागिणा कुमारसुग्रीवेण सभाजयितुमुपस्थितवतो मे हस्ते देवस्य प्राभृती·
५८ कृतामिति रामस्यार्पयति रामः गृहीत्वा हृदयेनिधाय सास्रम् हादेवि विदेहनंदिनि कथमुत्तरीयशे·
५१ षाहृदयसे इति मीलिताक्षो लक्ष्मणमवलंबते लक्ष्म निःश्वस्य सखेनिषादराजकुशलं सुग्रीवस्य
गुहः प्रयत्नार्थवार्तमनुयुंजाने रामः स्वगतं जानन्नेव दयमानतोपहरतेन शैयसीमलिवाचं दर्पीड
मुपासितं सहि शिरोरामस्यायेक्रान्तवान् तत्रासौ रजनीचरस्य नखजः कंठाटवीकर्तना छिन्नाणे·
मेमवंशहासहतकरताणोयमग्राहतः लक्ष्म आर्य कथमस्मास्तवनौकसोपि सौजन्यमनुरुध्यते
रामः किमुच्यते सुग्रीवःसनाभिरयमस्माकं प्रस्याहि सभगवानेत्ताकस्यवराजवंशास्य प्रसविता
सविता हृदयसंचोत्तरीयं दृष्ट्वा वत्सगुहस्मरयामि सुग्रीवदत्तमतो दर्शनाय तदह्युश्रुकगामिने मा
र्गमादेशाय गुहः सहर्षमात्मगतं कथमचिरादेव फलितवती जांबवतो मंत्रशाक्तिः प्रकाशाव इत
इतोमतंगाश्रमवर्त्मणा इति सर्वे परिक्रामंति गुहः देवपश्य विदयतिसुवमदर्णोद्भूतनानूपनीय
प्रहसनसहचर्याणिमनुयन्म सुराः फलपुलकितजांबुकुंजकुंजतकपोत प्रियपाशवहगुंबधीबंध
वोविंध्यलोखाः रामः सर्वतो निरूप्य सविरमम् प्रमंतादुन्मीलन्लिहरीलंघनकलाल लाबुधेवे त्य

दूहत ४८ ?

म्यानिलविरलैर्लतास्तबकयः अपि च वैदेहीयातलिपिकरीणां मम धिया समीहन्ते लीलं विपिनविनि
वेशा विरम्यते लक्ष्म आर्य इतस्तावत् भयभ्रष्टप्रेयोविरहविरहंकारहरिणीमुखालोकोन्मीलत्करुणक
रुणकरुणासहचरीं विलोकोन्मूर्छन्ती मलमलामिति शाकाणि हितः आर बाललब्धानो हृदयमपराद्धं
न तच्छरः रामः सास्रम् हा देवि मारीचमृगयाव्यग्रे मयि शान्तिचरा रावणेन आसामिव कुरंगीनां तवोत्पश्या
मि चक्षुषी लक्ष्म स्वगतम् कः पुनरुपायो येन विनोद्यते हृदयमार्यस्य नेपथ्ये भो भो वनौकसः क
वन्त्रः ६ ध्यंतां केनास्मत्कीर्तिकामिनीचंक्रमणकेलिपर्वतो यं विवर्तितो दनुजराजकंकालकूटः गुहः इ
त्थं सभयसंभ्रमम् देवपश्य २ कनकमयसहस्रपत्रपुंडरीकरचितवैकक्षकप्रभामंडलेन दुंदुभिक
कंकतिकरजन्मनाचरोषेण रारोण त्रिगुणापिशंगीतनमा दयानः प्लवंगमपुंगवोयमितएवाभिव
र्त्तते यो लक्ष्म्या वयवौघसंकटभुजामूलस्तलोन्मीलितहेराम्या समरावतीं विद्रवते वीरायस्मै हरिः
निपालोकनकौतुकव्यसनिनीः शंके सहस्रं दृशः पिंडीकृत्य दलच्छलेन कनकाम्भोजस्रजं दत्तवान्
ह्णं च देवस्य महावीरसंवादगोष्ठीयमृष्यमूकयात्रामंतरयिष्यति तदग्रतो गत्वा दिष्ट्या वर्धयामि हृपेत
नयम् रामः एवमस्तु गुहः वाचिकं पुनरेतावत्कुमारसुग्रीवस्य यन्मित्रपर्यायांतरितं देवस्य दास्यमिच्छा
मीति रामः अपवार्य वत्सलक्ष्मण एवमाह गुहस्तिवयस्यः किंच मंत्रोत्साहशक्तिसंपन्नानामपि अः

सु॰ मुपालिकिमपेदंतेसिद्धयः नत्वहंवालिस्थानेसुग्रीवमादिश्यतत्कोशदंडाभ्यांसमग्रशक्तिर्वैरणावंगंतुमिच्छामि
रा॰ लक्ष्मणः यदेवमुपयुज्यमानमिदंस्तुत्यमुपेत्योपयोज्यमाने तत्सुग्रीवेणसंधिरितिवक्रोयंखलुपंथाः ॥
७२ रामः सस्मितम् साधेवंब्रवीषि किंतु ह्यनयोलक्ष्यकंडूभिदुरभुजबलोष्मायमाणः कपींद्रोनायंनः
५२ संदधीतकाचित्दपिरिदिविधौनैषसाहाय्यकामः सोहंसुग्रीवमेतद्दमनहृतमंमित्रमिच्छामियस्मात्
दस्यैवैणेयपत्न्यपाशशिथिलसुचंशक्रमाराधयावः लक्ष्म साधुदर्शिनीबुद्धिरार्यस्य किंच विधूतवाग
येनदत्तुनापिदेवभूयोगतिमवलंबितेनसंदिष्टमार्यस्य यथास्यनिषादपतेर्वचासिदेवेनावधातव्यमि
ति रामः तद्गुहोपिशस्तिहन्तुमर्हतीति लक्ष्मणः हंशति वयस्यएवमस्माकंहिससुग्रीवोवक्तव्यः पितायं
देतोधास्तवतवाणिवस्मत्कलगृहमंतुर्वैमात्रेयस्तदपिसहजंमित्रमसिनः अयापित्नातेयंशीथिलय
सिकायेयतरलः घातास्तम्भेवालिततजरमललोलाःप्रतिभुवः रामःविहस्य वत्सगुह पश्यखलुपो
लत्स्यगतेनामर्षेणधूमायमानोयथाकथाचिद्वाचासौमित्रिरभिदधातुनाम सततसमिध्यमानजान
कीविरहवैश्वानरेणरामचेतसापुनरग्निसाक्षिकमेवसुग्रीवोमित्रमभ्युपगतः गुहः सहर्षम् परमनु
रहीतोदेवेनविकर्तनतनयः सपरिहासस्मितं सुग्रीवेयदिपतनपातमधुरंदेवनदीयंमनः किंतत्तेन
विदांकरोतुभगवानंभोजिनीवल्लभः नध्येनात्मजराज्यलाभरभसोद्भूतेनयत्तेजसामर्हंदस्मादधिकेनदुः

कमलेभ्यः श्रियं रविः नैव पश्यामो भो वनौकसः ॥ २

सहतरो लोके प्रवर्तिष्यते लक्ष्मणः विहस्य कथं तपनजन्मनो राज्यमंगीकारितावयं वयस्येन ॥ रामः सस्मितम् ॥
वत्स गुह न तावत्स्वकार्यमेव प्रतिशुश्रूषते मे हृदयम् गुहः सप्रश्रयस्मितम् स्वामिन्प्रियमेव महत्तां भो वाली संतो·
मनसि कृत्वैव प्रहर्षांकुरस्येव स्तुनि कस्य प्रतिस्फुरणेति स्मं कथयतु भवंतः डिंडिभिकरं कवितेय संभाव्यमानगंभीराव
ष्टंभनिर्भरेणाकेनास्माकमियं चिरस्य भुजकांडकंडूतिरपनेष्यते गुहः स्वगतम् मन्ये हर्षामयाविष्टो दोर्भ्यां निस्त
ममर्षणः जांबवन्मेरणीं दीनः प्राप्नोयं लवगोचरः तदहमपि वीरयात्रादर्शोत्सवमनुभवामि प्रविश्य वाली·
पुरोवलोक्य प्रसन्नोज्वलाकृती कावेतौ नियतमेताभ्यामेव दानवनायकं कालोत्तद्येयोनिमित्तेन भवितव्यम्
स्मृतिमाभिनीय सवितर्कम् संदिष्टमस्मात्प्रियसुहृदा लंकेश्वरेण प्रकृ मकांतारजमारभक्ति दोर्भागिने
योजनकेन युक्तः मनुष्यसामंतस्तौ निषंगी सहानुजस्तिष्ठति दंडकायाम् तौ चास्माकं तत्र विहारिभिर·
जनिचरैरुपाटरुखरीं हानिमातिष्ठमानो भवद्भिः प्रतिकर्तव्याविति तत्किमयं वायं च तौ स्यातां रामः वत्स।
लक्ष्मण किमयं ब्रवीति महावीरः लक्ष्म किंचिदुपसृत्य इतश्रावाम् इतो भवान् वाली भोः कावेतौ युवाम्
लक्ष्म दाशरथी राघवावावाम् वाली श्रीपुष्मन् आकारविशेषणवगमयति जातिविशेषान् तद्विशेषं ब्रूहि ल
क्ष्म ननूक्तमेव राघवाविति वाली साभ्यसूयमिव वज्रदर्पेविज्ञणोति तत्र तां को विशेषो रघुपुरुषदभिपत्सेरा
घवावित्यभीहणम् परिकलयितुमिच्छे नाम सांस्कारिकं वा महत्कथय मत्प्रश्नयात्रां श्रिनोमि लक्ष्म

म.
वा.
४२ 43

सधैर्यसंभ्रमम् आवांतौ रामलक्ष्मणौ वाली सविमर्शमात्मगतम् कथं तावितिसर्वनामपदेन प्रतिज्ञावित्याह
ताकिमनयोरन्यतरः पिनाकस्य धन्वनो दमयिता सोपि रामभद्रः स्यात् भवत्वेवं तावत् प्रकाशम् विहस्य प्र.
कोवेशपरिग्रहः परिकरः साधारणः कर्मणा माकृत्यो मधुरत्वेमव सदृशं तत्स्वैव गंभीरता तद्युक्तं चिरस्तु नत्सको
स्मिकतरो वां रामभद्रः पुनः सर्वतन्त्रवधन्वतीभृगुपतिर्येनावकीर्णीकृतः लक्ष्म सविनयम् आर्यसांकंदन
लक्ष्मणमावदते वाली प्रथममप्यरो दाशरथिः कौशिकांतेवासी रामः लक्ष्म अथ किम् वाली सहर्षोल्लासम्
किंचिदुच्चैः भोभो रामभद्र एषैवैवर्णमात्रव्यवसितजगतो भार्गवस्य ++इति++ आर्यसाधूक्तं महाभागेन नितोपनत
स्वांगशस्त्रैव तैरस्मीजातिः रामः विहस्य धनुरास्फालयन् मुहुः सर्वेषां प्रसरेण रावणिरसौ यत्तुर्यशो भागि
नेचक्रे गौतमशापयंत्रितभुजस्यामानमात्वे[illegible]उले कस्मारातेकृटीरतां गमयतां वीर त्वया रावणं तत्सम्पृष
महो विशल्यकरणी जागर्ति सत्त्व इता सोपि त्वमधुनाद्वैवेन शरव्यीकृतोसि वाली सरोषम् आः का कृतस्य अ
सदोर्मूलविकृत्रलंकषविषमभुजग्रंथिभंगाप्रसंगक्रोशलुंके द्ददप्रतिभुवनविजयख्याति सर्वस्वमाप यः कश्चि
द्विक्रमो यं सत्वलु कलिचुरि तत्र साधारणत्वादंतर्दुर्मायमाणो विजितभृगुपतिं त्वामजित्वा डनोति तदेहि विम
र्दत्वमां भूमिमवतरावः इति निष्क्रांतौ गुहः स्वागतम् दिष्ट्या फलितमस्माकं मनोरथेन लक्ष्म नेपथ्याभिमु
खमवलोक्य इदमयतो वानरद्वयमार्यस्य पार्ष्णिग्राहमिव संभ्रमादार्यमेवानुवर्तते तदहमपि धनुरारोपयामि गु

स्पृगभीदाङ्कहतवज्जातिस्तमासि पार्श्वे हताशमयनः स्तुभानम् कल्याणस्येदमयः ग्रामिलदशामुत्खस्फोटकं भुविकारो वीरस्य द्रोश्च
नस्तापरिचरत्नविरं चत्तघीनंदनोच रामः हृष्टासद्दर्षम् सप्तश्रमहावा द्रः संक्रांदननंदनः येन वीरेण गुप्ता या कोकिं ध्याया मियं
मही गवणाभिभवक्रांता शाश्वडुत्साममस्मृते शतिपरिकामति लत्म महाभागश्चायं दन्तरतो भवान् वाली उपसत्य महाभागरा
मभद्र स्वरास्वराणा मस्ताभिदीव्यनां सभ्यकोऽशनिः प्रथमेनारदस्तशोये नास्ति भजगोचरः रामः महावीरा किमुच्यते भूयोभिषि
क्तोसि समरशौण्डानाम् देवः सत्वाममूतद्विषदुपमृदितस्वर्वधूवेणीवंधवेलाधारालवैरपस्मरसमरोत्रुमरौजाविशेजाः योवि
ज्ञेत्स्वातवाणव्रणानिव हानि भंनिर्भराभंगुरभूभीमाश्रीमश्रिदंगौलदवदनलघारज्मदलां सहसम् श्रापिव वंदिम्लत्सजगाहि
जित्वरं भुजस्तंभौ वडुः संचरं रत्नो राजमपि त्वयाविदधता संध्या समाधिव्रतम् ब्रत्यतीक्ष्णनकान्तवीर्यचरितास्तु न्तुत्यरे वांसमे
सर्वाभिर्मे दिग्भिर्भिरंत्रुनिधयो विक्षेपि विस्मापिताः वालीविहस्य चिरायराविंचरवीरचक्रमार्गकवैतानिकयशपतस्त्वाम् मो
स्वधास्यमोणाम्मि मांच वाचं नस्पृणुतस्त्याति मानसं मे किंन येनाखिघसमस्तपार्थिवकुलप्राणांतकं कार्मुकं रामः

श्री रा

५५ सप्रतिलंभितो भृगुभवामुत्संगसिद्धां स्रुचाम् इत्थं वीरचिरस्य रामभवतस्तु भूर्भुवः स्वस्त्रयीहृत्युन्मर्मव्रणरोहणौ स्तथ

५५ मिमौ बाहू बहूनामतः रामः सस्मितं नन्वेतरपि मौर्वीकंगुद्द सर्वस्वरदिहणम् सज्जमस्येव मेरतो लक्ष्मीमूलहरं धनुः

तन्महाभागोपि शस्त्रमादत्ताम् वाली साधुभो महादानविग्रयया धर्ममभिदधासि किंतुनः नयोहि सांग्रामिक पक्षदो

षतीयदात्मजातिषतितृपमासुधम् अयस्कुशीभिः कपयो न शस्त्रिणस्तत्तास्रुत्युशिष्मनखाश्मसंततिनः तद्वत् ॥

त्रुटित

रः हृष्टाः सहर्षम् कुमारालमावेशेन ननवयं सुग्रीवो रामदेवगुणानुरागेण वालिमत्सरेण चाविगणितोत्साहः
समरसीमानमवतरति लक्ष्म दिष्ट्या सपक्षवैकर्तनिः अथ अपरः कः गुहः अयमपि किष्किंधेश्वरस्कंधावारे
कवीरः प्रभंजनस्य पारमेष्ठ्येण यस्य ज्येष्ठो हनुमान् लक्ष्म सहर्षम् कथमयमसावांजनेयः अयं हि वलशापपरिक्लि
ष्टस्ववीर्यज्ञानयंत्रितः अस्मेरपि भुवं वीरैः कीर्यमाणमुपेक्षते नियतमनेन स्वचर्यया हृदयशल्यमुद्धवि।
ष्यते इदं तद्वर्तमानमेकतल्पसूतमन्त्रार्यस्य जयलक्ष्मीयोत केयमासिवैमयंवा सुग्रीवो वानकेनचिद्दृंशोना
धिकारिणः गुहः ससंभ्रमं कुमारपश्य २ समन्ताल्लाभिन्नं वालिप्रहरणैः क्षतान् हत्वा चर्वलितं वाणे
रामतूणीरमागतः अहह प्राणैः समं कनकपुष्करकंठमालासूत्रेण दाशरथये विहितातिथेयः दिक्कूलमु
द्वहयशः सरिदादिघोलः शेते सवीरशयने कपिचक्रवर्ती लक्ष्म सखेदम् हा देवसंक्रन्दनरूपनवीहंसी
महावीरप्रकांडमात्मजं सहस्रेणापि लोचनैरवलोकयसि नेपथ्ये डुंडुभिध्वनिः मंगलगीतं च गुहः सहर्ष
म् कथमार्यजांबवद्भिमंत्रितैः शातकुंभकलशैर्नीलः कुमारसुग्रीवमभिषिंचति स्वयं चास्य देवो दाशरथिः
म्व कार्तस्वरपुंडरीकमालया कंठमलंकरोति लक्ष्म प्रिये २ नः नेपथ्ये भोभो वानराऋक्षभल्ललोलांगूलप्र
यथतयः सर्वानेषवो महाराजसुग्रीवः समाज्ञापयति सज्जयंतु भवंतः सर्वाण्यैव राज्योपकरणानि अथ
महे सीतादेव्याः प्रवृत्तिमन्वेष्टुं शहित हनुमन्तमोर्धमोद्धर्तिके लग्नकुमारमंगदमभिषेक्ष्यामीति लक्ष्म उत्सवः

अ. सोयमस्माकंसर्वथाप्यस्वयंगमः किंतुवालीविलीनोयंव्यथयत्यतिवासवम् श्रुतविक्षिप्तष्यत्रृष्यनेतरं जय २ जगान्न
रा. तेरामभद्र लक्ष्मणवालिनिवर्हणप्रशमितेहेराज्यवैराग्ययाकिष्किंधायतनैकदेवतमयंतारापतिर्दीयते नमारंभ
५५ वराजसंगात्समपिप्रात्वानिहर्षादभूदस्तांभः स्वतोतामौक्तिकमयोगुल्मः सहस्रेक्षणः लक्ष्म प्रियंत्प्रियतरं नः
45 वयस्यतदेह्यावामपिमहोत्सवसंविभागिनौभवाव इति निष्क्रांतौ ॥ इत्यनर्घराघवेसुग्रीवाभिषेकोनामपंच
मोंकः ॥ ॐ ततः प्रविशतिमाल्यवान् २ सर्वतोवलोक्यसखेदम् अहहकष्टम् दश्याःप्रदीप्तपावकपरिचय
पिंडस्यहेमवेश्मनः क्षणमुत्प्लुत्यमानेहनुमतिलंकापुरीहेशाः अपिच निजाकिरणेव प्लुत्तस्वितनिद्रो।
त्रत्नरूपभेदकर्मठमणिभवनेषुकृशाणुज्वालाः फलतोनुमीयंते विमृश्य अहोदुर्निवारताभवितव्यतायाः
दोस्तंदोहवशांवदत्रिभुवनश्रीगर्वसर्वंकषः कैलासोद्धरणप्रचंडचरितोवीरः कुवेरानुजः यत्रायंस्वयम
स्तिसेयममरावत्यापिवंद्यापुरीनीतामर्कटकेनकामपिदशांधिग्दैवमावश्यकं नार्किविदे तदाहदुर्नयेरावण।
स्य सखेदमाकाशे ग्राःपौलस्त्य विधास्यद्दशवक्त्रनिजाननेषु सस्वौद्रस्थितवतीरवलोक्यकेभ्याः ते
भ्योपराणिनियतंदशनेशुकानिस्वस्वभ्रणमरकरोत्सकथंजडोसि क्षणंचस्थित्वा कथमेवमेवविशीर्यतेनः
जलम खरादीनवधीच्छामोमत्समतंचमारुतिः स्वयंनिष्क्रामयामासदशास्यभ्राताविभीषणं अलंवाद्वविनी
तमतीतमुपालभ्य सिंधोकरीचितीरेनिवेशितस्कंदावारोदाशरथिः किमारंभतइतिकथ्येनप्रतीमः अहोहृष्टा

कथं राघवचरितानि विचरितुं प्रहितयोः शुकसारणयोः सारणः प्रविश्य सारणः जयतु २ कनिष्ठमातामहः मा-
ल्य अभिनंदय समीपमुपवेशय च वत्स सारण कथय मम नैव यदेन सुग्रीवकटकादागतोऽसि सारणः अथ किं ।
माल्य तद्यथानुभवमभिधीयताम् सारणः सारसंक्षेपेणैकसा मम सन्मुखे नैव शतशः प्रतीते मातामहेन अधुना
त सेतुपथमनायमिलितेषु सैनिकेषु वानरमूर्तिधरोऽपि महाराजविभीषणेन मर्षितः सभयम् आर्य चिरप्रवासे
न महाराजे स्वलीकप्रवादो मामनुबध्नाति माल्य साकूतम् किमभिषिक्तः कनिष्ठवत्सो राघवेण सार अथ किम्
माल्य तृणमिव स्वलंकं त्यक्त्वा निःश्वस्य वत्स निःशंकमभिधेहि सार कुमारविभीषणेन तत्काल संयम्य चाहं रामस्य
दर्शितः माल्य सातंकम् ततस्ततः सार ततश्च राघवेण निजसचिवानिर्विशेषमुपचर्य वस्त्राण्यपि च प्रहितोऽस्मि
माल्य सहर्षम् किमुच्यते यावद्गुणभावी हि गुणो विजिगीषूणामुदात्तता विशेषेण पुनरयं रामभद्रः किंच अभे
देनोपात्तेऽस्मदुदरे वास्थितवतो विपत्तां संभोज्य अपगतवनो वामभुलिहः अपर्याप्तः कोऽपि स्वपरिपरिचर्या
परिचयप्रबंधः साधूनामयमनभिसंधानमधुरः अथ शुकः किमासीत् सार अहमपि न जानामि माल्य विमृश्य
वत्स विभीषणस्य रामोपश्लेषेण स्वकुलव्यसनमिति मन्तव्योऽसि सार आर्य तथा यमग्रजनि रार्यसंतानेऽकुमारः कथं स
ज्ञायां संधानरमवधूय विपत्पतवर्ती संपन्नः माल्य वत्स दशग्रीवे शस्त्र निःश्वस्य अथवा दैवम् सार वत्सकेसवि
कलत्रसंभवेन प्रभंजनसूनुनाविलंघिताम शोकवनिकामवलोकयता जानकी वार्तां विभीषणमवोचत् वत्सपश्य ॥

मु॰ रा॰ ४८ मनुष्यपोतहतया वष्टंभेनडुरात्मना कपिकीटकेन कथं विजृंभितमिति सार ततस्ततः माल्य ततश्च विभीषणः श्र
णम्यआजितपत जातिमानयमानुषीमभिमुखोहमस्तयादेहयः स्मृत्वा वालिभुजौ न सांप्रतमवतातं चतेवान
रान् ततः पौलस्त्यमहाग्निहोत्रिणमहं त्वामेतदभ्यर्थये सीतामर्पयितुं च चक्रतलिङ्गः कामं क्रुद्धं वीक्षतान् सा
र श्रुतं हर्षवालिभुजाविति ब्रुवता मातामहेन स्मारितोस्मि आर्य किमाचष्टे सेव्रहीतिधवाधीशः श्रेणिनिक
षैः प्रकोष्ठैर्नीरोम्णः कपिभटभुजस्तंभनिवहान् स्मरे वोर्मात्सर्यादनतिचिरसंरूढमृदुभिः शिरोभिर्विध्योय।
द्रमयिन सोढुं यविग्रुढः सायांकम् ततस्ततः माल्य ततश्च रोषांधतमिस्त्रमज्जनाराक्षसराजेन तथा चेष्टितं
यथा विघत्तमध्याश्रिताः सार सर्वे आकाशे हा देवपौलस्त्यनंदन कथं भवत्यैवंवैयर्थ्यं दृष्टांतेनानुमानतो
मूलच्छेदनिमित्तान्निवर्तयिष्यते लोकः साभ्यर्थनं च श्रीविषक्षरोपवायंस्यात्तातपदानिवदृ तेषामेकमपि
च्छिंदन्नवं जयप्रसरीं श्रियम् मंत्रिणं प्रति आर्य यत्सत्यं राघवेण बृहद्बानरबलार्थनीमुपलक्ष्य शंके विभीषणः
एव यस्माकं कुलतंतुरवशिष्यते माल्य निःश्वस्य वत्स हयोरपि कटकयोस्त्वज्ञोसि किमिदानीं चिंतनम्
सार न व एवं ब्रवीमि राजपुत्रोंगदो सौ वालीनवबुडि राममिव पात्रेय यदा धीयते तत्र दाक्षयति माल्य ततः
किम् सार ततश्च भवतः पितृवैरिणो रामस्य सुग्रीवो भ्रुस्यायाकिंकिंदायां च तत्र भवंतमभिषिच्य वालिसोदर
स्यात्मनेमनृणं कर्तुमिच्छामस्तिगूढप्रणिधिमुखेन दशकंधरादेशमभिधाय सुग्रीवाशिविरादपवाह्यतेन तस्मिन्न

पक्रांते च खगेन्द्र महिम्यो महिम्भयोपजातजनेरमवे हनुमाणेवानरपतिः शिथिलितरामप्रयोजनः स्यात् माल्य
वान्मितन् वत्ससाम्बुसमर्थयसे किंतु नः स्वयमंगदो गर्भेन्द्रयोभिनवयौवनोज्ज्वलयौवराज्यसुखोपलालितो
दुरपवादश्च येनास्य मातापितृवधवासनापि सुग्रीवसंबंधिनः कथमेनमुज्झिष्यमानमनुजानीयुः सार यथाह
सुमार्येण किंचकालदत्तपीठंकनीतिप्रयोगः तथात महोत्साहैः कापिभिः सेतुकर्मणि प्रवृत्तैर्यैतावता का
लेन समुत्तीर्णो महार्णवो रामः सवेलशैलोपत्यकामध्यास्ते माल्यवान् सविमर्शाद्भुतम् सुसीमनुष्यमात्रेण लं
ङ्घितो यदि सागरः पुत्तापोदशकंठस्य भुवनैरपि लंघितः सर्वदेवं च पौलस्त्यस्य सुरासुरवंद्यशीर्षसानि माल्यवं
त्रिदशयंक्रुवाणेन रघूद्वहे नवटितेसैतानिधायवंभसाम्व सुग्रीवोन्मुहूयतीसहस्रविष्टतं राजीवाभिशेरवैः प्रत्याह
न्तरसस्य चामृतभुजो पीठो: स्वर्द्रंतेकलाः विमृश्य वत्ससारणा वालिवधविशुद्धपासेरनेकवानरानेकना
यकेन साक्षात् पक्रान्तेन सख्या सुग्रीवेण महूपतस्य हनूमन्मुखरितास्मदीयदूते रयमेव सविहिताभियास्यल्क
मणस्तस्याभियोगसमयः सार आर्यमुयमेवात्मदृष्टप्रक्रातिसंपन्नो नयस्याधिष्ठानं विजिगीषुरिति प्रथमो दा
हरणं दाशरथिः माल्य स्तंभं नाटयित्वा यत्नास्मिन्निरहतेऽपि वालिनिवयं दत्तास्तथैवास्मत्तेजःपुंजं भुजयोर्बला
दतिबले दुर्गस्य दुर्निग्रहम् मन्ये नापि जगादिलक्षणगुणग्रामेण रामेण तद्वेगस्मृति शतेहिनाम कियतीनी
र्णो यमर्णो निधिः दीर्घं संचनिःश्वस्य स्मरणमभिनीय आकाशे तर्घोर्त्तिव्यति लेलिरुमरसना रम्ये

अ० पुंदैवरघुमिः क्रंदंतीकमगाः यथोरस्यामुद्योवत्सस्ययस्याः स्तनौ वत्से केक मिवविश्ववीरजननीमीमंतमुक्तामणिः
रा० सा ताडका भवती कथं गुणवतः पुत्रस्य किं दूष्यते सार यो नम प्रतिहतममंगलम् अनर्घशंकी निर्वेधपत्रस्यानिभवं
५३ ति किंचार्ये भुजानिवद्धविहंगिकावलंबी निविडगुणोच्चस्ततोपिराज्यभारः स्वयमपि दशकंधरे धुरीणे स्वलतियदि
४७ स्वलनेन रयुरूपम् माल्य अस्मृणोस्मि भयान् विहानपात्रमिव स्वभाग्येन नावदात्मानमस्खलीमि महामुने
विश्रवसस्तपोभिर्निधायवीजं यदिनः कुलेस्यात् प्रविश्यापटाक्षेपेण संभ्रांतः शुकः प्रहस्तभ्रातमहोदरादीन्मा
यास्तेनाधिपतीनमात्यान् सप्रबलंकाप्रुपकण्ठ्यरामः शाखामृगैकार्णवमातनोति माल्य सविषादम् भरत्ना
देवेरेदृशमस्माभिः देशकालव्यवहितस्यापि प्रमेयग्रामस्यसंमुखीनमादर्शतलेखिस्थविरबुद्धिः विमृश्यकारी
साधुरामभद्रसाधु विजिगीषोर्दीर्घसूत्रता कार्यसिद्धेरवश्यभावः सार सत्वेषु वस्त्रयाकिंविधानीयातुधाना
धिनाथः शुकः सर्वेदस्मितम् सर्वेकिंतस्यविधानम् अन्यादाशरथी गृवेलकटकेसाटोपमर्धे पत्रुष्कावेः
परिष्वयंतिकञ्जभः प्रोंछेति कौक्षेयकान् अभ्यस्यंतितत्येववाचित्रफलकेलेकापते स्तन्वनवैदेहीकुचकुंभपत्र
रचनाचातुर्यमर्धेकराः माल्य निःश्वस्य हावत्सरावणकयमयापि सेवत्हृदयपरिसंदष्टुरा शुकेप्रति वत्सगोष्ठ
रगोल्मिकवलाध्यतेणवत्सैनराँतकेनकिंप्रतिपन्नम् शुकः निःश्वस्य हतेवकुमारेणद्वारमर्यादायरमंगदेनसो
पीतयोकेसाहसमयो मुखमिष्टति माल्य हावत्सदशकंठनंदनकथमिदेनवहृष्टुमेतावंतंकालमस्माकमायुः ने

पश्यो भोभीमहायाः स्वप्रभृतयः सैनिकाः यावन्तं धनुष्पाह्वस्तुरतरन्त्वा लामुर्वीमानरदेवीमस्त्र मर्यालवेगा।
पश्यावः पश्यंतिइष्टानिवः चेतः यक्रामिनोपिलक्ष्मणं वधे बद्धोद्यमं मध्यमयोलक्ष्यः स्वयमागुधं वधून्तवा
नयापिरामाद्भयम् मार श्रुत्वामहर्षेम् आर्यजातमवलंबनम् यदयं प्रवृत्तः जरायतजंभकर्णः पुरस्तान्मे
हुनाद समभिमित्रीणः संहृतः माल्य स्वस्तिविजयेतां रामलक्ष्मणौ कुंभकर्णो मेघनादौ शुकः सविषादमात्म
गतम् कथमविशिष्टकर्तेकर्मभाव स्तभयत्रापिद्विवचनं प्रयुक्तमार्येण माल्य मवेदम् वत्सोशुक मार
णौ प्रयत्नेविंयशात्मस लक्ष्मी सर्वथा कुंभकर्णमवलंब्यवर्तते इदं तु विस्मयः यग्रजं वा दशग्रीवमनुजं वा विभी
षणं प्रत्ययत्यतिरेकाभ्यांवीरः कमाभिषेध्याति नेपथ्ये माभैष्ट कमठेन्द्र पन्नगपतीकाश्चित्रवैशोषिकोभूमे
रयमवः पतिः पलभुजामास्ताय यत्नेवताम् शुकः सहर्षं नूनमस्मत्सैन्यैः किमपिविशेषेण विक्रांतम् मा
ल्यवानवधत्ते पुनर्नेपथ्ये हेः शैलोद्धरताद्भुतकर्पश्यगाहोश्वर्यानमुक्तिस्तनारामेणापिलक्ष्मतं पततिय
न्नकौंभकर्णोवपुः माल्यवान् हावत्सेतिमूर्छितः पतति उभौसास्रम् आर्यसमाश्वासिहि २ माल्य आश्वा
स्य वत्सौजीवतोरामभद्रस्य मैथिलीहरणादेव नूनमाभिर्यान्तरेणच तृष्णाविषयीकृतमेव किमिदानीमा
श्वसितमस्ति शुकः धिक्कष्टं कौंभकर्णोवपुः पततीत्येतदेवेनात्तापयितव्यमेव माल्य वत्साद्यापिरावण
णात्ता नूनममोघावेघांवैहासिकांक पश्यो दशकंठमुल्लुंठयंति मार यानुद्रः यथास्तिवीर्यमस्तेव कर्मैव

३

प्र. रा. ५८ कथयिष्यति मेघनादमजित्वैव धिक्प्रहस्तसविभीषिकाम् नेपथ्ये भो भो गृह्यतां तयः विलुंपंत भवंतो लंकागो
पुरद्वारतोरणानि सन्नद्धं ह्वस्य मविरलारंभिगीर्वाणवाणश्रेणीवर्षनदवज्रशूदेयेन उग्रहेण माल्यवा
न् स्तोद्वेगम् ग्राः किमनेन श्रावयिता ख्योस्मि इतिकर्णौ पिधाय ति पुनर्नेपथ्ये दृष्ट्वा कांचिन्महरणमयीं वीरय
५४ ज्ञानमिष्टिं दिष्ट्या सोयं संप्रशामितो पीन्द्रजित् लक्ष्मणेन माल्य समोयमतिदुःखोनिद्रः खड्गेति लोकप्रवादः
यदास्मिन्नपि समूलघातमभिघ्नति ख्यातिकरे तथैव स्थास्यामः सुकाः ऊर्ध्वमवलोक्य यथा समंतात् संभूरं वरचरवि
मानवीथयः क ऊर्ध्वं सुखोन्मद वहर्षंति तथा मन्ये दुर्वीरदारुणक्रोधवदवानलनिपीयमानशोकसमुद्रो दाश
रथिर्विजयाय सन्नद्धो नि देवः माल्य उत्थाय तदस्माभिरपि जरसा दूषितस्यात्मनः प्रक्षालनाय प्राणै शस्त्र
धारातीर्थमिति निष्क्रांताः सर्वे विष्कंभकः ततः प्रविशत्याकाशयानेन विद्याधरद्वयम् एकः सखे बद्धु
कालादनयागगनतलवीथ्या निरातंकमिव संचरावहे अधोवलोक्य देवेंद्रोपनिवेशनंदनवनस्पर्धिकोरण
श्लाघिनी लंकेयं दशकंठविक्रमसाक्षीयस्यां समंतादिमाः मुग्धालोकनकौतुकोन्मुखवधूसंकीर्णकर्णी
रथ्या रथ्याः किं कथयामि संप्रति परमीनक्षोभिविमानिकाः सखे दाऽद्भुतेव सखे हेमांगद एताः पश्य प
तायपन्नगभुवः सौत्रामणिनो हर्षामसांभोभिव देवमातृकरद्वारामाभिरामा श्रियः एता सप्रति जाति
विक्रमकथोपालंभैर्वैतंडिकैः कल्पमेदुधजिनीजयाउकातिभिर्डिंभैरपि क्रीडितम् द्वितीयः सखे रत्नचू
मैः

उकिमुच्यते रक्षोसीतिपुरापि संस्मरणमहेवीरस्तु कस्मादृशो जायाति स्मजगात्रयी विपद्लंकर्मीणदोर्विक्रमः
प्रश्नस्थाश्च विप्रशास्त्रिरचनावर्णोयमानेदक्षिणश्रेणी संभृतगोत्रभिर्मय जयलंभो यथा रावणः रत्नचूडः स
र्वेपश्य पौलस्त्यपत्ननप्रतोलीप्रदीयमाने सन्नाहपटहे दिग्दंतावलदंतमौक्तिकमयदामतोरणस्त्रविणो
गीर्वाणाधिपानिप्रतीष्ठनिगडोमुद्धामवंदीश्च वीरश्रीसहपांसुकेलिसुहृदो मंदोदरीबंधुना शौंडीरास्त्र
दुस्संदर्शसरभयः तु स्वांतरक्षोभटाः हेमा विहस्य नूनमिदानीमेव स्वयं दृष्ट्वा राघवमेव रादमवनसङ्के
दशवानले जानकां निजवल्लभस्यपरमं प्रेमाणमालोकय च कांदेनीशुद्धात्मपदविजयं मध्येवमु।
स्यामुद्धांधीवंतीमुद्धरंतमालयातितामंदोदरीवर्तते रत्नमकरणास्मितम् विभुधराजविजयविक्रमाविष्को
तचेत साहद्वप्रापितामहेनस्वयं परमेष्ठिना प्रतिष्ठितेंद्रजिन्नामधेयस्यतादृशास्तनूजस्य सूचाविवेष्मा
नामराति गृहिणीमपि नैवमुपैते समर्हासि पुरोवलोकयहस्तदातिलोन कथमसंधिद्याविभज्यते म
हाजनः निद्रणसमभयकौतुकम् सर्वेपश्यपः मंचमंचद्धरित्रीश्च तचरणाभरश्वंद्रहासैकाचित्र व्यावल्गा यो
गयोत्सुकसकलभुजाकांतदिक्चक्रवालः कोपक्रूराति रक्तोत्पलरचितविषमोरणस्तंजिविध्वंकाणि
प्रत्यनीकपृसरसरभसोनिर्जितहीनेद शास्यः हेमां निर्वर्ण्य दृष्टवरमप्यस्पसांग्रामिकमोजायितमयातत
धार्ममिवभीषयते सखेरत्नचूड मरुत्वदंभोलिदारणचदितयोरक्षयसुनानिसर्गोदग्रेण प्रसभभुरसा।

प्र॰
रा॰
५५
९९

पीतरागन: श्रियं देवद्रीचीं निजभुजवनोद्दामकरिणीमयं कुर्वन्वीरः स्मरसि कथमासीद्दशमुखः। रत्न सलेकिमु
य्यते महतामप्युपधि किमप्यपरो यं रावण: एनं कल्पतनूभवे रत्नकरव्याजैः सदाभूषणैरारा भाति सुधाधिपः
किमपरं दीनो नदीनां पतिः। रंडाधिकाभयात्कथं कथमपि स्कंदायनेयान्मणीनप्यस्मै परिशोध्य यत्पयदिशान्निसे
पदः स्वाकरान्। हेमा सभयम्। कथमयं परायतिति एवसमर हर्षहेषमाण वनायुजवाजिना वहविर्तीर्णकीना
शाकासारकर्णज्वरेण प्रजविनाशयेन कार्मुकपाणिर्महावीरः। रत्न सभयाद्भुतम्। कल्पांतक्रूरघोरोल्कारविकट
मुखो मातुरहंद्व युद्धक्रीडा कंडूयहर्जेस्वलसकलभुजालोकभूयोविलक्षः। संभूयोन्निघ्नमानस्वपरबलमहाशा
स्त्रसंपातभीमासुर्वीर्गीर्वाणगोष्ठीगुरुमदनिकषः कैकसेयः पिधत्ते। हेमा सकौतुकं। सविदात्तिणतः पश्य
तावत्। स्वगात्पातास घःशामित विकलोच्छ्रायविषमाजुदस्यंतः सैमावलागितवतोर्विंघ्याघोरवान्। धीरः
संख्यो सत्याकृतदशमुखालोकरभसाडयेत्माभित्रत्ता: स्वबलमुपसर्पंतिकपयः। हेमा सहर्षम्। शस्त्रीकृ
तान्कपिभिरायततोस्तदेवाविक्रम्यचंदनतरं धुनेतेपलाशः। तस्मैगिनस्तभुजगाः द्वणपाशावंधडःखासि
कास्वबयवेषु दिशोत्यमीषाम्। हेमा विहस्य। इतोपितावत्। रक्षः स्वयंवरविडंबपराङ्मुखीभिः प्रख्योत्करेस्व
वधूभिरजुञ्जितेपि शस्त्रीकृतेवनतरुणा हरिणा हतोसौ नक्तंचरः स्वपितितत्कसमावकीर्णः। रत्न चिरं विभाव्य
स्वतनुरुविभिर्दीर्घोद्गीर्णामितः स्रजतोनिजैरयाविदथतच्छायाभोगैरकांडतमास्विनीं दधतिनितवाजुदीघाणा

मथोभिद्रवन्त्रियो हविर्हुतभुजं धूमच्छायामभीरजनीचराः हेमा सस्मितम् सखे किमपि कपयः कर्माश्चर्यम
हातकशास्त्रिणो विदधति यथा दिक्कूले भ्रमत्यापसर्पयन्तः ध्रुवमवपतदवतः श्रेणी वितुङ्गनभोन्तरप्रतिभटाणि
कानि स्थामानो दयानानकीर्णयः रत्न ससंभ्रमम् हा हा दारुणमुपस्थितम् रक्षोसिपिष्टकपिमुक्तम हा धूम्राणि
शृङ्गाणि ताभिरिव त्वषिभिः काञ्जिदानः रोषाट्टहासट्टहनप्रसरैस्तडित्वां लंकापतिं किमपि संतमसं तनोति हेमा द
णोनिर्वर्ण्य सुह्लोत्सवैरपि संभूय भूयोभिरेकोमहानट्टकरश्मिरायकंपायितम् यतः हृष्यद्धिकपालरंतावलवल्ग
लमदाक्षग्रहोग्राभिर्दन्तांनाराभिर्दीप्यमानं दिशो विदिशो ग्रीवमुज्जीवयन्तः एते निःशेषमेतद्ग्रसनसमधिकैः दशा ५६
शास्त्रिणः शैलपाटैः हा मानं कपीशा रजनिचरपुरीमग्रवेणास्रवन्ते रत्न सविषादम् हन्त महद्विषममिव पश्या
मि यदमी निष्कृपकृपाणपाद्यमानप्रतिभटोरः कवाटकण्ठाकितकपोलाभिन्नयः संतानपातिनीभिर्नीकहा
धिरधाराभिरतिप्रवृद्धवीरपानगोष्ठीमहोत्सवाः समन्तादभिद्रवन्ति यातुधानाः प्रधानप्लवगपतीन् हेमा स
हर्षं सविस्मितं विषादेन यदेषः दशमुखशरपीडितापयानोद्यमपरिपृच्छ्यमानवानराणि सरभसमभि
सान्त्वयन्बलानि हि सममभियोधयति प्लवंगराजः रत्न हृष्टा सविदाकुतं पश्य पश्य अस्त्राणि प्लवगेश्वरेण विहितानि
पौलस्त्यवक्त्रकुटीसंदावानलदग्धदाववियदः सीदन्ति भूमीरुहाः उत्पाद्य च हितेनस्थशैलाः शीघ्रं लंकेन्द्रहस्ताव
ली पिष्टो यं निजकुञ्जजानिर्जरजलैर्जालपिण्डायते हेमा विहस्य सखेदशकंठमधिकृत्य नाकिंचिदेतत् त

म.
ना.
५०
50

यैतेनोद्धृत्य स्फटिकशिखरी सोपि विद्ध्येसमंतादामूलत्रुटितवसुधाबंधविधुरः अमुंड्येनाद्यापि त्रिपुरहरहस्तत्यति
करः पुरस्तादस्मेषामपि शिरविशिरणाम्पुलंब्रयाति किंचनकंयामि श्रासीकृतस्तस्य वरोहरिशंगवेन लंकेंद्रवत्तासि
मृणालमृदुः पपात तत्रास्थितैस्तुरुकसुमैः कुसुमेषुदेवेन सीताविवियोगाविषुरेंद्रु छमाजवान रत्न विहस्य सवेविकेतु
च्यते महासत्वतायां रावणः खेलयन् तथाहि स्वेच्छोत्कृत्यकृतेषु मूर्धसुजवाद्ग्रैः स्फुटित्वा बहिर्निःक्रामत्स्वालिके
षुदेवलिपिभिर्दृष्ट्वापि रामायणम् चिन्तेनास्खलिते नयस्तदधिकं ब्रह्मणाम्मश्रीणाय नस्मैकः प्रयमापमानिषुमहा।
वीरायवैरायते सवेपथयः २ भयानकमद्भुतेचवर्तते विशिखौघविकीर्णगंडशैले नहसंचूर्णितशक्तितोमरेव
रत्नैरावनया ५२ कपिरातसराजयोरजस्रंत्रमुलेभांतितलातलिप्रपंचाः नूनमिदानीम् श्वासोर्मिप्रतिबंधतंदलितगलप्रश्लिष्टव्रहारा
वलीलुभिःकृतफणाग्राम्भारभंगाभ्रमः ओत्राभावनिवंतरालामिलितैःक्लेशैःशिरोभिर्भुवंधत्तेवानरवीरविक्रमभरा
भुग्नो भुजंगाधिपः सविषादम् अहहवाहुयंत्रेणवधीऽप्ययंग्रीसवं किमाहरावणः अस्मद्भुजवनांदोलस्य लंभफलसा
मुवन् निष्ठुरलाघवक्रांतःशाखामृगस्ताभिव रत्नसहर्षम् सविकरणकोमलविमोचितास्माविपत्तद्दुर्वचन
तयमानल्लदयोल्लदयं रामममिद्यातिवीरेंद्रः विस्मयादुरायत्तमैश्वरभुजेन राकर्षणछेदयोर्हिन्नेदशमेस्तुलंक
ययतिच्छिन्नानि यानि क्रमात् तान्याराद्य महेश्वराणिभवतः शीर्षाणि तत्संदधाछिंदानोदशभिर्न विघ्नितः शा
खामृगेंद्रःस्तावी प्रपिच रैराहस दशाननवधनाद्य सूत्रधारोरघुपतिरस्यचपारिपार्श्वकोहम् प्रकरणफल

वीभ्रातृकानाममृतभुजांसमुपास्महेसमाजम् इत्यभिदधानेनोन्मुक्ताशीरसिनिर्दयंताडितः सुग्रीवेणदशमुख
जटंडवलेवीकथंचिदाश्वासितिरावणः सर्वतोवलोक्यसहर्षम् सवेपथु २ यन्मात्स्यग्रथनावशेषविकलैः
संतानकैर्नीकिनां भर्त्रेगर्भकमेवदामनिभृतैः स्वर्मालिकैर्गुंफितम् तस्मिन्नगदशास्यमूर्धनिनवांम्लानावनामा
पदं पश्यंतोरभसोद्भ भर्त्सितभियः क्रोशंतिनःस्पंदनाः हेमा सविषादम् अहह श्राम्यस्यदशकंठेनापिसु
शिनाताडितः कपींद्रोनीलहनूमत्सुग्रामाश्वासयमानोपसार्यते रत्न सवैशधनस्यध्वयमेपर्वणिशातक्रत्वोवि
जयंतेचवीराः तत्रकोविषादः हेमा भ्रमतोवलोक्य सवैरत्नचूडादिष्णावधंसे यदयमद्यप्राप्तः कौशिकस्य
तस्यपर्यायाप्तदिव्यास्त्रतंत्रोभ्युपतिसहयुद्धावीरभोगीनवाहुः दिनकरकुलकेतुः कौतकोत्पानचन्द्रबंद्रुम
तविभुकर्माकार्मुकीरामदेवः रत्न सहर्षंराममालोक्यरावणंप्रति वालेनापिविलूनभूर्जदिव्यस्तंभेनवाहूष्म
भिर्यनस्वेदयतामनोहरमृजाचक्रेगुनिर्भार्गवः सप्राप्तोरघुनंदनः किमपरंतेनाधुनानेष्यते धन्योवालिसमा
नकर्तंकवधप्राप्यागप्रभूमिंभवान् हेमा सकौतुकम् तूष्णीमास्वतावत्पृथुमः किंब्रवीतिरावणः कर्णंदत्वा
कथमेवमाह साधुरेताविययदिस्मसाधु यत्कन्यामभिलघ्यतानिमिपतेर्नस्थाणवीर्यंमयादोर्लीलाहलितावतारि
वा। तहरधनुर्वाकापिकृगणांपत्युः तद्धस्त्वमधुनाकियंतमवधिंयावद्धवानिस्मसी देवेंद्रद्विपदंतदुर्दिनभिदाशोढार्विबो
मर्भाणाः हेमा सविस्मयं कथमद्यापितृणीकृतजगत्त्रयः सपर्वस्यतावानहंकारग्रंथिः रत्न सविस्मयम् सखे

११
३२ ११

म० कथमेवमिदं भवंतं विस्मापयते मानाध्मातः स्वांकिलोत्कृत्य तावन्मूर्धश्रेणीमेकशेषोत्तमांगः स्तोमश्शीर्णोऽ
ना० वंचयित्वा शुवेनपीतः शंभोरेकपादेपपात ग्रुधमवलोक्य सवितर्कम् भगवतो दिवस्पतेरिवरथो दा
५१ षारथिरुपतिष्ठते हेमाहष्टाः सहर्षम् मयवायं नयस्पसि लोचनमार्गसहस्रचंद्रकसवाकितमाहेंद्र
51 वर्मसहस्रो मातलिः त्वां च निर्वर्ण्य विहस्य विविधमणिमरीचिमंजरीभिः कृतसुरचापसहस्रमखिणा
ते श्रुधिसमरमहारथाद्विमाने निजमपि कार्मुकमत्र देवराजः कर्णे दत्वाकाशे किमाहरावणप्रतीहा
रः श्रवेरेशुकहूतनस्तत दर्पोयं भवतः स्तवास्तरचमूदोष्कांडकंडूविषज्वालाजांगलिकेन जांगलभुजो
पत्याप्यनन्याजितः येनैं द्वैरथवर्मणी रघुशिशोरस्योपनीते त्वया राजद्विषामिदं विधाय सकथं शक्रोपि
वर्तिष्यते रत्न श्रुतिमभिनीय किमाहरामः सत्यमिदं भोः सपक्षीलसत्क्षीलाः प्रकृतयः यदेवम
पि स्वामिनो मूलच्छेदिना दुर्नयेन नाविकम्पसे हेमा आकाशे कर्णे दत्वा किमाहरावणः अरे तापसवटो
क्रोधेन ज्वलितात्मुहूर्तमथ च सैरेरवानिर्वापिताः क्लीवैरस्तु मे हर्मिभिर्भिर्वभुजोपस्थः सहस्रं ह्रयाः ये
मूर्ध्नाभुवनत्रयीविजयिभिः सर्वे कषाः संमसीते संप्रसापिमे नयापनययोनिर्वोह मूले भुजाः रत्नकर्णे
दत्वा विहस्य किमाहरामभद्रः छिन्नमूर्धः किमितिसन्नतो भूर्जंटिर्यंयमीशं दोःस्तंभानो त्रिभुवनजय
श्रीरियं वास्तवीते मूर्धानो वानरवलभवतो दुर्लभाः संभवेयुर्येहेवस्यत्वमसिजगतां नाथशिल्पिनो पिथपोत्रः

न५२

यस्तु नरवरवीरविसंभ्रम्य विंशद्भुजाः संतीति न दशमुखेन वहास्यते हे मा कर्णे कृत्वा किमाह रावणः श्रवे राजन्य इदं भवतः
पुराणि पितामहे न बहूनि तावद्दर्शनेन तानेमेव इदानीं त्वामपतिभवान् रत्नकर्णे दत्वा विहस्य किमाह राम
नः ५२ देवः श्रवे रावणसीमवत् न हृत्यै सर्वं नृपतिमनरण्यं यस्त्वयोजेतवा यो मृत्युवोधविश्वजभूताकः पाशिभिः जितेनत्वा
कारागृहविनिहितं हैहयपतेः पुलस्त्यो याञ्चितामक्षतं कृपणमिव त्यजयति हे मा कर्णे दत्वा किमाह रावणः
श्रीः त्वयि यवटोवाचाट कथमशर्वशिल्पी रजनिचरेंद्रचरितं चेद् अपि लक्ष्मलिखितमित्थं न भवसि सम
भ्रममवलोक्य कथमुपक्रांते मारवस्त्रस्तदुर्दिनं संदोदरोदर्यितेन रत्न कथमैथिलीद्वयितानापि प्रत्यप·
क्रांतमेव विहस्य पतंति रामभद्रेणा विजितारावणः शर्वार्यः फालिभिर्वैगात्यञ्चार्यैः पहिभिश्चिरात्
किंच प्रत्येचके त्वंदंडेच मारथ्योच हयेषुच खेलंतिरात्रसें इस्य संघस्ने रामपाशिणः हे मा मभयम् ग्रहह
ग्रंथकारीकृतनभोग्नावाणावर्षेणारावणः रामास्त्रं छतिरोधनेशतांगशातनमुवत्त विहस्य सविस्मयम्
सखे नानाविधानि शस्त्राणि शास्त्रैर्नानाविधैरपि इमौ हि प्रतिकुर्वीतेन कश्चिदतिरिच्यते रत्नपवमेतत्
यद्रावणो बहुभिरेषभुजैः करोति तद्राघवः प्रतिकरोति भुजद्वयेन कर्म द्वयोर्यदपि तत्त्वपवले तथापिर·
तो भटानुमागुणं नरवीरवीर्यम् हे मा विहस्य सखे विंशत्यापि भुजैरेषद्वौ भुजावभियोधयन् महर्षितदंद
युद्धमर्यादो दशकंधरः सविस्मयं च कथमयं रावणो महेंद्रस्यंदनात् तस्यापि बलभीमस्य ध्वजदंडस्य लांछ
नस्तपोही मत्वरप्रेणामा पूर्वं पिञ्छमाञ्जिनत् रत्नसहर्षं सविस्मयम् २ ज्वलितकेतुकेतनावमाननाविलक्ष
कृतेन दिक्पालद्विपसर्पिदानलहरीसंसर्गभीतिनिलेः पदे दे वसमस्तरातस्कथा कल्पांतकर्णाजपाः

ग्र. दीयंते रघुपुंगवेन कतिचिन्मौलस्य मौलिष्वमी योलोमीनयनास्तु शीकरकणवग्राहिणो मार्गणाः हेमा
या. सखेदाद्भुतम् कथं किरीटपरंपरापरिभवमसह्यमारोणानवाणवर्षा हैतमानव तारा द्रसराजेन विदेह
५१ कन्याकुचकुंभकोटिकठोरतासातिशाणिसायकोयम् रामस्य जन्मांतरमेलकारश्रीकौस्तुभेव तारासिद्धानिः
59 शातः समग्रगवलोका सखे एकेनैव निवातकं कटभिलालंकापतेः पत्रिणा विद्धोयं यदि नाम कोपि जगतः
तापहृत्तावनोराघवः चत्तुर्वन्मसहस्त्रानिस्सरत्सत्पारोवकोकारिणा माहेंद्रेन तव त्मैणाविह्णे नेवीरः
महत्सवणाव्र रक्तसहर्षं राघवेणापि सीतास्तनस्तवककुंकुमपंकलेपसंकल्पपातकिनिवद्धासिरा
वणस्य मस्तः शरोविवुधकुंजरदंतघातरूढ्वणांकु द चलत्रयमध्यवर्ती हेमाकर्णे दृत्यासविस्मयं एके
न सख्यपाणिनाविविधविस्मृततया यकिमाहृ रावणः साधुरेमनुष्यार्डिभ साधु चैविक्रमः सकलदानवजी
वनांतविद्यासमाप्तलिपिरेव सहस्त्र दर्शनोपि यस्मिन्निपतत्प्रवृत्तेयेदलितावजालज्योतिस्तुषारमयमाभ्रणः
बभूव तस्मिन्नपि रुधिरदर्शनं कर्वाणेन भवता दर्शितेयं स्वरस्त्र रवीरातिशायिनी हस्तवत्ता तत्र सहह
विपत्तविराम्रजरेणगर्वग्रंथिगुरुणाहृदंदेदीप्यमानस्य खाविनिष्कृतचंद्रहासव्रणाकिणवलयीपदा
सितहारेण रामस्य मार्गणगणाः पतंति दशकंठकंठेषु हेमा सचमत्कारम् सखेपश्य २ स्मनुरूपवी
रसंवादप्रमोदभरनिर्भरहितृणितावहंभसंतोभितभुवनत्रयस्य निरंतरप्रहीयमानवाणपंजरमध्यवर्तिना
रामभद्रेण क्रीडाशकुंतकौतुकं प्रयंते रात्तसराजस्य नूनमिदानीम् उदंचन्मचदुर्विह्वलनिभृतानामनु
फणं मणीनां विशुद्धिः नणमुषितपातालतिमिरं भुजक्रीडावलाद् ग्रात्तुत्वपर्यासमवमि प्रगल्भैर्निः

ष्यासैरजनिभुजगानामधिपतिः तत्र सर्वेणचमेतत् ततोविलोमवेगोच्छलितजलनिधिव्याप्तमातंगनक्र
ध्यादिकुलागमुक्तोद्धरणोद्धृतनगमूर्धनागाधिराजः शृंगैरंगेषुमग्नैरविरलवलितैर्वामनेनातिपीड्या देहेनाप
कुर्वानः फणाफलकपरीणाहगुर्वीं बिभर्ति ऊर्ध्वमवलोक्य कथमितस्ततोवैमानिकैः परिक्रम्यते हेमासच
मत्कारम् अहोत्रिभुवनभंगभयमुपक्रांतमहावीराभ्याम् तथाहि ध्यायत्ययंगाधिस्तनादधीताऽऽदित्यास्त्रमंत्रा २१४
म्नुवंशवीरः खलोपरिष्टामिहचास्त्रविद्यामसौतदाद्यास्यतिरात्रसिंहः तदावामप्यपसर्पावस्तद्वे तथा॥
कृत्वा हेमा समंतादवलोक्य यथायंभुवनसंक्षोभस्तथातर्कयामि तामिस्त्रभानवीयेन तथाराघवेण तथैव
लवेन तत्रापोप्यकेनवेन तत्रपाशुपतमस्त्रमस्त्रेणप्रतिकुर्वाणयोः कुलस्यकरूत्स्यजलेकवीरयोस्तम
लमायोधनंवर्तते सर्वेस्त्रप्रतिकृतानामविशेषेपिजेतव्यामितिरामस्यमंतव्यमितिरावणस्यनिर्भेदोयंसर्वा
स्त्रमोक्षोनिर्वर्णयति विशिखस्वरूपस्याधिनीनांच पुनर्दैवतानामबलीयानाटोपः कल्पते तथाहि यदैवतं
पातिपत्रिपुरात्तसिंहः स्वेहेनततद्भुपतेर्मंडुमन्निधत्ते यांदेवतामुपदेशानिचरामभद्रस्तामासादसौदशाननस्यपा
नेतृपैति नेपथ्ये यथयत्कृतं दशमुखशिरस्तस्यतस्यैवकौतोसंक्रामंत्यामतिराघवनीरोगवक्ष्येकुललक्ष्मीः
योयः कृतोदशमुखेभुजस्तस्यतस्यैववीर्यं लब्धाद्युपत्यधिकमधिकं वाहवः क्षिप्यमाणाः अमीसदृशमाविभा
कर्ण्य अयेशक्त्युपलंभसंवर्तकेनकर्मणानिर्मितानि त्रिभुवनस्यकोपमिंद्रियाणिक्षीणयाति पुनर्नेपथ्येकल
कलः अमीसभयाद्भुतम् कथमयंकपटकंठेरववैकुंठकंठकठोरकोलाहलकाहलोमहानिर्घोषः प्रज्ञाको
शभंगमंगीकर्तमयर्वाणिप्रक्रमते नूनमेवकालकूटोऽद्रिषेः कंठध्वनिभिरेवमूर्च्छयतोभुवनानिभैरवमम्मरति

प्र. सभयमयपरमेष्ठी पुनर्नैषपश्यो दिग्भागैर्भूर्भुवस्स्वस्त्रियइमवणोद्दामैर्यौधयित्वा लूनोत्क्षिप्तैः शिरोभिर्दशभिरधिन
रा. भोतशीर्षकाटयार्कैः काकुत्स्थेनावकीर्णा निजविशिखशिखायोगपीठोपक्लृप्तब्रह्मास्त्रेणाधिरोते रजनिचरपतेर्वी
५१ रशय्यां कबन्धः उभौ स्फारयन्त्याः सहस्रसंभ्रममूर्ध्वमवलोक्य सविस्मयम् पश्य २ प्रलयकालकरालकालानल
53 ज्वालापुञ्जपिञ्जरा णिरावणशिरांसि सत्वरमुपसन्न्याधस्तात्पश्यतः हेमा सकतणम् हामहावीरप्रकाण्डलेकेष
रपर्यवसितोसि भिन्नैरावणकुम्भस्थलस्रुतरुधिरः संपातिभिर्मौक्तिकैः यास्थद्दिग्जयप्रशस्तिरचनावर्णावलीभि
ल्लिने नाकान्तःपुरिकाकपोलविकसत्कान्तिसमीरयन्नोज्ज्वल श्रीविन्यासविनाशभीषणभुजस्तंभायतस्मैनमः।
निर्वर्ण्य च सखेरत्नचूड भुवं पततिपंक्तिकंधरकबन्धपीडाभरान्निजावनमनक्रमोन्नमितचक्रवालाचलम्
महीवलयमर्धजर्जरितविग्रहाधारकप्रतीपफणमण्डलो वहति काद्रवेयाधिपः रत्न सर्वमतिशायि रावण
स्य पुराऽपि च तु चलति जगतां जैत्रे यत्र स्वभोरीचमूभटे वेल्लयितमहादेहस्तंभो विमतिर्भुवस्तलम् प्रचल
द्विलत्ताभग्नमूलोपलव्यतिघट्टितोल्लुण्ठमणिशिखोज्ज्वल्यकीभिः फणाभिरहीश्वरः इदानीं पुनरयमुत्क्रान्त
वापुरति उर्वहो देहकबन्धः हेमा मन्यतोऽवलोक्य कथमियं दशकंधरकबन्धाभिमुखी शोकाविकलवा मन्दोद
रीनिशाचरीभिरपमृष्यते कर्णे दत्वाऽऽकाशे हे तच्चपलकपिञ्जला नुक्रियमाणकरुणकौप्रकारकान्तर
तरस्वसाकिमाह महावीरवरवर्णिनी भूपिष्ठानिमुखानि चुम्बति भुजैर्भूयोभिरालिङ्ग्यते यावित्रत देवनापि

भवताकोतेनमंदोदरी हारलंबोदरकुंभमौक्तिकमाणिक्यमैकावली शिरस्येवारोपणीया भवतो लंके-
श्वनिदाघसः सत्येव्य दृश्यमशकानुभवेच्चत्वःश्रोत्रस्य श्रुतिकृतानां हि विदिषामपि व्यसनमतिमात्रेण दयस्यम
मांणिच्छिन्नि देमा सविमर्शाम् यहहनकिंचिदनीषत्कंठकृतानस्य हंसाहंसदारकहंस्वंदीमंदारमालामकरंद
विंदून् मंदोदरीयं चरणारविंदे रेणून्कैरकर्तुरेतामनैषीत् नेपथ्ये नीयंतेवनदेवताभिरमरदोर्मणीकहेनंदने
नीतोवल्लभपालकेनचनिजासुग्रीवःअवामंडपम् रक्षोभिश्चविभीषणप्रणयिभिःकारागृहोन्मोचितस्त्वर्वंदीवदना
वलोकनिविडव्रीडोविशैजाकृतः रत्न सहर्षम् सखेतदेहि लंकेश्वरकारागृहाधिवासस्तत्रनवास्तव्यंवंधुव
र्गैसमीक्षावहे इतिपरिक्रम्यविलोक्यसहर्षमन्योन्यमवेक्ष्यताः पश्य २ सहारविंदैर्वलीमुखाश्चवैद्गोलांगूलग्रा
मसंवर्गाणयग्रेसुग्रीवेलक्ष्मणनिहितधन्वाविभीषणभुजावलंबीविजयश्रियाश्रियावाकिमपिप्रदीप्तरमणीयो
रामभद्रः सर्वेहिसंप्रति पौलस्त्यस्यशक्तिव्रणकिणकणिकालक्ष्मणोलक्ष्मणोवः पीठात्त्रिशंकुकुलजोविष्ठ
यपुरवधूकृतमंगलाभिषेकः सद्योनस्मारमस्येरजनिचरपुरीभद्रपीठप्रतिष्ठंदृष्ट्वात्युद्यत्स्वलक्ष्म्योजगतिविजय
तेजानकीजानिरेकः इतिनिष्क्रांतौ ॥ ५ स्वनदोगराघवेषश्लोकः ॥ ततस्तत नेपथ्ये तामिस्रासूर्च्छीलविजनगा
दगदंकाराकिरणोरक्तांगोत्रस्यप्रसावितदिदेवेसविततिवे भुवस्योदिकालेः सहपरगर्हवासवचनान्नविशेवैद
हीदहनमयश्रुशाचनिरगात् प्रथमपिच पकैकानिमिषांसिरात्त्वक्रचक्रस्यरुद्धानिजेते जीर्णोदयाकंठमूर्धम्

अ.
रा.
५५
54

रयोर्निर्माय शरणोऽस्तितम् अथ स्वस्य यत्नेन समाप्य जगतां लंकेंद्रवंदीकृतां सीतामप्यवलोक्य शोकरभसव्रीडाजडो
राघवः क्रमेण च सहैव सुग्रीवविभीषणाभ्यां सौमित्रिसीतापरिशोभिपार्श्वः उपैति वैवस्वतवंशवृत्तमेधामयोध्या
मथ पुष्पकेण ततः प्रविशति विमानयानेन रामः सीता लक्ष्मणो विभीषणः सुग्रीवो च सखी रामं प्रति किंक
वाणपयोधिसेचितस्टहोद्यानाश्रुदेसर्वतो लंके यं रक्तुवेश्यविक्रमकथावीजप्ररोहस्थली देवेनात्र दशाननस्य
दशाभिश्छिन्नैः शिरोभिः क्रमादेकैकेन शतं शतं शतक्रतुवेश्या मोदिताद्दृश्यः रामः देवि वैदेहि द्रष्टव्यतामितो लं
कां शर्वैणस्तवेलं पश्चिमेन त्वदर्थीपक्रम्यात्कापिकुलकबंधव्यतिकरैः करालेयं भूमिर्भुवनभयसंघापितनुते
अभूवन्नेवोधेरिह रुधिरमय्यो प्रवनयः सहस्रं साहस्राणि दशप्रवतीनां च पतयः अपिच उदयमहर्षत्रिजयप्र
गदन्नमात्रानस्त्राणि चंदनतरूपविभ्रमं ततः पाञ्जोतिर्विंगणमयीमिहमेव नावमाया तमोपलापिताः कपयो वि
आर्य पुत्रात्र विश्रान्ते देव भुजंग पाशबंधने सीता याता द ...
नेतुः सीता अथ्यार्यपुत्र अविदितं स्यैव भुजंगपाशबंधने सीता पसंफा विदाबभूव रामः श्रोमैथिलियो चर्वितपी
ताहिगणाशरणेति विनिहतफणामणिरभीत्याम् बंधुनवैडूर्यधुरामधुनोदिहानो विहायमामिंद्रः विमृश्य
सस्मिते सुहृद्दैवसम्यमस्याजातेः दैतावत्करणेरसात्रमर्पितं शाङ्गिं सुद्दृयाणीच श्रोतं दृष्टुमेयेकस्मिन्द्रिय स्तरोम
त्यैनिगूढं परम् अथ मेघ्याणि निलेखसत्वजगतां प्राणेन्द्वदेनेतरां मातः कश्यदि प्रसीति भवती धयः स्ततानीदृशान्
सर्वे हसंति सीतासहेहसितम् लक्ष्मणमवलोक्य रामं प्रति येनार्यपुत्र सौमित्रिकीर्तिकंदलीयं उत्पत्तिं वेत्ति स्वं कव
र्य आर्यपुत्र सौमित्रि कीर्ति कंदल्याः उत्पत्तिं वेत्ति कत

रौ॰ ७ न॰ म त्रि वे श

रौ॰उ॰ए॰सन्निवेशो रामः सहर्षरोमाञ्चम् देवि मैथिलि प्रणमितोऽहल्लदातिएोन दाशरथये दशकंठस्कंदावारश्वीरयो लंक्ष्म-
ए॰मेव नादयोर्हं हृष्टैकसादी सवेलपादः सीता जहिंपसा प्रएरा प्रोस कंठ इदसम्प्रजलेर्हिं पेसाप्रएरौनि साश्र
रीकाविड्रीढि प्राणीधाइबंदस्रारियाएलं प्रएसरेड् रामः ग्रेजानकि इदमेतल्लक्ष्मणस्य वीरलक्ष्मीस्वयंवरकौ
तुकागारम् इहहि आनीतद्रोणशैलेन सौमित्रेः शल्यहारिणा प्रक्रियंतजगांत्येव निःशल्यानि हनूमता सीता
स्मृतिमभिनीय साश्रु रामस्य प्रयम् उत्ताकिं किंदेशस्वंदावारधुर्यधरोरहे ऊडुंबविहरव हूमोकाकिसाएजिज्ञवणोकि
हिहएमेतो रामः देवि त्वमेनिशाचरपतेरविबिंबवर्तीनांतोमयादशरथः स्वयमेव दृष्टः तस्मात्त्वया वचुपुरीं
प्रहितःपरोपि राज्याभिषेकविधिसंभृतये हनूमान् विमानवेगनाटितकेन देवि प्रणम्यतामयमितोंऽबुराशिः ल
क्ष्मीरस्यहि यादः कल्लोलः स्यापि संभटभुजवसतिः इंडः स च मृडचूडामणिरपि जगतामलंकारः सविमर्षं च सा
देव तोयमस्तप्रकृतिर्यदस्यारत्नेकां ततोद्भुतमिदं पुनरमुतेनः लक्ष्मीलताधारकरकौस्तुभपारिजाततथा त्वंतादि
प्रभृतयो यदपोविवर्तः अपि च देवि आकंठकष्टशिरसाप्यविभाव्यदृष्टपार्श्वी चरेणाचिरमश्मिरूपासमानाः
नाभीसरोरुहरजुषा चतुराननेन शेते किलात्र भगवानरविंदनाभः सीतावंदते लक्ष्म यत्नात्पश्चात्स्पर्धिणीधसौन
राणांसिद्धिः जरयतजगत्कल्पोच्छितौ पिपर्तिपयोधरान्वहतवडवावह्निर्ज्योतिरंधातस्तथाभुजः भवतवपुष्पाया
वोस्तावानगात्महं पुनर्निधिरयमयामीषत्यानस्यपोसिनमोस्तु वः रामः सबहुमानम् किमुच्यते पुनेः कलशा-

मु. जन्मनो जयति कापि गंभीरताय याचुलकसंभसाम्यपि निधिः समुत्पद्यते अनुपश्यतनरीपमहेनाविवरीतमुनगतोयः
रा. याभवतिनोश्चकैरहहसोपिविंध्याचलः अपि च इरवगाहगंभीराणि महतां चरितानि तथाहि जगदिदममतस्रवस
५५ रसहस्रभानुप्रभापरिक्वथितपिंडितोलवणाकूटमेवार्णवः अयं तावन्मयूरव्यज्वलति कालरुद्रानले च दग्धदरिति
स्फुटं न भवति स्मयावत्तावत् सीते अयमुत्तरजलराशिहि मज्जवाहिणो लंकायोदश्रम्मगेबेडीवोढसंजायमानाः सिंध
लब्धकोपसंप्यडिम्बः रामः देवि मेरिनिनेरिनिपतितयोलस्यजगद्विजयकेतुदंडानुकारी कराल्यजडुंबडुःख
संविभागदयाक्ष्यवानरपतेः कीर्तनमयंमहासेतुः सीता सहर्षं दिष्ट्या अयमुन्नदसणाम्यासपाद्धिसरोहणाम
हो सहसेतुर्वधोरीसारि अंजलिंबद्धा भगवान् मोदे रामः देवि विश्वंभरासंभवे पश्य २ ययाहरापातित्रिदशाप
वतीनेत्रसलभामयंभर्ताहारावलिवलयलक्ष्मीं वितन्वते अयायंमाणिस्फटिककनकग्रावशिखरैर्वसूमात्मा
सेतुर्विभवति महानायक इव अपि चास्मिन्नष्मामे शैलप्रवेशाद्धहलीभवद्भिकल्लोलकैरतिताडितानाम् आ
सीदिह मामलगामिनीनां मंबोधिरेव प्रभवो नदीनाम् सुग्रीवः प्रति सखे तथा सेतुप्रोत्कलितकपिनिदिव्राशीव
विप्रतिष्टावर्धिम्नुःसणामयनदीभिः प्रतिवहन् समुत्वातलोणीधरक्रूहरस्तिख्यातिकरप्रमृष्टाहंकारः स्मरसि
तदवस्थो निधिरपाम् सुग्री देवभवस्थरित्रचित्रचंद्रशालिकयामस्माकं चेतसि किमिव नालिखितमस्ति अपि च मे
तयोरेसपदिलवणाटन्यमन्यतिमिभ्यः कालेनापोमधुरसपिहिस्वादमुप्नावेत्यः शैलदेपोच्छलितसलिलस्पदः।

तच्चैतत्समंतान्महार्णवस्यापद्रुततरममूर्तिग्रगाः सन्निपेतुः किंच देवमनुवंशमौक्तिक सद्यः पीत्वा रत्नैर्भिर्जलधिमयवि
राट् इमे नाकवंधुप्रीतिप्रौढास्तुरत्नदिग्गणमहिमाभिर्निर्जरैः श्रयन्ते ये विन्यस्ताः भुवस्तात्रिशीनिशिनिवहैरो
षधीनां ज्वलद्भिः सेयस्यंते तत्यात्वोघितकपिशीविरस्मारिणः सेतुशैलाः सीता सस्मितम् मुग्धाङ्गनागोरीतुलाणोरि
दिंदः सहचरा गजलाणिहिराजवशसङ्गेन गजानामपि पक्षच्छेदं विणविया वधीरुजो रामः विहस्य मुग्धान
किंवा क्रौंचं विमुच्य पक्षच्छेदपितरं च हिमाचलम् प्रविश्य जलधिं यत्तौ रक्षितानेन किं कृतम् सीता हसंती उ
च्चकैः प्रति विमानगर्भगमनसम्भिता अनमहिहाव रामः सकौतुकास्मितम् देवि पश्य यथा यथोपरि व्योम
विमानमधिरोहति तथा तथापसर्पंतीय रतः परतो दिशः किं च ग्रामसमूह पनाध्यानतवः पश्चकवीडिताः गग
नार्णवयादांसि निस्पंतिस्तनयित्नवः अपि च समीतेरांभीरनानि तरवरेड्रानयनयोरनाम्बुधाडध्वंतरवत मस्तु
मेजेलमुचः विसर्पद्भिरेषाम्नुपरि परामिंटोः परिमलैः रसत्वा पज्योत्स्नातिमिरवयाचित्रं वियदभूत सखी मुग्धो वलो
क्य सकौतुकं राममेश्रति देव हृदालोकयतावत् निकुंतो त्रतनन तत्र विभक्तिः स्वस्ववर्णाविनिविष्टपदा या मंडरा
शीपरिवेशवतीभूख्याविरूढिहिमासिव प्रतिभाति अपि च हेव अयमनेन महोदधिभोगीनावलायितो वसुधा फणामंड
वसुधा फणमंडलः जगदसर्वमवाप्यभवादृशां किमपि रत्नमलंकृतेनराम् सीता प्रहृदयंति कोपसोकण्या
णलज्जोलाकडप्यका फिजशाणजलाणिहिलवणन्तूभाणिमज्जे आलिहाशीदरसहसमुकुरमेडलमाहिहरोप्प लो

अ० इतोऽपि विभो देवि पुरः शालेयशैलो यस्मिन्मकरकेतवे मृतसंजीविनी दुर्गा महौषधिरजायत सीता सकौतुकं
रा० प्रविश्य पश्यैव चंद्रशेखरप्रणामालेख्याकृतीः हे भव भवमस्मरो विभो आं जानाति किं इयमत्र रणदेव दारुवनलेखो विष
५९ मशरदर्शनतालासादिनी पुरा पुराभर्तुर्विहित्रिनेत्री शृंगारकेतल्यकविसृष्टिनेऽपि धगद्धगित्युज्ज्वलरेखकमन्यत्
56 मलेखामपि नासहे नाम् रामः किमुच्यते नीललोहितललाटलोचने लोचने जयति कोऽपि पावकः इत्तस्य
जगदंतहेतवे यस्य संज्वलनमात्मभूरभूत् सीता अप्युक्तं तत्राणिरणेऽक्रोसोकहं उणाप्यडिशिणिवर्ति सो महादेव
देवीय रामः स्मरपरिभवनिःसहाय दीर्घैरयस्त्र भगांकरणैरियं तपोभिः नरकृतयदसौ निजे पिरे देजयति ज
गत्पतिरात्मनाद्वितीयः विभो सपरिहासम् विरमनया उपसिता कयापि लब्धविषधरैकचित्तस्य चक्रे हरस्य मूर्ति
फलमर्धफलसमर्धं च सीता सहर्षं विहस्य वंप्रति सकौतुकं कतरस्मिन्पुनः सन्निवेशे भगवत्याः सर्वमंगलायाः
पाणिग्रहणमासीत् विभो देवि इदं पुरस्ताद्धोषधिप्रस्थं नाम नगरं अत्रादि संप्रदानविसदौषधीमये भूधरेश्वरसुतवार
पार्वतीम् गृहकंकणफणींद्रनिर्भयांतारके स्मरकिरीटरेखोवरः रामः आं देवि इहैव पितरि निजत्वहितसंप
त्कल्पितनेहमंतविभ्रमे गौरी निर्मदभुजंगभूषणाभीषणे प्रियंकरं भेजे सीता सविस्मितं अप्युक्तत्र विपद्भसिये
वमभ्रणानेणरझणाइवम्रराणिरप्पणोस्सुउंपरिश्राणसंकिदाप्प्रविस्समंती पगौरीपचंदचूडे संघाडिदेनिजमदी॰
देण रामः विहस्य आं देवि पतस्यां हितघारभूयराशिः सीप्रिप्रियापार्श्वे न च स्त्वेनार्धे न च तारुशो पशुपतौ दृष्टेनार्धनारी

श्वरे शोषेणार्धयुगेन तत्र हसन्नेव गौरीसखो मिलत्सदाचक्रे दक्षिणवामयोर्विनिमयाद्योऽर्धनारीश्वरः अपि च संयोगा
नन्तिरिच्यमानविभवो यद्दिग्वलं भोरम स्तोरिव्याप्तिमुन्नं परस्परपरिष्कृतेन मस्तु मेरे एकस्याः प्रतिबिंबसंभृत
विपर्यासेषु दृर्धयणेषु सर्वांगस्थितिकौतुकं शमयति स्वामी स यज्ञायरः विभो स्वच्छैकतत्नश्रीहृभयगातिमि
लन्मौलिचंद्रः फणीन्द्रप्रावीनावीतवान्वीसरलेयत भगवानर्धनारीश्वरो वः यस्यार्धे विश्वदाहव्यसनविस्मरज्योति
रर्धे कृपोपदाध्यंचायो ऽन्यो यो गच्छतितिसितिमिसिमाकाविचयत्तत्तीयम् अपि च स्वेदार्द्रवामकुचमंडलपत्रभंगसंशो
षि दक्षिणकरांगुलिभस्मरेणु स्त्रीपुंनपुंसकपदव्यतिलंघिनी वः शंभोस्तनुः स्त्रवयत्नप्रकृतिमयत्वयी अम्मतमद
र्पयन् भातनेत्रतृणतत्तदनुभुजाकेयूरवल्लांकुरस्फुहोहोलेपदावलीवलिमयैर्यरंगैर्कृदंमैदरः आधारीकृतकूर्मपृ
ष्ठकमठप्रदीप्तलोधुना जानीमः परतं यो ऽयोधिमथनाद्युत्थैस्तरोयंतीतिः रामः निर्वर्णयामासितम् तमाहर्कंठ
णिराजरज्जुकर्षणसंस्फुटपत्ताक्षिदारावतात्मकहस्तमध्यहो कथमयं मंथाचलः सोढवान् एतेनैव दुरात्मना जलनिधे
र्हत्वाप्यपायामिमां लक्ष्मीमीश्वर दुर्गां तवावहृतिमस्ते जगन्निर्मिते सीता सावेशम् श्रमिणायेव मंथमसीकिद
दृढसाग्रहेण चेद दृढरिप्रयेदस्यभदृणो इत्यीप्रणस्मरवतिचारहृडीविडमासर्वैर्हमंति विभो नदेवरामस्तत्केवि
भावयन् अहह एतेभ्रमदयोलक्ष्मीं भूयो ऽपि वलतेमनः किंत्वप्रातिमपवायं पुनरायातिचं द्रमाः विमृश्य क
स्मोचित्कपदाययकैटभविद्विषः पीठ दीर्घालयां देविस्त्वामभिवाद्य कृष्णासिनचेन्नाकिं विदाचत्स्मरे एतेसंदिवसंभुज

प्र॰ न्म किमिदं विद्याधरद्वयमनेनैवाग्नेचनतोपसर्पणम् णमेतत्किमाश्चर्यकम् लक्ष्म सखासम् हंतस्वराग्रसरमलु
रा॰ भटीनर्तनतालनर्तकी सकलराजकुलखलीकारखेलासाहसिक सहस्रशस्त्रांधकारलखनखेयोतीमधुमथन
५३ जीमूतविलासविद्युल्लताकिमेवमुपालभ्यते इयं हि गुणवद्भिः सह संगमसुखैः परमानसमुल्लकालरात्री वी
57 रकरवालवसतिर्भूत्वमसिधाराव्रतं चरति सीतासाम्यसूयमिव गौरिस्तु विलासविश्रामालसो लोगेलग्नीदे
वीपङ्कद्वयप्रनाणिगायदि भगोदर्शयेती कोयमसोदिग्रहस्फुटीकिरणोडाविलक्षयदिकु गौरीरी विभो देवि सो
यं कैलासशैलः स्फटिकमणिभुवामेष जालैर्ज्वलद्भिश्छायापीतापियत्र प्रतिकृतिनिभिरूपस्याप्यते पादपानाम्
यत्रैणांतो पसर्पत्यपनकरस्तस्यापि यस्य शुद्धाशुद्धाभानो दिशंतित्रिभुवदवारीरधंदलेखामयूखाः रामः हंत
शातपाहृष्यमानोपिन वत्सरकौतुकं करोति गिरिः कैलासोयं दशवदनकौतूहलविलसन्मणिश्रेणीपङ्क्तिजरमकरि
कापुटितशिलः प्रशुद्धश्रीत्वाकृतस्फटिकमयसर्वांगविमलोनिरीक्षितेयत्ताः फणीयति भरस्यापि चरितम् अपिच
दशमुखभुजदंडमंडलीनां इह परिपीडनपीतमेखलीयम् जलगृहकवितर्दिकामुखानि स्फटिकाति विविधविषा
णनिर्मिमीते विभो सीता प्रति देवि हृष्यन्नाममी कैलासादितटेषु धूर्जटिजटालंकारचंद्रांशुरश्मीत्वाकेदलिता
भिविंदु हृषादामणिनेरीमातृकाः गौरीहस्तगुणप्रसूदवभुषः कुष्यंतिधातेयक भ्रातस्नेहसरोद घणमुखशिखु
क्रीडासखाः शाखिनः अपिच अस्य च नित्यमधित्यकावासी परमेश्वरः सहस्रादेवे रवैर्न समितनि नीलोत्पलमयी

सिवात्मात्मानं मात्ता मुपनयति य सौमत्रेभुजाम् जितृतौ च क्रीडत्र भसि निक्रमा रे सहगणौ हंसत्वो भद्राणीरुद्धयत्तम्
डानीय रिवुन्मदः किं च यत्रा त्रधामि चूर्णो मानवस्तधा च क्राधित्र छेत्रं शे मेरो यार्ग्य निवेशी वासरनिशाश्च वित्रे य विश्राम्य
ति तेजस्यत्त डितो भवं त्व यात शोहृद्या हिजानाः कथं ता मस्यो पि सर्वः भुनात जगता मं त्वेष यज्वादिभुः लक्ष्म जय
ति य रिमुखितल लक्ष्या भया दनुपसर्पितेव हृविणेन इहके सविकर जांऊ रत्ना हरमौलि विधुलेखा सीतासपरिहासम्
य दृष्टं देदत्त स्मरण रकवालकपोडि मंडमालामंडन स्त्रमस्यण वासिणी भूमणदाविंडं बणथ्येव रोहिणी वल्लभः सक
लंको किं तव स्मिणा ऊरंगयणा विभी विदस्य शंके भगवानपि नमृगो कमलं कार कामः कलयते किं त सह
चरपिशाच यवि पन्नस क्लं य कामचा यत्नो रजनीम् कारयित्ना मिव कपाली शिरसि निशाकरमयं वहति सर्वेह मं
ते रामः सवद्भमानम् श्रीकंठस्य कय देवं धनयरिश्रांतो रगग्रामणी मंदे लं सुऊ टावतंसकलिकोवंटे कला
मेंदवीम् या विंशतिश्शरणाय यरितो निष्ठी यसंदेशिका यंत्रेणो वललाट लोचनाशी विज्वाला भिरावर्त्यते सुध्य
केश्रते विमानराजमानगत्रस्य ताम् आलोकपित्र मैथिली स्तमे रुधिरा त्रेगाणि विभी सीतां प्रति देवि पश्य २ मेरो मे
डरयंतिसंय दमधः संचारिभिर्ज्योतिषा मार्टये विर्दिदयो परिस्थित तरु च्छाया भ्र लोधित्यकाः निष्ठीता स्तच मासि मासि
विबुधैर्विहोः कलास्तु क्रमाडुह्राम स्लव माव तो च्छनमृगाद्वित्राग्र दर्भाकुराः अपि च भूमेः स्वर्णानयाफलो न्नमत करुत्र
स्यानवं सयथः असि न्नुड्डियते कथं चन हृये रुद्रामचंद्रातप ज्वाला जाल विलीन कांचन शिला जेवाल मग्नः प्रथि:

मु. लक्ष्मणः सीतेोऽशति एतास्तपर्वतनितंबतटीषुपश्यमध्यंदिनेपिहरिचंदनवाटिकेयम् यत्तास्थितद्रुमाणिविटंबतया।
रा. विटंबतयातिदीर्घच्छायावितानमधुरामुरमादधाति निरूपणवसरहर्षास्मितं कथमुपधूपरिभ्रमरावर्तकानामथ
५८ मुवल्लभः विमृश्य मयायंविबुधेंद्रबांधवत्रभूसंभुक्तसंतानकस्वरराजधामममरावतींविहरतेनिर्वैरसेनावणः
58 यंदोन्मात्रपरिच्छदोत्पथिमुदोत्तिष्ठप्रतीक्षन्मुहुः संतेनेदशाभिर्मुखैरपिनिजैस्तांशविणोरावणः ॥ सुग्रीव स
तमगोचरेगिरिसंदशकंठवीडितानि एकैकेनिवसंतितेभुजभृतःकस्मैनिराहामहे वीरस्तेत्रमियंभुनर्वसमम।
तीयोलस्यमविधती वालीत्वाकूयमानमेनमपियमकेकृतीश्चत्वषी यश्यामःअवसीकृतेचश्रणुमल्लहक
मल्लेवयम् रामः सबहुमानम् सकिंवाच्यो वालीभुजकुलिशमूलेनदशतोदशग्रीवंयस्यप्रतिजलधिसं
ध्याविधिरभूत कथंवानिर्वाच्यः सचदशमुखोयस्यदमनेममनाराशीहालव्ध्यशचरितमेवोपकरणम् सीता
मुग्ध्यजमकिंगुणपदंदर्जितकंधरमल्लाग्रामुदकृगोवंगमद्रनंगरौदीमरि विभी सीतांप्रति चंद्रलोकोपकंठम
धिरूढोविमानराजः दृश्यतांचभगवानयम् यंप्राक्कल्पगवाग्रदंचिकदुंभोनामानिर्मेविभ्रते ज्योत्स्नाजालः
जलज्वालिभिरभितोमुसलंतमंधंतमः प्राचीनादचलादितात्रिजगतामालोकवीजावहिः निष्क्रांतेदविणोकमंड
लमिवहृष्टुजगज्जीवति सश्रीकंठकिरीटकृद्धिमपरिष्कारप्रदीपांकुरोदेवःकैरवबंधुरेषतमसमाम्भारजोदि
भिः संस्कर्तानिजकांतिमौक्तिकमणिश्रेणीभिरेणीदृशां गीर्वाणाधिपतेःसुधारसवतीयोरोगविश्रोदगात् सु

गलकम् अपि च प्राणायामो पदेष्टुः स्मरसिकृ इव वेदो वनोन्मादलीला । गोष्ठीनां पीठमेदास्त्रिभुवनवनितानां
त्रयीः प्रातरासाः कामाश्रुखोमयज्वा शमितजगद्दिनी मोनमुद्रानुरागाः शृंगारा दैवतवादी विभवति भगवानेष
पीयूषभानुः लक्ष्म विलोकय सकौतुकम् कर्णोत्तंसमृणालवीजकरे करतले कृत्वा कृतात्मासिताः सिग्धः संद्भूतः प्ररूढतयोर
रमणीवर्गेण कौतूहलात ग्रामार्तित्वमितोयमेकसरिणः कवींतकिं किं कलाकला मिंडम यो मज स्वघट
नोद्भाटक्षोभायावस्थितानाम् सग्री रोमकपचलो हसंघटक्षामीन त्रिवेंकोलका हृषः सिद्धवधूभिरेक हरिणालता
लैरयोद्भासितः माभांतीरत्नमासनव्यघटनानिःसंधिवंधवधुः पीतोसोत्थभितस्तु शल्यवदसौ डःखायवति
घाते अपि च एतस्य कलामेकाममृतमयूखस्य पार्श्ववर्तीरमणः वर्णकलिपिमिव वहति प्रतिमासंवर्द्धमानस्य रा
मः सादरं प्रणम्य त्वंगीर्वाणगणायनियममृतश्चाङ्कं भवदीपितिर्धात्री कर्मं च वीरुधां विस्तरतीय त्नेजगज्जीवितम्
सम त्वाम निःयाय मूर्धनि भवेत्कः कालकूटं गिलन्कंठेतच्छलकालपाशवलया लीढोपि मृत्युंजयः सीतां प्र
ति देवि नेत्राणां मधुर्कैरपस व अमृतदयेः सर्वांग मे पटकरः शृंगारैकरसायनं मलबद्धोजो पीयूष गंजायातिः देवः किंतु
महेमहेश्वरशिरो लंकारवर्त्ताकुंरः तीरोदार्णवशुक्तिमौक्तिकमयं टालायणीकामुकः सीता हसंती अयउसमा
णकुलतूवजोर्धणणाविसवती नाशीसे टिएहा घसा पयदाय रक्खगोत पवलाय चलणोजेण रोहिणी रमणो ग्घे
वचंदो रूणी अटि रामः श्रोज्ञानाकि प्रियोपभोगेत्वस्यापिनाराणां समविंशतेः घतोकिमापि सोभाग्य सौरभ्यमि

मु.
रा.
५५
59

हरोहिणी स्पर्शोन्निद्रयन् दलितेन्दुकुमुदकोशोदरं चन्द्रश्चोपचारलक्षणाश्रमितचकोरीचन्द्रिकापानजाड्याः अभि
लषमरमगात्तीमूकहृतः स्वदंते शशिमणिमकरंदोत्कंठलाञ्छंद्रभासः अपि च जगतामनुग्रहाय उदयति कला
मैत्रैः कंठनालैरलीनां ऊष्मदष्टकमलकेषु ध्यंजयत्वंगहारान् मरस्तुववरचकोरीत्नोपकर्मोतिकोयं तद्दिनकृद्विरवा
मात्मृतिणलोकचक्षुः अपि च तैः सर्वत्रीभवदभिमृतानेन्द्रस्मितांजनैर्वानीरधैर्वी त्रिभुवनहर्म्यासंधपहुल्लमोभिः
व्याप्तं पृथ्वीवलयमखिलं तालयन्नुच्छिज्योत्स्नाजालैरयमुदयते शार्वरीसार्वभौमः सहर्षास्मितम् प्रियेप्रियवा
दिनि चंद्रलोकादपि परं पदमारोपयंतिमाम् इमाममतविद्व्नामनुप्रासास्त्ववोक्तयः विभी सानुरागम् अयोवी
नलमूलचर्षणवशाद्दृष्टचूडामणिश्रेणीश्रीयविपीडपीवरतमः शेषेभेभोगिनाम् कर्णीभावनिरस्तकुंडल
श्रवणासंगासाधुत्वता मूर्ध्नः पन्नगपुंगवेन हृभगात्वत्कीर्तिराकर्ण्यते विहस्य च भोगींद्रप्रमदोन्नतं गगनुरगीसं
गीतगोष्ठीषु ते कीर्तिदेवस्य गणेति विंशतिशतीयश्च त्वत्तुषां वर्तते रत्नाभिः स्मरसुंदरीभिरभितो गीतांतत्कर्ण
दयीत्तु स्यः श्रोष्यति नाम किं सहिसहस्रात्तो न चक्षुःश्रवाः रामः विलक्षणस्तकेन विभीषणस्तत्कमनुरहृ
च्छ्रमसं च सीतामुखं च तत्क्षणं निर्वर्ण्य आरब्धे दयिताभुखपतिसमे निर्मातुमस्मिन्नपि यत्कं जन्मसमानकाल
मिलितामंभुरुहां वर्षति आत्महोहिणीरोहिणीपतिवद्धे पर्यंकपंकेरुहः संकोचारतितडाश्चितस्यनविधेत्व
च्छिलमुन्मीलितम् सीतांप्रति अनेन रूं भोरुभवन्मुखेनत्वपारभानोस्तुलयास्तस्य तुनस्यनेतं परिहरणाय

ताराः स्फुरन्ति प्रतिमानवेन्दुः किंच तान्यपि गोत्रेसाहाद्रजनिभाग्यानैषयन्त्यग्नयोनिः प्रायोत्पायंयद्विलमदः
श्रीणयंति हि देफान् एकाग्रो यन्नूपनिभगावन्मूलस्तम्भो च भक्तिं तन्याश्रुहासेमतनु वद्दैपास्त्रमंभोरुहाणि सीतासे
रावननतमुखी स्यप्तऽ कथं उणसेत्पुलमेउलं ई दिगोचंदसुवमस्तिग्धकलामतेभस्वराभूम्रणहेणचूडामणीकरम्
रामः सप्रहासम् प्रिये जानकि त्वयाणामपि जगतामुपजीव्योयममृतदीधितिः पदिप्पुनः समग्रमेनं मौलिनापि
नाकपाणिरधास्य देवगिरिशिवनिर्माल्यमनुपभोग्यमेवायमभविष्यत् सर्वे हसंति रामः किंच भवत्यापि सामग्रमि
तो दृश्यतामेवायम् पीयूषमाग्रयणं जगत्त्रयस्य श्यामाललानलेखा लवोविषस्योन्मादद्भुताशनस्य ककुभागुद्दानिनी
कुंचिका वीरेषु प्रमथयाच उच्चधनुषो देव्याम्रगाही भुव श्रीणांचपतिराजवीजमधिकानंदीनवश्चेन्दुमाः सीताम
नुमोदमाना स्यप्तऽतपरिभ्रमणातुणिनोजहिं तहिं सोहंति जीसाउणसीयमानुरूहमित्रिदूरचूडाचंदोय्येवण्यहम
णिंटं मणम् रामः विहस्य देवि महात्तवियकुलसंभवेयमेवमेतत् सेतूपक्रम कौतुकाद्गतगिरिप्रदेपवेगोच्छ
लत्रिः योषांबुपरिस्फुरोदरदरीगंभीरिमा सागरः चक्रे गोष्पदवद्विलंघितचरोप्यंतरक्षियं मारुतेः शरणं त्वादतिति
च्यतेहिमहतस्तुच्छमपदुलंघता इदं चास्य प्राचीनाचलमूलचंदमाणिभिर्निस्यंदपाथोनिर्ज्ञेर्निर्यासेहेतुभिर्निजे नव
प्रयादमार्यतलाजं जलेः अंतः प्रोद्धकलंकतच्छमभितः सांद्रं परिस्फीयते विंवादंकुरभग्नतेशीकनमः संदेहमिंदो
मंदः एवंव मृगराजकरजभंगुरकिंसुकतुस्यमावर्तमिकाः स्वहप्राः भयसंकुचदंकहरिणबकुलोज्ज्वलश्री

पु. सिंदूरमौक्तिं ते विभो इंदोरेव कलायाः कूटेणेह्रन्नस्तूपं निधानायाः स्थानमिव तच्छ्वेतकलंकरूपेण परिणमते विरूप्य
रा. रामं प्रति रोदसीकुक्षिमंडूकः किमयं देवप्रकाशते चंद्रमा यस्य देव त्वत्कीर्तिप्रतिस्पर्धिनीति सीतासस्मितं नाथ एणमिव उपग्रहच्छ
६० ग्राकिं निकांति विंध्याद्रिसिद्धांकद्रुमपराजिरेण संपरिभ्रमद्रवश्रावितिर्णां कणेन कलंकसंगाढीविद्धता सर्वे हसंति रा
60 मः स्मयते सीतारामं प्रति सावं भमिरिव वच्छलं छनभुग्रपल्लूतमंगायाग्रलज्जो दो मलि ग्रड'' सिंधुलहरीगर्भच्छ्रमच्छ्र.
ग्रंकोणा यदिणादेरन्तणापद्रुणोग्रं धारपकंवातरामसच्छोछंगामिव्रंकमंडलपदुक्तौ चाम गोरंजसे वेपथ्यो त्वयं तावत् स
त्रिपत्रे भगवद्दसिष्ठतुतो मंगलाभिषेकस्तु कृतः ॥ रामश्चाकर्ण्य कथमयमयोध्यायाः प्रत्यासन्नो माकान्तिरस्मोत्तरय
ति सीता सहर्षम् कथं ग्रंजनाणां दनत्तवारवेदिताभ्रवेभ्यफग्रजोण मत्तसिंहिदग्रणमग्गोणाराच्छम्. ग्रधो
वलोक्य रामं प्रति ग्रयमुरपदं तरुणामीमूदसामलेमहीयलासिमक्रमग्रणवकवच्छलेकौतहकिरणानूवग्रंवि
ग्रज्वलं ते पेक्ष्वपदि रामः हनूमद्विभीषणं प्रति नक्षटं कलितिविनार्कमंडलप्रोच्छलतच्चूर्णकदंबभास्वरम्. शी
लपालमिव विश्वकर्मणः किं विभाति मृगांतसिकामयम् विभो सप्रेषः ज्येष्ठामूलेययाज्ञासरभसकरभीका
स्यकांतारवर्त्माहरेपिज्योतिर्दणारपलपतिमकर्जोज्वलज्जांगलश्री विश्वद्रीचीभिरासिन्निविडस्तुडुपतेः कांतिभि
प्रस्नुवानाः फेनायंते निजोष्मक्षयनभरनरद्रुद्रुमं चंद्रकांताः सर्वे विमानावतरणं नाटयंति रामः विलोक्य देवि
दाक्षिणेन सिंहलद्वीपमंबोधे संभूतमिवश्रुतलम् माणिक्याचलकिंजल्करमणीयमुदीक्ष्यते सीता जहिंकास

कृतममसंकामोऽप्यस्मत्प्रमोचयदि रामः स्मृत्वा अंजनाकिंग्रा इहैव रोहणगिरेरुपत्यकायां द्वितीयमायतनं
नेतुनेलोपामुद्रावल्लभस्य सततभवान् हृहस्मात्प्राप्य विततजलसंभोधिमुद्रे दशग्रीवसञ्ज्ञांकिलकलश
जन्मा कुलपतिः यमाराध्य विंध्याचलाशीविषशोफैकभिषजे विवस्वानासन्नंगगनमधिरोहन्कलयति अ
पिच निपीते येनाम्भोधिसलिलमितगुरुभिः पतत्पटलैः अथ त्रातुं द्वीपप्रतिपदमपह्यसपतितताः विधातोः कालीर
कूहरमशरण्याः शिखरिणः तर्णांहस्तास्तस्यस्तुनिषुनागिरोसाहसरमः अपिचात्र संगारसार्वभौमस्यरत्नसिं
हासनेसिंहलनाम्निप्ररोषारंभेषु उदेष्यत्पीयूषद्युतिहरिकाणद्रीः याशिमाणि स्थलीनांपंथानोवनचरा
णलाह्वालिपिभृतः चकोरैरुद्गीर्णैकेटितिक्रतशंकाः प्रतिपदंपशवश्चः संचारानविनश्यवतीनांविहरणेते अथ
नोदर्शयन् स्वामिनींमौक्तिकीयानामयासाधारत्नाम्रपर्णी शुक्तिकागर्भसंबंधस्तोभितास्तोयविंदवः अथसा
तिहभुवामेकादंकमस्यप्रसूतयः अपिच युवतिऊभोगकर्मभिरुद्धैः शक्तिसंपुटस्तनानि दयितांस्ता
अपर्णीस्थिरकरकाभावमभ्यांसि सीता सीता अय्यउत्तुजिह्विति दक्षिणाभिमतपण्णास्त्रसमभश्रवदोसाअवः
मभा ईहीणपकवादोष्येमसवस्मणीः संदोऊणसहजमभ्र्येगमोतिआहरणोरमणीश्रापनम्मपसीयवणीअदि
रामः विहस्य अन्यतोदर्शयन् रमयतिमलयाचलोयंस्माउयनमनायवनेनमानिनीनाम् दयितविनयदु
दसात्तिणीभिः सावलसावीभिरदुक्करः प्रबोधः लक्ष्म अग्रेदर्शयन् स्वपाणिप्राभावप्रचलविततोन्नानसलिल

अ॰ सोयं हंसक्रीडन्निमिनिवहलग्नामिवत्रणाम् । तथा नमस्यां पीतोज्झितजलनिधेरेतदपरं ऋषेर्लोपामुद्रासहचरमुनेरा
रा॰ श्रमपदं अपिचास्मिन् चतुरब्धिपानचेष्टाहृष्टपिपासे मुनावुदयमाने पाययितुमिवात्मानं विन्ध्यस्सजीभवत्या
९१ यः सुग्रीवः सास्मितम् ध्रुवमिह चतुरंभोनिधिपरिचितापोशानकर्माणि मुनीन्द्रे भक्तं मन्ये निकिमपि च कोपि रस
61 प्रभवनानि सर्वतोवलोक्य सहर्षाद्भुतम् अहो विरण्यान्यार्येण रामदेवे च तदर्शालीकैकमंगलाडंवरेषु मीसना
थितो दिशि दंडकारण्यमहन्द्रमेधिनां तपोधनानां ह्रदयः रामः सलज्जास्मितं विमानवेगेनातिनकेन विलोक्य
कथं हि वएएहविणविहारकांतारस्थलीनामुपरि प्रतिष्ठामहे सुग्री सोपहासम् इयं सा मारीचमृगीरोपहार
रक्षितात्मनो दशकंदरस्य कपटाभिन्नवेषाविडंबनडंवरैकमर्मता पंचवटी सा सरंच विश्वामित्रमुखे हि येच
वसुधा चित्रेण प्रसमसुरांवोटयाकृष्य विदेहराजतनयानेत्रारविंदाय च मारीचायनमोनमः किमपरं यस्मै कु
लेरक्षसां द्वावारौ विभुनापि दाशरथिना चक्रे ततस्संयमः सीता लज्जते रामः प्रस्रवणाचलं दर्शयन् सीता
मपवार्य देवि नक्तं रत्नमयूखपाटवमिलत्काकोलकोलाहलत्रस्यत्कौशिकभुक्तकंदरतमाः सोयं गिरिः
स्मर्यते यत्राहमएकचांसुके मायिकषावस्थायपत्राणि ते चिन्वंस्तावनदेवतालतामुष्प्रेर्यां मुक्तौतकांत
सीतस्मयमानाकपोले हस्तं दत्वा भय्यवदीपजएणस्पाणदेवराओ एसा वो पदि आदि प्रज्जाए यष्पएमदि ॥ रा
मः अग्रतो दर्शयन् वंदस्व भगवतीमित्यतो भागीरथीम् जनांतिकम् पतस्याः पुलिनोपकंठफलिनीकुंजोचरे

सुरसजं कृत्वा किंशुककोरकैरकरजन्क्रीडासहितस्तने दत्वावतंसितेमयिप्रहसति श्रोण्याधरायेतदा कौमारव्रतभंगरो
षितमपि स्मीरं तवासीन्मुखम् सीतासलज्जस्मितम् मुखमानमति न मतिचगोदावरीम् रामःपरिक्रम्यावलोकितके
नमखेदम् देवि अस्मिन्माल्यवतस्तटीपरिसरेकादंबिनीडंबरः सत्त्वालंकरणोमरस्त्वयसामासीद वर्षत्रपि
यद्दारालुलितैर्नशाखिभिरपिन्नमालितैर्मीनयाहृष्टकं दलितं नकेकिभिरपिप्रारंभिसंगीतकम् सीता मन्म
क्युदकंठशैथिल्यस्वराडकंप्रति विमाणराज्ञासीदस्मिन्दलकण्ठेवव्रजममुत्रमेहिम्भ्रमंतद्धावधिंतवरेहिप
साश्रंतरीग्रडवंडज्ञारससविच्छली रामः विमानवेगनाटितकेनसीतांप्रति इदमग्रेमहाराष्ट्रमंडलेकमंडनंकुं
डिनंनामनगरं इहहि अनमत्तमश्रीर्मलयवनजन्मायमनिलोनिपीयस्वैरंकुसुमरमकरसंभुक्तविभवः विद
र्भीणांभ्रूविभ्रियतमपरीरंभरभस प्रसंगादंगानिद्विगुणपुलकस्वेजितवृते विभ्रतःकौशिकीतटनिसौरभोद्गा
रिणीर्गिरः दूराधानोयिकवयोयस्परीतिमुपासते विभी दक्षिणतोदर्शयन् प्रणम्यतामयमंधुविषयल
स्म्याःसमगोदावरहारकलापैकनायकोभगवान्भीमेश्वरः अपिच तत्कालारभटीविजृंभणयविन्यासा
दिवभ्रमयता वामार्धेनतदेकशेषचरणंविभ्रद्दभैरवम् तल्पैचास्थिभुजंगभूषणमसौभौरोद्वकंकालकैः
विभ्राणःपरमेश्वरोविजयतेकल्पांतकर्मोतिकः रामःकृतांजलिः नृत्तारंभरसत्रसद्गिरिसुताविन्यापंस
मर्तंयेनिर्व्यूढअमिविभ्रमायजरानामीशायतस्मैनमः यस्मृडाभुजगेश्वरप्रभृतिभिस्ताहदृशमंतीर्दिशः यस्य

प्र. ड्डियैनचूर्णमाननयनैः श्रान्तोपि निश्वसिति अपि च क्रीडानटस्य प्रलयान्धकारैः कंठे निपीतेन तव नीलकंठः पृथक्कृतं
रा. पृथगन्नभांगनयद्भयादैत्यकालरात्रिः सर्वैर्नमंति रामः अग्रतो दर्शयन् ग्रामिदमंडलमौलिमाणिक्यस्तबकमि
६२ दं चकास्ति नामधेयमायतनं मीनकेतनस्य सीतामपवार्य इहहि स्वेदजलपिच्छिलाभिस्तनुभिर्यूनां प्रशिथिलमाल्यं
62 विपुलं पुलकशलाकापटलेऽकृतिनिमतिकरोति अपिचात्र अभिमुखपतया लम्बिलेलाटश्रमसलिलैरविधौ
तयत्रलेखः कथयति सुरुघाषितेव भूनांस्मरितहिमद्युतिडम्बरमनाः कपोलः सखी वामतो दर्शयन् उग्रमितः संगा
रदेवतागर्भगृहसंततिविषयलक्ष्मीसीमंतमौक्तिकमुज्जयिनीनामनगरम् कमितभामिस्तत्वरीणांगोरांगी
णामिहेन्दुगौरीषु उडुयमानानामिवरजनिषु परमीक्ष्यते छाया अपिच अधत्तासौधानामिहहिवरतामिं
डकिरणान्वनोदयचंद्रपथनिहितनेत्रापुवतयः चकोराणां ज्योत्स्नारसज्ञतपकोन हस्ताक्रान्तामुदीक्षितेन
नयनत्रिमिरविषदाभोगमुदरम् अपि च रूपवतिवदनकान्तिभिराप्यायतं तदपरिमूजः शेते भुक्तायमुक्तहिम
रुचिमरीचिरंतःपुरचकोरः विभो साम्प्रतादस्माद् इहैवायमलकायाः प्रावाननगरगौरवभाजि त्रिभुवनदहनाधि
ष्ठानप्रतिष्ठितो भगवान्महाकालनामा यः अयं हि उद्दामभ्रमिवेगविस्तृतजलावलिप्रणालीपतत्स्वर्गगाजल
दंडिकावलयितो निमोयतनं जरम् संभ्राम्यभुजषंडपतत्पटलव्याजेन हंसायितस्त्रैलोक्यव्ययनाटिकानयनटः
स्वामिजगज्जायतो रामः प्रांजलिः नमस्तुभ्यं देवाय स्वरभुजगमाणिक्यकिरणप्रणालीसंभेदस्नपितचरणाय स्मर

जितं महाकालस्याहा कृतभुवनचक्रोपि नयने निरोद्धुं भूयस्त्वत्स्मरमिव कामं कृतवते । किंच वेगादस्मादत्र
तवत्रिनेत्रप्रगमेनस्मात्रयनात्ककषाणे कामेनतस्ते मोहनपाशस्त्रहस्तेस्त्वहामनुध्यायावदिरजशेभूत् सर्वैनमस्ये
ति सीता विहस्य स्वस्मोतनतभवदोसमिमेदूरस्त्सेकवलितनद्वहलोभ्रस्त्ताविनपलाश्रदिग्प्रुखेमस्रुओकवो
जेणसममगुणो विविग्रालिम्बंगासीकदो सर्वे हसंति रामः सविमर्शं अस्याहि पुराभगवतः वाणीभूतपुरा
णाहरुषप्रतिम्प्रस्याशयायाथा विने विद्धातिस्फुरदासुसुत्ताणिकणाक्रांतेशाक्रंतेखरे नश्रावत्रभुजेगङ्गुरव
गुणाव्याक्षरवाणस्तनातिमात्रस्वस्पपुरद्विषोविजयते संधानसीमाश्रमः अस्यतोवर्णयन् इयं च कलिङ्गु
रिक्रलनवेंद्रसाधारणाग्रमहिषीमाहिष्मती नाम चेदिमंडलमुंडमालानगरी इहहि ग्राह्मेषु चुंबनरतोत्स
वकौतुकानि कीडडरोदयएणः प्रतिभूरनंगाः भोगाः स्मयपि जयेच पराजयेच प्रसूनोर्मनस्तदपि वांछति जे
तमेव विमानवेगं ननुपश्यितास्व देव्याभूमेर्मृगमदमयं मंडनं सिंधुसिंधोः सध्रीचीयं जयति यमुना यामनटैकां
तस्त्रीन् प्रेमोत्कर्षाद्दिवापित्पतेर्भ्रातराच्छित्रहस्तादस्ताबार्धं गाश्र्यतिपितमैंडलेभास्करस्य लक्ष्म हरामंग
ल्यादर्शयन् त्रिपुरदहनकिरीटकीडितैः श्रोणपक्षिर्भुवनमपूतभानोर्वाललमिश्रैपयोभिः सगरसुतचितायाः
पावनीतोयराशे रितियमियमनमग्रजाह्नवीनिकृतेनः रामः सहर्षम् सोयंविभज्यमानार्धसंकीर्णो हरमूर्धनि
संवहिगुणगंभीरेभागीरथि नमोस्तुते सीतां प्रति देवि वंदस्व देवस्याब्जसंभवस्य भवनादंभोभिरागासुका

सेयंमौलिविभूषणंभगवतोभर्गस्यभागीरथी उद्घातानपहायविग्रहमिहस्रोतःप्रतीपानपिस्रोतस्वीव्रतरत्न

रागमयतिद्राग्बाल्लोकंजनान् सीताकृतांजलिः प्रसानिजः स्रोतसिंखलाईमंदाणीभ्रविद्रवणेमेदाश।

णीवंदिजसे लक्ष्म अन्यतोदर्शयन् धनाधिनाथप्रणयानुरोधादभ्रंकैलासनिकेतनस्य देवस्यकल्यांतक

पालपाणेर्वाराणसीनामपुरीपुरस्तात् रामः सहर्षमवलोक्य स्तवमानैरपारीयंजनैः संसारसागरः द्वीपेवारा

णसीनाम्निविश्रांतैरिहतीर्यंते सुपिवेतच्चित्यमध्यास्तेभगवान् कंठच्छायनिपीतपन्नगफणारत्नौघमात्रास्थि

तोहारैर्निर्भरपार्वतीभुजलताबंधोल्लसत्कंधरः स्मात्सर्वांगविनाशवासनतमेदेवस्त्वैः सामगोविभ्रद्बालशि

रः शिवायजगतामेणांकचूडामणिः अन्यतोदर्शयन्सीतांप्रति देविदृश्यतामितः नवोन्मीलन्मौर्वीकिण

निकरकार्कश्यमस्य प्रत्नन्नस्त्वत्पाणौकिमपिनिविडंपीडयतिमे कृतार्थोयत्रायंसमजनिकरः सैवपुरतः

पुरीयंसर्वेषांनयनपुगमालानयतिनः सीतासस्मितानुरागंसाचीकृताधीरामंपश्यंतीपुरींप्रति अंबमि

थिलेवंदिजसेगुरूणांविवंदनेमेविस्मवेसि रामः सुग्रीवविभीषणौप्रति वयस्यौइयंजानकीप्रजायमा

नायाभगवत्याभूमेरविष्ट्रसंदेशंमिथिला सुग्रीवविभीषणौसकौतुकं यत्रभगवतःपार्वतीजीवितेश्वरस्यध

नुरंतेवासिनावज्रगर्भभार्गवावज्रभवतोभंजयतः सहर्षोत्सवक्रीडाविक्रमसद्वीर्यंनेवीवलक्ष्मीः रामः

सलज्जस्मितमन्यतोदर्शयन् इयंपुनस्ततोपिपुरस्तादयोध्यानामगोद्धानांविनयमधुरस्वंगारविभ्रमरमणी।

यामकरकेतकुमारव्रतचर्यातपोवनमिव राजधानी सीतामपवार्य इदानिं रामो चोत्कुसंगसंधिनिविष्टैरालिंग
नैर्यामिनी घोषीकृत्य विश्वैव तेनिजरहस्यानर्यमेणीदृशाः यशोस्य सपदि प्रदीपशुक्लेद्राशादंशमलिकानैलेष
त्वलतिस्तृणानि वसतीर्यत्राभिरद्यंतमः प्रदेदर्शायन् एते भगवतो भूमिदेवानां मूलायतनमेतेर्वैदीपर्वैणाकृलागुरु
मलयजमयसंगरागमन्योन्यस्यकुर्वाणा कलिंदकन्यामंदाकिन्यौ संगच्छेते हिमालयोत्संगसदाधिवासतो जाते
वपांडुः प्रतिभाति जाह्नवी निदाघधामः पितरंकललनात्कृतेव कालीयमुनापि दृश्यते विभाव्यच वलिद्विष
स्वाद्दनवांशुराजिभिः स्मरारिमौलींदुमरीचिवीचिभिः हिमाद्रिनिःष्यंदरसैः पदेपदे विवर्धते वैष्णवसंधवीरुधिः
अपि च प्रयागः सर्वतीर्थेभ्यस्तीर्थमुख्यैस्तरामयम् संसारस्यापारंपारमिहस्थैरवलोक्यते रामः सादरम् किमुच्
च्यते सम्यगेव प्रयागोयं मोक्षद्वारमुदीर्यते देव्यौ यस्याभितो गंगायमुने वहतः श्रियम् सीतां प्रति प्रणम्यतामि
तः प्रणामोनामैवदः सोयमेतस्याद्भुतकर्मणः जायामप्यधिवास्तव्यैः परंज्योतिर्निषेव्यते सर्वे नमस्यंति रा
मः विमानवेगनाटकेन सहर्षम् सूर्यांशुरश्मकरदंतरतीरलेखा सख्योयमानमनुसंततिसमतेन इक्ष्वाकु
राजमहिषीपदपद्मलक्ष्मीर्देव्याः श्रुवो भगवती सरयू प्रतियंनः इयं च भगवत्यायोध्या गगनतलाः स्तंडलीस्तलाजात
हल्लोत्तानपदसु लतिः स्पंदैः उत्तालस्थलकुवलयवनामिव जननलोचनैः क्रियते सर्वे प्रणमंति सुग्रीवविभी
षणौ निर्वर्ण्य हंतैते विकृततमहस्तभुवां फलानामालोक्य पूपरिकैर्मधुरामयोध्याम् रात्तामिह प्रवहतां च वि

अन.
रा.
६४
64

चिंतसिद्धिं देवः याचीसहचरोपि न रोचते नः रामः तौ प्रति वयस्यौ प्रागजायंत राजानस्ता ह्यशायदिहान्वये नहि सि
द्धचरैरैदंशावार्हस्पत्यस्यवैभवम् पुरोवलोक्य सहर्षं कथ्यत एष भगवाननुपकल्पितास्मदभिषेकसंभारो भरतशत्रु-
घ्नाभ्यां सह वसिष्ठो मां प्रतीक्षमाणो वर्तते पुष्पकं च प्रति विमानराज प्रवर्तीयेतामस्याकञ्चत्स्यञ्चलोपकारिका
याम् सर्वैर्विमानावतरणं नाटयंति ततः प्रविशत्यपटाक्षेपेण वसिष्ठो भरतशत्रुघ्नौ च वसिष्ठः वत्सेलकेश्वर
परिभवक्लेदनिस्नातदोर्ला वत्सेन त्रिजगदभयदं तन्नचित्रीयते नः वालेनाज्ञो विगलितवतो वीर्यनिर्यासराशेः
यात्पिण्याकः स्मृतनिरस्तनानिर्मिनोजामदग्न्यः रामः सवलोक्य सहर्षम् भल्लावल्लूनदशकंधरकंठपीठसीमा
समाप्तभुजविक्रमकर्मकांडः दिष्ट्याजयत्यविजयमांगलिकैर्यशोभिः सोयंप्रनर्नयनवत्मनि रामभद्रः रामः
ससंभ्रममुपसृत्य वसिष्ठस्य पादावुपगृह्य च रघुकुलक्रियावर्यं पुराणं ब्रह्मवादिनम् ब्रह्मर्षिं ब्रह्मजन्मान
मेष रामोभिवादये वसिष्ठः सादरमालिंग्य वत्स रामभद्र कातम्यमाशीः प्रादाय प्रतिपत्तकीर्तिनिवहा
न्वलोऽप्यपघाततरैर्निर्विघ्नधमनतानितांतमुचितैः स्वैरेवतेजोग्निभिः तनाहकपटुपाकशोधितामिव प्राणंगुणे
नर्षिणा पिंडस्यचमहमनेरं च भवतानिः तारतारं यशाः त्रिजगदंगनलेचनजांघिके स्तवयशोभिरतीवपिविचित्राः
पृथ्यमपार्थिवपुंगवकीर्तयं विवुधसिंधुजलैरिव सिंधवः नयाशीरस्तु जगदालोकयैतयोः सूर्याचंद्रमसाविव
पुत्रौ गोत्रस्य गोप्तारौ जनय स्वभुजाविव सीतामुनिंवदे वसिष्ठः वत्से जनकवंशस्ववासिनि पुत्रयोस्मात्ता

एमेवराममभद्रस्यवयसाविषमवोचाम सीतासहर्षं मांत्मगातम् अस्मोएीसाबद्धेविभेअयाउनस्य वरिणितएं
भविष्यदि लक्ष्म समरगोत्रगुरोमैत्रावरुणेः सौमित्रिरभिवादयते वसिष्ठः वत्सलक्ष्मणआशिषोविषयम
तिक्रम्यवर्तसे वीरसिंहजितहृष्टादिष्टावर्धयतोजगत् अभयेरातिणीयसैगीर्वाणग्रामणीरपि नयापिश्
ये सर्वेपिहैहोजनयतात्मजो येनाधिराजवंशोयमष्टपावः प्ररोहति लक्ष्म सहर्षमंकितोजलि भगवन्न
रमनुगृहीतामिक्ष्वाकुकुलम् भरतः रामं प्रति आर्यस्मरभवनपकोपैकरतापदातिर्भरतः प्रणमति रा
मः सहर्षमालिंग्य आत्मानमिंदुकरमेदुरचंद्रकांतस्तंभोज्वलेवितरसेहृदिनिर्वृणोमि नभान्तसंगम
सुखासिकयाजहातिविष्णोः सकौस्तुभमुरस्थपलापिलक्ष्मीः भरतः सीतां नमति सीता वत्सभरतद्वेएद
किरणकराणिडंबचुंबिवदंकमलसंडविभ्राविरंविकसंतोणन्त्व लक्ष्मणः भरतं नमति भरतः वत्सल
क्ष्मणसोत्कंठंविरात्यविरभस्त्वमाम् अहालभ्रांतरंगानांवंदनेष्वस्यरोचकी निर्भरंचपरिरभ्य हंतरघुवंश
यशस्तडाकतटयूपदंडेनलक्ष्मणबाहुमायविरिष्यमाणश्चिरेणशीतलीकृतोस्मि इंदोःकलाकलापेनयं
त्रिकमनिवेशिना सर्वंडःखापनोदायसोदराणांभुजोकृतो शत्रुघ्नः रामं प्रति आर्यपुंडकाधूर्त्यानुभूत्यः
प्रणमतिशत्रुघ्नः रामः गाढमालिंग्य कथमाहमलक्ष्मणमनुभवामि अपवार्य सीतायै दर्शयन् पतनः
टेवमुखमनतमंदविंबसंवाहकमवलोकय लक्ष्मणस्य गीर्वाणवारणकरार्गलकर्कशोतावेवलक्ष्मणाश्

ॐ

ग

अ॰ स॰ ६५ 65

सीतापरिष्वजेते शत्रुघ्नः सीतां प्रणमति सीता सत्वलोकसकलदुरणमवविलेहिं चविदेही विलक्षणसदिसोहो
हिवच्छ सत्वहरणमज्जन्तणो कहिं शत्रुघ्नः कृतमंगलाचारो मध्यमेवा भवने भवनीं प्रतीक्ष्य प्रतीक्षते शत्रुघ्नप
स्तत्पलक्ष्मणं प्रणमति लक्ष्मणः सहर्षमालिंग्य दिष्ट्या त्वयि दीर्घो दुर्घिदीप्यमानेन वयमेकाकिनमार्ये भरते
परित्यज्य गताः रामः मुनिं प्रति पतौ लंकाकिष्किंधस्वामिनौ विभीषणसुग्रीवौ भगवंतं प्रणमतः वसि
ष्ठः कुलस्याविकर्तनेन कुलकीर्तितोरणमालावलंबनस्तंभाविमोचिरस्य भूयास्ताम् रामः भरतं प्रति वंदस्व
महात्मानावेतौ पौलस्त्यसावित्रौ भरतशत्रुघ्नौ विभीषणसुग्रीवौ च मिथो यथोचितमाचरंति वसिष्ठः सह
र्षम् दिष्ट्या च त्वदर्शनाभिः परिवृत्तैः समुदायमाने दशरथकुटुंबमीलावहे सविमर्शस्मितम् जेतारं
शाकंधरस्याजितवानेवार्जुनेभार्गवः त्वं रामो यदि काकपक्षकधरस्तन्मूर्वितेयं कथा कुर्वंकलयतस्तु वालिच
विनास्तुप्रक्रियागौरवात्स्येयं कविनातयापि जगतीतोषाय वर्णिष्यते रामं च प्रति वत्स मांगलिकं लग्नमतिक्राम
ति तदिदं रघुसिंहानां सिंहासनमलंकुरु राजन्वंतः प्रतंपंतमुरमनरकोमलाः रामस्तथा करोति वसिष्ठो मं
त्रपूर्वकमभिषिंचति प्रत्येकृत्स्नावचमभिषेकं नाटयित्वा तुंवितभूमयः प्रणमंति नेपथ्ये मंगलगीतिः ना
दीवाद्यानि च वसिष्ठः सहर्षम् वत्स रामभद्र संप्रति उदयदुदयधर्मस्कंधे ध्रुवं त्वयि विभ्रति क्रतुयनिभावी
हृष्टाहृष्टाः प्रजाः परितस्ततः प्रथिविलयथा जीवात्मानः प्रभोः परमात्मनो दिशि दिशि दिशां त्वय्येनायास्त्वयै

वंवभूतयः रामलज्जते विभी कृतांजलिः जानुभ्यांप्रणिपत्य देव लंकाचतुष्कमिदंचविमानमर्पयाम
तेस्वराज्यफलंतेस्माकंप्रवेण यकंभवानदितमद्यमथाधुनैतदातापयङ्गनमुपैतन्निधिनिधीनाम् रामोव
सिष्ठेनाभ्यनुज्ञातः पुष्पकंप्रति विमानराजपुष्पकमस्वामिनेप्रयमर्पयालस्यमुपतिष्ठस्व वसिष्ठः महर्षम् राम
भद्रकिंतेभूयः प्रियमुपकरोमि रामः भगवन्नतः परमपिप्रियमस्ति तातातामधिमौलिमौक्तिकमणिर्हि
त्वामहापौत्रेण दंष्ट्राविंध्यविलासपत्रशावरीहष्ट्वाभूयंमेदिनी सेतुर्दक्षिणपश्चिमौजलनिधी सीमंतयन्न
र्पितः कल्पांतेचकृतंतुविश्वमटशाश्रीवोपसंगीजगन्न तथापीदमस्तु समुन्मीलन्मूर्तिस्तवकमकरंदैः
श्रवणयोरविश्राम्यद्धारास्नवनमुपाचिन्वंतकवयः नयाहूब्रह्मोस्थपरिमलमनाघ्रायचजनः कवीनांगभीरे
वचासिगुणदोषौरचयतु ॥ इतिनिष्क्रांताः सर्वे इत्यनर्घराघवेसप्तमोंकः ॥ स्वरीत्वावाम्यासदथत्तकवयः
केवलममी नेरीक्षणंश्रैस्ववितसितपभोगाः सतागिराम् पुष्पोवोद्धकंठः परमधिकृतः पक्ष्मलदृशा
मलंकारोहारः कुचकलशयोरेवभवति त्रैलोक्यस्थायिभावव्रजविषयमनोहारिचस्थितीमामालोकं
चिन्मनीनामभणितमितिसैनैषकाव्यावतारः वाल्मीकेरेववाचामवनितलनवोन्मीलनेदाशीकानां
कालेनायंविवर्तः किमपिलिपिकरः केवलोहंमुरारिः श्रायोप्रत्तानयनविषयीभूतविश्वाकवीनांयेयं
नामन्तागुनिबद्धकृत्यनोवाचाकिंचित महद्यामोवयमथकिमप्यास्तितज्जीवितंमेचिरंजिह्वातलयि

अ. तमलं माहासिकोनवाचः अब्धिर्लंघितएववानरभटैः किंत्वस्य गंभीरतामापातालनिमग्नपीवरतनुर्जानाति मं
ना. राचलः दैवींवाचमुपासतेहिबहवः सारंतुसारस्वतं जानीतेनितरामसौगुरुकुलक्लिष्टोमुरारिःकविः
६६ समाममिरत्मनर्घराघवंनामनाटकंकृतिर्महाकवेर्मुरारेः ॥ गेंतन्मत एकैकनिवसतितेभुजभृतःक
66 स्मैनिगद्यामहे वीरदेत्रमियंतुनर्वस्नमतीपौलस्त्यमाविभ्रती वालीत्याहूयमानमेनमपियस्त्रक्रेकृतेच
क्षुषी पश्यामः अवसीकृतेचस्परणमस्तदक्रमल्येवयम् वयंतस्यपश्यामस्तत्किम् वालीकर्तापनेरावण
माहूयमानस्यापर्याप्तमानविभ्रती अर्थात्पश्यती चक्षुषीकृतेसफलेयस्त्रके कस्यांतरेवारणस्य बद्धस्य चतुर्भु
सगुद्वेषुसंध्यासमामिकालेयावद्वालिसंवधिवीक्षणस्यक्षोसफलत्वम् वयंतच्छ्रुणमःतत्किम् वालीकर्तांश्र
वसीचक्रतेसफलेयस्त्रके अवसीचकीदृशे एनंरावणमाविभ्रती अर्थात्नदीनिवाक्यानिमांकुचेत्यादीनिस्पएवनीत
तःशाखेदीनवाक्यश्रवणात्कर्णयोःसफलत्वे अतएवायंतद्वक्रमल्येश्वसस्यांभवामः समग्रमेकेयंश्लोकः ॥
सप्तनिखशतान्यष्टौसहस्राण्येकविंशति रथानांनांगजानांचतावदेवकदेवकम् पंचषष्टिःसहस्राणि
षट्शतीचदशाधिका तुरंगमानांजन्यानांमनःपवनरंहसाम् लक्षंनवसहस्राणिपदातीनांशतत्रयं पंचा
शदधिकंवीरःस्मर्यंतेक्षौहिणीस्त्रियाम् ॥ राः २१८७० गजाः २१८७० अश्वाः ६५६१० पदातयः १०९३५० एक
त्र २१८७०० उक्तोचपरितोषकस्य रसभावितनराणां चोर्यंशाः तत्क्षणमेवप्राप्ताः षडन्यकालेनलभ्यंते ॥ हरिभक्ति

तथासारसमास्वादरतस्पृहः श्रीमत्कल्पपांडित्योपठनीयंप्रयत्नतः ॥

को. ल. म
२६ ११ ध.

अगुनेचनागाखिगुलीरचाघ्रं सतैऽयोर्ड्रा अ कुनंचवाजिनः
पक्षातिसंरव्याबद्धिरा को लीरं दो हिलीं तामुन यो वदंति ।

अक्षो हिली प्रमाणं तु रवाद्रि पंचपलि भिर्गजै ।
रथै रेगै हि यौलिद्रै, पंचद्वै सपदातिभि ; ।

एकत्रकृत्वात माहत्येत्यर्थः २१८७..

२१८७.
२१८७.
६३५४.
२८.

२१८७.
६५५१